

Ad interim. Jaargang 2

bron

Ad interim. Jaargang 2. Z.n., z.p. [Den Boer, Utrecht] 1945

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/_adi001194501_01/colofon.php

© 2017 dbnl

[Ad Interim, 1945, nummer 4]

Nogmaals: ter introductie

In het ‘ter introductie’, dat aan den inhoud van het eerste Ad Interim-nummer voorafging, sprak de redactie de hoop uit, dat zij door dit tijdschrift ertoe zou kunnen bijdragen, ‘de continuïteit der levende Nederlandsche letterkunde te verzekeren in een tijd, die de continuïteit onzer wezenlijkste cultuur van zoovele zijden bedreigt.’ Het is aan den lezer om te beoordeelen of Ad Interim, naast de Schildpad-reeks, de Handpalm-reeks en de uitgaven van ‘Willem Indenhaeck’, die aan het tijdschrift annex waren, vanuit deze gedachte naar behooren zijn taak heeft vervuld. De redactie komt het in ieder geval als een bescheiden oorlogswinst voor, dat in Ad Interim jongen en ouden, Katholieken en Protestanten, paganisten en vrijdenkers elkaar konden ontmoeten, louter en alleen op de basis der litteratuur en het lijkt haar de moeite waard om na de bevrijding, ook van de Nederlandsche litteratuur, na te gaan of zulk een ontmoeting mogelijk en wenschelijk blijft.

Ad Interim zal dus, nog steeds voorloopig, onder zijn ouden naam blijven bestaan. Mochten echter binnen den tijd van zes maanden elders leuzen worden aangeheven, die beslist onweerstaanbaar blijken te zijn, dan zal het tijdschrift verdwijnen. In het tegengestelde geval zal de redactie het bestaansrecht van Ad Interim, ook in vredestijd, als bewezen beschouwen.

Dit eerste nummer in vredestijd verschijnt nog in het bescheiden formaat, dat door de omstandigheden werd voorgeschreven. Zoo spoedig mogelijk zal echter getracht worden, om tot minstens het dubbele aantal pagina's te komen.

De netto-opbrengst van Ad Interim komt volledig ten goede aan de medewerkende auteurs.

REDACTIE

M.G. Huizenga
‘Heemkunde’

1

Het stille dorp drijft, als op donzen wolken,
de morgen in, tussen de zonnestralen.
Het kleine buurmeisje gaat waterhalen,
over de binnendijk, uit de oude kolken.

Dit was een haven. Langverdwenen volken
zeilden hier aan met onbegrepen talen,
er vloeide bloed langs fonkelende dolken
en schepen dansten aan de oeverpalen.

Maar ginder, in de nagebleven poelen
die in een herfststorm nog onrustig woelen,
glinstert het water helder als voorheen.

En als de emmers duiklen is nog even
een zacht gerucht, als van de zee gebleven,
bedachtzaam klatrend langs het havensteen.

2

In de oude herberg, als de lampen branden,
herleven onder zwartberookte balken
de albatrossen. Roerloos staande valken
staren als over zee. En aan de wanden

hangt naast een gele kaart en walvstanden
een schilderij, waar zwaarbeladen tjalken
door hoge zeeën naar de einder zwalken,
wellicht reeds eeuwen, zonder aan te landen.

De mannen kaarten, zitten stil te gnuiven,
het is hun stamkroeg. Soms ziet men er een
zijn lege bierglas naar de tapkast schuiven.

Maar buiten in de schemering verdween
de wijde polder, en langs 't havenplein
flakkert de wind weer, en het zand gaat stuiven.

3

Het is een van die langgestorven huizen,
de balken kraken 's nachts hun oud bericht,
de gangen worden nooit meer helder licht,
achter de wanden ritselen de muizen,

die met de wormen knagen en verteren,
wat nog de tijd herinnerde en liet,
en overal daalt schaduw en verdriet
en ook het stof dat niet meer is te weren.

En in de schemering, die langs de wegen
- elke dag eender - weer een droom besluit,
raken het heden en de tijd verzwegen:

geuren van teer en touw, van traan en kruit
aan 't nachtelijk venster, waar de kade luid
de zee uiteenspat tot een donkre regen.

4

Breekt daar de zee nog tot een donkre regen?
Weer kraakt het huis, weer wonen in de nacht
de sterke handen die het schip bestegen,
weer vaagt de droom de tijden van hun wacht,

weer nijpt de zorg het dode hart en tracht
de loden eeuwen van zich af te vegen,
weer ligt het schip leeg en weer dringt de vracht...
Dan waait het zacht, en vredig ruist de regen.

En boven vlakten, die in trage dromen
bestendig lichtend uit het donker komen,
verwonderd, schuw, als bloemen uit de sneeuw,

deint en weerklinkt een holle vogelschreeuw
tegen 't gewelf van een vervlogen eeuw
en ritselen na in 't druipen van de bomen.

5

De zee is lang verzand en naast de kerken
liggen de kooplui moegereisd tezamen.
Lui gonst de middag. Langs de zwoele bramen
stuwde het najaar reeds haar donkre vlerken.

Boven de doden rijzen blanke berken
die als hun dromen uit de aarde kwamen.
Men maait er 't gras om de verwarde zerken,
ik kom voorbij en lees mijn eigen namen.

Nog altijd meten ze met lege kassen
de stand der sterren, horen 't water wassen,
de misthoorn dreigen in een ver verschiet:

een oude tuinman zit zijn zeis te kanten,
onder het zerksteen bloeien schimmelplanten
en rond het kerkhof ruist het zilvren riet.

6

Over de golven die tot land verstarde
dat zich met vrucht en graf vermoeien moet
zingt soms door schemerings onrustig bloed
een vage troost voor moedeloos benarden.

Eens als een wilde maan haar wolkenflarden
en golven oproept tot een laatste vloed,
laat het waanzinnig water onverhoed
zijn bergen dansen over de verwarden.

Er zal niets blijven dan een zeer zacht ruisen,
heel uit de verte, als van een orkaan
die op een andre ster de zee doet bruisen.

En zachtjes kolkend zal het water gaan,
haar weke tanden aan het zerksteen slaan
en zinloos woelen rond gevallen kruisen.

7

De middag legt zich over 't wad te slapen
en teer en herfstig spreidt een vage zon
haar gouden nevels over horizon
en donkre kwelders, tot vergaan geschapen.

Aandachtig stroomt het water door de krekken
langs zilvren schelpen en verlangt naar zee
en hoort verweg de blauwe branding spreken
van verlossing en bereikte vree.

En, ver naar achter, waar de molens draaien
boven de schaduw van de zwarte dijk,
en hoge torens luidend vrede zaaien

over de dromen van hun middagrijk,
zal nog de zeewind dreigend geuren waaien
van 't zilte water en het smorend slijk.

8

Zachtzinnig voedt de kalme schemering
haar blauwe bloemen hoog en paarse mossen
en 't zwarte zaad der nachtelijke bossen,
waaraan het lichtend ooft der sterren hing.

En 't vluchtig raadsel dat de zee verving
- schepen en havens, zeil en landingstrossen -
ritselt voorbij als een herinnering,
nimmer begrepen, niet meer op te lossen.

Het schijnt wel even dat wij sinds aeonen
als trage dromen in de diepte wonen,
elkaar belichtend, raadselig en vaal.

Dan wieken door het donker snelle vogels
en regen hamert in het zwart kanaal
als op een aambeeld neer, met loden kogels.

9

De zon waakt zorgend over 't middagstrand,
in het diepe dal der uitgeboorde krekens
zilvert het water door de lege beken,
wit van onschuld langs het stille zand.

Nabij geluid dat uit de verte klinkt,
een kreet, een roepstem, deint langs 't wijde water,
en om de schelpen ruist het zacht geklater
van de stroom die langs de boorden zinkt.

En ieder golfje in dit stille stromen
vindt er een moeder en een onderkomen,
het noodlot wentelt, maar het heeft geen vat.

Zo schuw en zuiver, langs de oude sporen
teruggeëbd, maar nu voor 't lot verloren,
drijft men naar zee, als eenmaal naar de stad.

Godfried Bomans

Anna

Op het afdakje boven de keuken lag een ei. Ach, wat een klein eitje was dat! Het was nog veel kleiner dan een speldeknop, en niemand dan alleen een sprookjesverteller zou het gezien hebben. Maar gelukkig zag de sprookjesverteller het. Hij zocht naar zijn bril; juist ging het eitje open, en kwam Anna naar buiten. Zij liep over het linker brilleglas, en bekeek zich in de spiegeling.

‘Ach, ben ik dät!’ riep zij verrast, ‘alleraardigst!’

Ja, zij was een eendagsvlieg. Anna haalde diep adem, en tuurde naar de Bleeriksche kerktoren; het was acht uur in den ochtend.

‘Dit is een kostbare dag,’ prevelde de kleine Anna, ‘vandaag moet ik groot worden, mij verloven, trouwen, kinderen krijgen, en sterven. Vanavond om acht uur moet alles gebeurd zijn. Ik voel mij wel een beetje moedeloos met zooveel dingen voor den boeg. Maar wie niet waagt, die wint niet.’

Zij sloeg haar vleugeltjes uit, en zweefde moedig over de zonnewijzer. Hier kwam zij een nette Heer tegen, Simon Oppentrootd geheeten. Hij was wat oud, zeker een halve dag, maar hij had zich goed gehouden, ja, Anna vond hem bepaald knap. En zoo discreet!

‘Ach, mejuffrouw...’ zei hij enkel.

Anna bloosde.

‘Ik ben juist geboren,’ sprak zij.

‘Kom, kom,’ hernam hij ongeduldig, ‘wij moeten onzen tijd niet verpraten, juffrouw. Ja of nee?’

‘Ja,’ - fluisterde de kleine Anna.

Zij omhelsden elkander haastig en wandelden wat tusschen de andijvie.

‘Is dit nu het huwelijk?’ vroeg Anna schuchter.

‘Ja, dit is het,’ antwoordde Simon.

Hij wierp een blik op de Bleêriksche kerkklok.

‘Het is nu half tien,’ zei hij.

Hij werd bleek en gaf Anna een kus. Toen ging hij op zijn rugje liggen, de pootjes in de hoogte. Hij was dood. Anna was meer verbaasd dan bedroefd. Het liefst had zij haar gezichtje in het zand gestopt en flink uitgehuild, doch dit paste niet aan een vrouw van middelbaren leeftijd. Want dit was Anna nu geworden. Zij was wat gegroeid, en had een bredere kijk op het leven gekregen. Zij stond hierover na te denken, toen haar broertjes voorbijkwamen: in de schaduw geboren, waren zij wat later ter wereld gekomen. Anna bleef op een afstandje naar het uitkomen der overige eieren staan kijken. Zij voelde zich welwillend gestemd, ja, een klein beetje blasé.

‘Het leven,’ sprak zij, ‘het leven, beste jongelui, is een snelle desillusie. Tempo! Tempo! Meer wordt er niet gevraagd.’

Doch de kleine eendagsvliegen antwoordden niet eens. Zij spreidden hun vleugeltjes uit, en vlogen rechtstandig naar de zon. Nu schepte ook Anna moed. Zij sprong op en vloog over het duivenhok; daar ontmoette zij haar tweede man. Hun kennismaking was zakelijk; poëzie is belachelijk op die leeftijd.

‘Bent U al eens getrouwd geweest?’

‘Jawel,’ antwoordde Anna, ‘het was een heel net huwelijk. Doch hij ontsliep. Het is al lang geleden.’

‘Goed. Bent U genegen tot een tweede huwelijk?’

‘Met wie?’ vroeg Anna.

‘Met mij.’

‘Oh, jawel,’ sprak Anna.

Hiermede waren zij getrouwd. Neen, korter

kan het niet. En toch is dit een lange verkeerung voor een eendagsvlieg.

Was het een gelukkig huwelijk? Neen. Zij vermoedde dat hij deel had aan een zwendel-affaire in miereneieren. Doch er waren geen bewijzen. Hij werd echter betrappt bij het smokkelen van een stukje paardenmest en verbannen. De wet is streng. Anna treurde niet; zij legde een paar honderd eieren in de kelk van een primula en liet zich toen drijven op de wind. Hooger en hooger ging het. Het was zoo zalig, dit zorgelooze drijven... Plotseling voelde Anna zich moe, vreeselijk moe. Snel spreidde zij haar vleugels uit en daalde. Zou dit het einde zijn? De tranen schoten haar in de oogen; zij dronk wat water uit een koolblad en sliep even in.

Toen zij wakker werd was de zon rood en weemoedig. En alle dingen in de tuin waren stil en oud geworden. Ook Anna was een oude vrouw. Zij liep langzaam over het koolblad op en neer en ging toen aan de rand zitten. Van hier af kon zij de zon zien ondergaan. Anna zuchtte, en staarde over de bladrand naar beneden, op het leven onder haar. Slakjes, kevertjes, torretjes, van alles repte zich haastig voorbij, naar huis. Het was een vallen en opstaan, klimmen en dalen, gedrang en beweeg. Alleen Anna bewoog niet. Zij was dood.

Uit het manuscript: *'Kleine Wonderen in de Tuin van Juffrouw Prillewitz'*

Muus Jacobse**Het wonder****I**

Zij bouwden aan hun toren tot een teken
Van heerschappij, kennende goed en kwaad,
Die van zonsondergang tot dageraad
Bevamen zou het rond der hemelstreken.

Zij bouwden, bouwden - en toen zij de maat
Der transen tot de wolken zagen steken,
Ving ieders stem, extatisch, aan te spreken
In eigen taal van eigen grootse daad.

En 't vreemde wonder rees: uit wat vereende,
Het woord van God geleerd, wies een vervreemden,
Tot er niets restte dan een kreet van pijn.

En tevergeefs verpulverd tot historie
Zonk steen na steen, zwaar van zijn eigen glorie,
Om in het woord dood en verdoemd te zijn.

II

Uit alle landen kwamen zij tezamen,
Vreemden die zochten naar het oud verbond.
Zij spraken talen die men niet verstond
En zij verstonden niet bij wie zij kwamen.

Maar toen de Pinksterdag hen biddend vond
- Uit één verlangen kwamen zij tezamen -,
Wat was dat vuur dat zij opeens vernamen?
Wat was dat waaien dat hen plots omstond?

Het waren, alle vreemdlingschap ten trots,
Woorden die spraken van de daden Gods:
Hún woorden waren 't, maar opnieuw begonnen

Als uit Gods eigen mond - uit eenzaamheid
Tot eeuwig leven in de Geest bevrijd,
Omdat het Woord de dood had overwonnen!

Adriaan Morriën**Laatste vlucht**

Te moeten sterven in den nacht
terwijl de sterren om je stralen
alsof je in hun licht kon dalen
buiten gevaar en doem gebracht.

De dood gunt je zelfs niet den tijd
om dankbaar aan de vrouw te denken
die alles aan je weg wou schenken,
haar glimlach vol van zaligheid.

De bosschen van het vaderland
de bloemen in de lenteweiden
je ziet ze in een flits verglijden,
zoo snel als 't wuiven van je hand.

Zoo snel dat je niet eens een snik
om 't jonge leven kunt versmoren
maar enkel nog den donder hooren
van het ontzettend oogenblik.

Dan lig je reeds voorbij den tijd
met schuim en bloed tusschen je tanden
en met de innigheid der handen
voor zon en regen uitgespreid.

Maar om je heen is het nog nacht,
de herfst doet tak en blaren wiegelen
en je gebroken oogen spiegelen
den hemel met zijn sterrenpracht.

Adriaan Morriën
Weerbericht

Een stad is zonder regen
als een vrouw zonder gewaad,
straks blinkt de zon ons tegen
tot in de smalste straat.

Zij laat haar hoofddoek zinken
en maakt haar schouders bloot...
huizen en ruimte drinken
het teederst avondrood.

Frans Muller

Ik zag een vrouw die schreed

(A. Roland Holst)

De vrouw, die schreed alsof zij nooit zou sterven,
Wordt voor mij uitgedragen in haar kist.
Zij heeft in trotschen gang één stap gemist,
Haar broos bestaan viel als een vaas aan scherven.

Een drempel, van twee centimeter dikte,
Tusschen haar slaapvertrek en haar boudoir,
Bleek voor den dood genoeg om over haar
Triomf te vieren; zij gleed uit en zwikte

En sloeg toen met haar hoofd door 't spiegelglas
Van een commode, stijl Louis quatorze,
Fragiel en sierlijk als zijzelf, waarvoor ze
Zoo trotsch eens schreed of zij onsterflijk was.

Barend de Goede en J. Romijn
Mijn grootvader en ik

Je grootvader vergeten is erg. Dat voel je meestal niet zoo, maar het is bar erg.

Ik heb mijn grootvader vergeten, radicaal uit mijn gedachten gebannen. Zijn doove ooren en het speeksel in zijn mondhoecken en zijn door verre jeugdpokken lichtelijk geschonden vel: ik was het kwijt. Zijn verjaardag staat in mijn zakboekje, maar in geen jaren heb ik op 17 Maart geschreven naar het huis, waar hij met vele mannen en vele vrouwen, bijna zoo oud, even oud of ouder, is ondergebracht en waar hij ‘Meneer X’ heet, als hij zoet is, ‘X’ als hij opspeelt en ‘vervelende ouwe teut’ als hij aan het opspelen blijft. Maar dat zal wel niet vaak voorkomen, het laatste bedoel ik, want mijn familieleden zeggen altijd: Klaas is net zoo bedeesd als Opa. Maar ouwe menschen veranderen zoo.

Vanmorgen kwam de heugenis aan mijn grootvader terug. Dat was geen eigen verdienste, maar de schuld van mijn broer, die uit het oord waar hij met vrouw en kinderen vegeteert, mij een brandbrief stuurde: als je hem nog zien wilt, stel het dan geen dag meer uit.

En dan zie je hem ineens weer voor je; zijn ooren en zijn mond en zijn vel. En je voelt tot je ondergrondsche ergernis dat hij een deel van je leven is en zijn dood een deel van je eigen dood worden gaat en je stapt op de trein en ziet de koeien voorbij vliegen en de boomen en de huizen en je denkt, wat gaat het toch hard en voor je het weet sta je weer op straat en je telt de huisnummers af en je belt aan en je zegt: ik zou meneer X graag willen zien.

En dan zie je hem en een plafond stort in.

Want zijn ooren en zijn mond en zijn vel dacht je tamelijk goed te kennen nog, maar wat je ziet is een bed, met hoge planken er langs voor het uitspringen en er in ligt een op de zolder achter gelaten appeltje met duizend kreukels boven een pijnlijk wit laken, waaronder je zelfs de lijnen van je Opa's lichaam niet meer vermoeden kunt. Zoo zie je hem.

Het besef voor tijd en plaats verlies je, wat maar goed is, vooral het besef voor het laatste. Want daardoor ontgaat het je, dat je de onverdeelde belangstelling geniet van zes of zeven ouwe kereltjes, die nog niet - maar het scheelt toch zooveel niet - op het sterven na dood zijn, zoals je grootvader. Zes of zeven ouwe kereltjes in gekke nachtjassen kijken naar je, als ze zich niet op het hoofd krabben moeten of in een bakje spugen, dat naast hun bed staat.

Maar, als gezegd, je merkt dat niet, want je roept ontzet: Opa Opa en je schudt zijn hand die als afgevallen op het dek ligt.

Opa hoort je niet. Hij is gisteren zoo lastig geweest en heeft vannacht twee pogingen gedaan om het bed te forceeren. Daarom heeft de zuster hem een veel grootere dosis van dit of dat gegeven dan van den dokter mag. Een zuster wil ook wel eens rust hebben. En daarom hoort Opa je niet, maar kreunt en grijnst alleen maar in zijn verdoving en houdt zijn oogen dicht.

Maar zoover gaat je verplettering, dat je je daaraan niet storen wilt en je roepen blijft: Opa, Opa, Klaas is er, Kláás, Kláás. En je tranen vloeien nu en je merkt het niet, want je roept maar en je schudt zijn hand en zijn arm, veel harder dan geoorloofd is bij iemand die zoo oud en zoo ziek, zoo dood vrijwel is.

En dan gebeurt het wonder. De oogen gaan open. Nee, ze gaan weer dicht. Harder roep je,

harder schud je. Weer gaan ze open en troebel kijken ze je aan. Dan vliegt een lach, een griezellach over het appeltje en je hoort: 'Henkie, Henkie'. En weer zijn dan de oogen dicht.

Henk is de naam van je vader, die niet zooals jij verzuimd heeft om regelmatig te komen kijken en te praten met je Opa, zijn vader.

Henkie, zegt je Opa. De zes of zeven ouwe kereltjes lachen openlijk en honend. Hi hi; hi hi, hinneken ze rouw en rasperig en ze moeten weer naar hun kommetje toe.

Henkie, en de verplettering is volkomen.

Je tranen vloeien als van een vrouw en nu fluister je nog alleen - Opa, Opa. Zijn hand laat je met rust. Je oogen dwalen over het binnenplaatsje, met de armetierig vuil groene in hun groei gestuite boompjes.

De zuster komt en je laat je vertellen, dat 'het vandaag niets gedaan is met hem'. 'Vanmiddag misschien. Dan moet meneer nog maar eens terugkomen'. En de zes of zeven ouwe kereltjes grinneken weer en zijn trotsch op hun kracht, die nog zóó aangetast niet is. En ze zeggen: Een kwaaië is het, hoor; een kwaaaie; had u hem vannacht motte hooren. Ja hoor, hij is nog niet dood, nog lange nie... Bent U een kleinzoon, ja dat dacht ik wel, dat dachten we wel. Dat zie je zoo maar'. Hi hi, lachen ze dan weer. 'Henkie'. 'Zoo'n ouwe rakker'.

En je laat je de deur uitdringen, de straat op, waar je plots in een vlammeende zon staat, die je je Opa vergeten doet. Of niet?

En je loopt en je ziet een boekwinkeltje, een tweede-handsch-boekwinkeltje en je bent weer blij, want het leven gaat door en Henk is je vader en je Opa kent je niet meer. Maar het leven gaat door en je gaat het winkeltje binnen en je koopt een boek en toevallig is het 'Een Zwakke' van Frans

Coenen, omdat je zoo van Frans Coenen houdt.

En je stapt weer op de trein, want met je Opa is het toch niks gedaan. En dan ga je lezen in je boek en je bemerkt, dat je net zoo goed weer naar je Opa had kunnen gaan. Want 'Een Zwakke' van Frans Coenen en een bezoek aan het appeltje, dat je niet meer kent, omdat je in geen jaren van je hebt laten hooren - 't is alles even grauw en ellendig en beroerd. En je voelt je misselijk van de zon, die maar schijnt en van de koeien, die voorbij vliegen en wat gaat het hard, en wat ben je een lamme, laffe kerel.

En morgen ben je alles al weer vergeten. Tot je op een hoek van de straat iemand 'Henkie' hoort roepen. En dan zie je de zes of zeven ouwe kereltjes weer en hun kommetjes en het bed met de planken erlangs en het appeltje erin en je hebt een smaak in je mond net als de zwakke van Frans Coenen.

Mijn zoon en ik

Vóór mij staat zijn portret en hij is het héélemaal. Hij geeft zich zooals hij is, want hij weet nog niet, hoe behaagziek zijn moeder hem heeft aangedaan. Het kraagje van het bloesje met de draagbandjes erover laat het halsje vrij, dat één groote mannenhand bijna omspannen kan. Stevig staat dat kopje erop met het begin van een dwingende pruillip om den vreemden man aan dat toestel - want verlegen is hij. Onderzoekend, koel kijken zijn oogen, met in het eene - of in het andere - iets melancholiek. Het zijn oogen met veel licht en veel donker: fel-zwarte pupillen, een doorzichtige iris en een zwart randje daar weer omheen. Schaduw erboven en een streepje schaduw eronder. Zijn dunne, zachte haren zijn gekamd in een glad kuifje. Zoo moest dat kopje maar altijd blijven.

Het is onafhankelijk zolang zijn moeder niet in de buurt is, het is af, het is gevormd, maar de vormen zijn zacht en ja, ontroerend.

Het is gekheid, wanneer Karel, mijn broer zegt, dat zijn volgende maar weer een meisje moet zijn. Dat is gekheid omdat het, wanneer het waar is, alleen maar angst voor het onbekende kan zijn. Wie een zoon heeft, zoals ik, weet dat hij van zijn zoon toch het meeste houdt. Hij, ja dat ook, hij háát hem het meest, hij kan niet erom lachen wanneer zijn zoon het beter wil weten, hij kan erom huilen wanneer hij dien koelen blik in zijn oogen ziet, maar hij heeft hem het meeste lief.

De proef op de som? Laatst is onze zoon van de trap gevallen. Het was halfacht in den morgen. Zijn vader lag nog in bed, zijn moeder was in de keuken. Dat geraas in het stille huis was de kinderwagen, die van de trap stormde en het jongetje van nog geen twee aan zijn handvat meesleurde. Daarna was het weer stil en ik keerde mij op mijn andere zij. Pas van dat gegil van zijn moeder werd ik echt wakker. Zij gilte dat hij dood was en ik voelde tegelijk woede om dat gegil in den vroegen morgen, angst dat het waar zou zijn en nijd om dat theater, wanneer het niet waar zou zijn, want we vergeten altijd, dat vrouwen zonder theater ons minder bekoren zouden.

Toen hij slap, oogen dicht, op den divan lag, wist ik dat hij niet dood was. Maar ik stelde mij voor, dat hij dood was en sloeg, in een snik, mijn handen voor mijn gezicht, zóó, dat zij het niet zien kon, want ook wij spelen tooneel, met dit verschil alleen, dat wij het in de eerste plaats voor ons zelf doen.

Later kwam er een dof gekreun, dat niet van hem leek te zijn. En ik weet nu wel, dat er in mij een razende angst is geweest, een angst die ik nooit eerder gekend had en waarmee ik blij ben

tenslotte, omdat zij een ander gold dan mijzelf; voor het eerst misschien.

Het portret werd gemaakt, twee maanden nadat het gebeurd was. Hij is hier weer heelemaal beter en hij weet er zelf niets van. En wanneer zijn moeder of ik, later, als we oud zijn geworden, voor de zooveelste maal bijwijze van waarschuwing of in gekrenkte liefde, het verhaal van zijn val zullen doen, zal hij zeggen: 'Hè ja, dat hebben we nog nooit gehoord.'

De oorlog en ik

Van achter mijn schrijftafel zie ik uit over het landschap ten Oosten van Utrecht. Een geenszins uitbundig, een rustig landschap van groene velden en donkerder boschpartijen daarachter. Maar een landschap vol afwisseling in tijden als nu, in het najaar. Soms ligt het heele dagen verdrongen in een zee van mist, waarop slechts de schimmen van een paar koeienhuiden, van de boomenrij van de Oostbroeksche laan en van een schuur hier en daar drijven. Soms ook, wanneer er een schamplicht valt uit hooge, romantische wolkenluchten, is het vol relief en vol kleuren. En weer op andere dagen ligt het in allerlei zachte nuances van groen, geel, rood en bruin onder een schoonen hemel.

Zooals nu, op dit oogenblik. Toch hangt er een dreiging over de velden en bosschen en in de heldere lucht. Al dagen lang is er, onafgebroken, een dof gerommel achter den horizon en af en toe zijn er vier, zes of acht Engelsche vliegers gekomen en hebben, dichterbij, een reeks grauwe fonteinen doen opspuiten. Dat zal zich herhalen en het zal feller, steeds feller worden. Het doffe gerommel zal aanzwellen tot een oorverdoovend geraas, boven de bosschen zullen vlammen oplaaien, in de weiden zullen gaten geslagen worden en de lucht

zal gevuld zijn met zwarte smook. Uit die smook zullen gierende vliegtuigen en rammelende tanks opduiken en er zal gebeukt worden op deze huizenrij. En huis voor huis, van Utrecht tot Oldenzaal en van Oldenzaal tot Hannover en van Hannover tot Berlijn zal verdedigd worden om de vernieling totaal te maken.

Er is een dreiging over het landschap en om mijn hart. Ik ben bezorgd om mijn vriend Jaap, die in Arnhem was en van wien ik nog steeds niets gehoord heb. Het doet mij pijn, dat Sluis vernield en dat Walcheren verdrongen is. En ik treur om de steden en bosschen die gaan verdwijnen en om de drie menschengeslachten, die zullen treuren om hun geschonden droomen en hun verloren geloof.

Hoor, er zijn weer vliegtuigen in de lucht. En ja, zij zoeken hun doelen hier - Blauwkapel, Houten? Het dreunt, vier, zes maal, en het dreunt en rinkelt in huis. En nu zwieren zij weg, laag over het landschap daar vóór mij. Maar zie, ook een vlucht vogels, opgeschrikt even, maar rustig alweer, op zoek naar insecten en vruchten.

Die vogels - is het een troost, een geruststelling, dat zij er, onaangedaan, onbewogen, zullen zijn als de wereld, die wij hebben gebouwd, in puin, en ik en mijn vriend Jaap vermorzeld en dood zullen zijn? En is het een troost, dat onze kinderen, wanneer zij dit overleven, onze droomen aan hun kinderen door zullen geven?

Ik weet het niet. Ik zal het pas weten - en ook dat is niet zeker - wanneer dat landschap in mijn oogen zal breken.

Uit het manuscript: *De dood dichtbij*

J. Romijn

Bij de wieg van een oorlogskind

Voor Nel en Jan H. de Groot

God, die de boter hebt geschapen,
De boerenkool, de karnemelkschepap;
Die pisangs, lof en doperwtjes woudt maken,
Saucijsjes, oesters, bessensap -

Lang niet dat alles wil ik vragen
Voor Kees van Nel en Jan,
Alleen, opdat het wicht des nachts mag slapen,
Wat moedermelk of surrogaat daarvan.

Dat is al veel, misschien, in uwe oogen:
Wij hebben alles voor dat kind verbrod.
Maar weigert, aarzelt ge, bedenk dan God:

Dit kind zal wellicht worden mogen
De laatste mensch als eertijds Lot,
De eene man die werkt naar uw geboden.

Jef Last

De Laan van Meerdervoort

God is overal. Als je stil naar hem hoort,
gaat zijn voetstap voorbij in het knerpen der sneeuw;
hij roept over zee in een eenzame meeuw
en hij is het licht door de donkre poort,
maar niet in de Laan van Meerdervoort.

God is overal. Hij lijkt op een koord,
waar de danser langs gaat in de trillende lucht;
in gierende stormwinden hoor ik zijn vlucht,
ik zie zijn glans waar de dageraad gloort,
maar niet in de Laan van Meerdervoort.

God is overal. In 't gestamelde woord
van een kind langs de straat. In een bakkersfiets,
een lichte lantaren in 't donkere niets,
de stoom van een trein die door de eenzaamheid spoort,
maar niet in de Laan van Meerdervoort.

God is overal. En hij heeft mij bekoord
in het oog van een vrouw, in de hand van een knaap;
hij doorwaakte mijn dag en hij sliep in mijn slaap,
tot ik plotseling wist: nu is hij vermoord,
hier, in de Laan van Meerdervoort!

1939

H.J. van Tienhoven
Zomerreis

Weer rijst het oud kasteel wit uit vers groen.
In alle vensterschijven stralen zonnen.
Het keurig pad deelt 't gras in twee gazonnen.
Niets is veranderd, alles bleef als toen.

Alleen de tuinman in blauw boezeroen
heeft mogelijk aan grijs haar en ernst gewonnen.
En toch weet ik de reis vergeefs begonnen,
ook al schijnt alles nog te zijn als toen.

Ik haal 't verkreukeld kiekje uit mijn zak
en weet dat ik het ben, aan het gelaat:
Een jongen in een wit matrozenpak
die stapvoets langs het smalle grintpad gaat.

Maar 't beeld blijft een dood beeld, dat koud en vlak
tussen mij en den witten jongen staat.

H. de Bruin

Drie sonnetten van Shakespeare

XIV

Mijn oordeel grondt zich niet op sterrenkunst,
toch ben ik dunkt mij haar beoefenaar,
maar niet ter profetie van wanspoed, gunst,
van plagen, misgewas of aard van 't jaar,
terwijl ik zeker niet voorzeggen dorst
de mengeling van weerlicht, water, wind,
de wiss'lende geluiskans van den vorst,
wiens levensloop zich aan de trans ontspint.
Neen, in uw oogopslag heb ik ontdekt,
in dat onwrikbaar sterrebeeld geschouwd:
de ware kunst, in schoonheid opgewekt,
zo gij niet spaarzaam blijft uit zelfbehoud.
Dàn, kondigt het voorspellend teken af,
sterft gij der waarheid en wordt schoonheids graf.

XXIV

Mijn oog gelijkt den schilder, het penseelt
op 's harten grond u gans volmaakt en schoon:
mijn lichaam tot omlijsting, staat uw beeld
als schilderij in grote stijl ten toon.
Zie, hoe de vaardigheid des schilders vangt
al schilderend het wezen en de schijn
des beelds van u dat in mijn zielshuis hangt,
welks vensteren uw eigen ogen zijn.
Aanmerk hetgeen elk, oog voor oog, hier won:
het mijne schiep uw vorm, het uwe biedt
een venster op mijn binnenst, waar de zon
belieft te spelen en u stil beziet.
De ogen toch zijn listig, 't is hun aard,
zij zien de omtrek, 't hart blijft onbestaard.

XLIV

Omtrent die tijd, wanneer die tijd ooit komt,
dat gij bedenkelijk ziet op mijn tekort,
dewijl uw liefde 't hoogst getal besomt
en 't raadzaam vindt dat er gerekend wordt;
omtrent die tijd dat g'u mij vreemd onttrekt,
en nauwlijks nog die zon, uw oog, mij groet,
uw liefde zich niet meer te mijnwaart strekt
maar donker bij zichzelf verwijlen moet;
omtrent die tijd verzink ik in 't besef
van eigen eenzaamheden, en bewaak,
terwijl ik tot mijzelf de hand ophef,
het wettig recht van u in deze zaak.
Want uw verlating wordt legale daad,
sinds wederliefde's oorzaak mij ontgaat.

Bertus Aafjes
Maria onderweg

‘Waarom zoo eenzaam en zoo gezwind?
 Jonkvrouw Maria, rust een wijle!
 Strijdvaardig, wakker gelijk de wind,
 Ach, waarom u te overijlen?
 Hoog zijn de bergen, ruw is de baan,
 Daarbij telt zij ook vele mijlen;
 Teer zijn de voeten die er op gaan,
 Jonkvrouw Maria, rust een wijle.’

‘Waarom zo eenzaam en zo gezwind,
 Dat wil ik u graag toevertrouwen;
 Wjl gij 't mij vraagt, mijn lieve kind,
 Zal ik de redenen ontvouwen:
 Omdat het jonkvrouwen misstaat
 Veel rond te gaan onder de lieden;
 Dat immers wordt een bron van kwaad
 Voor wie 't niet tijdig weet te ontvlieden.

Door het gebergte, wanneer ik dwaal,
 Denk ik aan goddelijke dingen;
 Als de hemelsche nachtegaal
 Moet ik het Magnificat zingen.
 Wie graag alleen is, bidt ook trouw,
 Hij maakt iets hemels van zijn dagen.’
 Leer die kunst van de Lieve Vrouw!
 Mensch, God geve dat gij moogt slagen!

(Procopius)

[Ad Interim, 1945, nummer 5]

Cola Debrot

Venus Kalipygos

Schoonbillig Afrodita van de Grieken,
wees billijk voor wie in een later eeuw
ontsteld wordt door zijn angsten en de schreeuw
der blinde vogel met de gouden wieken.

't Is niet Uw Hellas en het uchtendkrieken
des lichts, dat ons nog langer houdt omringd.
Het lied, dat uit verkrampte harten zingt,
schiet als een pijl naar witbesneeuwde pieken.

Wees billijk, wij verlangen eveneens
naar het moment, dat angsten ons ontvallen
en overblijft een wereld koel helleensch

verweven naar Pythagoras' getallen.
Wees billijk, Venus. Straks niet, maar meteen
opdat meteen de nieuwe lied'ren schallen.

Cola Debrot
Slang en adelaar

voor Charles Roelofs

't Was in een oude Mexikaansche stad,
met rondom pieken van een verre keten,
dat ik begreep, haast weenend, hoe bezeten
wij zijn, daar pijn aan onze harten vrat.

Men zag het oppervlakkig hun niet aan,
een valsche glimlach speeld' op de gezichten
van wie gedwee hun bezigheid verrichtten
of naar de verte staarden in hun waan.

Pablo en Juan, of hoe zij verder heeten,
zij leven als de weeldrige liaan,
die leeft buiten haar eigen medeweten,

totdat opeens in het benauwd bestaan
een woord vol booze gifstof wordt gesmeten
en legers, snood of grootsch, tot stof vergaan.

Theun de Vries
Bach

1

Johann Sebastian. Hij had de voetstap
van boer en handwerksman, kortaf en bars,
de rug van wie de storm vangt openluchts,
maar in zijn handen was de nieuwe snelheid
van een die in de droom naar zilvren kogels grijpt
en geen laat vallen als hun werveldans
aanheft van vingertop naar top. -

Hij zette
de kracht der boeren op het windpedaal,
gebieder van de ruimte en haar longen,
opdat zij zouden zingen, noodgeprest,
wanneer zijn wil hen dwong tot de muziek
die sliep onder de koepel van het voorhoofd
(het hecht en benig bouwwerk dat de woeling
dier slapende' onrust ongeschokt omvatte),
en ook de mond was sterk, maar ingetogen
als het begon -

2

De fuga, in zichzelf besloten,
heft zich, een bloem, de onbeschrijflijke,
uit eigen moedergrond en wortelstok
tot het mysterieus ontvouwen, wiegelt
over zichzelf, spiegelend waterbeeld,
herkent zich niet, zonder verwondering
opent zij wat in haar verscholen lag,
bestanddeel der voortbrengende natuur,
klimt, grijpt de ruimte, tekent in de aether
de wisselvorm van haar ondeelbaarheid.

3

Gij overwint achter het orgel
de helderte van zonneschijn
met praal en pracht van pijp en gorgel -
muziek, een welvend baldakijn

dat stijgt en rankt en bloesemt over
pijler en draagbalk naar omhoog
en sluit daar onder wemellover
het zenith van zijn spitse boog.

Gothiek, gegroeid met vaste lijnen
die niemand ziet en ieder hoort -
wie zal aan 't instrument verschijnen
gij, die dit loofwerk scheidt en schoort,

als de registers na u falen,
als geen gezang meer hemels bouwt,
als ons in plaats van kathedralen
slechts dood gesteente rest en hout...?

4

De mijmerij verzingt weer in zichzelf
zoals de schaduw wegbuigt in 't gewelf,
zoals het bloed schuilt binnen eigen wanden
(zichtbaar alleen aan pols van keel en handen);

abstract is hier het leven en concreet,
bespiegling die haar doel noch herkomst weet;
spelend veracht de grenzen die ons bonden,
schertsend de grenzen van 't bestaan geschonden;

de zwaarte weegt al lichter dan het licht,
het lichte heeft van kinderlach 't gewicht -
door diepten zonder grond viert gij het lood:
Euclides slaapt, Copernicus is dood.

5

Wuivende bloemen boven het raadsel,
want door uw groene landschappen schrijdt nog
het wezen, dat tevergeefs zijn hart draagt
temidden van bijen en wilde wingerd.

Hoe kon het zijn, dat Adam zijn erfdeel
zo moedwillig in zonde verspeelde,
dat het donker in onze pupillen
een schuldig geheim vol tweedracht bewaarde?

Sterven moest wat de veilige dalen
en zwevende eilandrijken bewoonde,
de dood besluipt de luchte priëlen,
zijn knokenhand sluit zich om 't hart.

Maar de duif van Noach brengt het olijfblad -
en zie, de regenboog staat gespannen:
de dood is leugen, één is verschenen
om dood en leven te verzoenen.

Kan het zo zijn? moet dit nieuwe jubelen
niet ingetogen worden en smekend...?
hoor, hoe de dood in zijn zang tot wens wordt:
liefste dood, wees mij beloofde bruid.

6

Der dingen toedracht is gebroken,
gij weet het zonder ongeduld,
gij hebt de stilte toegesproken;
wat leeg lag is met glans gevuld.

Uw suites ruisen goud en wit
in een bestendig jonge zomer
(tussen wuft gras roert zich de dromer,
luistert, lacht en verslaapt ook dit -)

O open meer van tintelwater,
o horizon vol melodie,
wie onzer schreit niet vroeg of later
om 't hemelse van uw magie?

Want wij, vergeven met de droesem
van menslijke' ontoereikendheid,
staan onder goud en witte bloesem
en hunkren naar volkomenheid.

7

Gij hebt uw twijfel zingend uitgebannen,
en de muziek verscheen u dan als vrijheid
- een troostende' en onwereldse nabijheid
in 't land der duodecimo tyrannen.

Gij hebt u met de honigzeem der dromen
ten diepst gelaafd, waar 's levens melk ontbrak,
en waar de zuidewind niet bij kon komen
droomdet ge' u rozen aan de dode tak.

Geloof, volstrekt en zonder aarzeling,
wij kunnen niet meer met uw grootheid wanen;
oude gesternten in ons gingen tanen,
wij speuren de' aardgeur van een nieuw begin -

Daar moeten rozen zijn en melk genoeg
opdat het zwart gemis verzinken zal,
opdat de vrijheid zelf weerklinken zal
als de muziek die eens uw dromen droeg.

1944-'45

C.J. Kelk

Wie de Nederlandsche litteratuur verloor

De tijd vol rampen, die achter ons ligt, heeft een onafzienbare reeks offers geëischt. Vele van de beste Nederlanders zijn uit de rijen gerukt, waarin zij de nationale welvaart hielpen bevorderen, zij zijn als takken van de stam waaruit zij sproten genadeloos afgebroken. Wij leven in een vrijheid, die duur is gekocht en wij staren, nog niet bekomen van onze smart, naar de ruïnes, die men ons heeft gelaten. Nog niet bekomen van onze smart, integendeel, deze wordt telkens verlevendigd en het is alsof zij geleidelijk aan dieper in ons doorgreift. Toch willen wij niet schromen te herdenken. Wij zijn dat verplicht aan onze onmisbare dooden.

Vooral de Nederlandsche litteratuur is zwaar, bijkans onherstelbaar bezocht. Misschien telde men onder de schrijvers de meest bewuste opstandigen, misschien ook waren sommigen tegen bruto geweld het minst opgewassen. Reeds aanstonds bij de inbraak der horden hebben enkelen de vestiging van een verderfelijke macht niet willen afwachten. Zij hebben een leven van vernedering, gelijk wij ons vijf jaar hebben moeten laten welgevallen, niet verlangd en voor zichzelf de grens getrokken tusschen zijn en niet zijn. Allereerst moeten wij noemen den wijsgeerigen, critischen Dr MENNO TER BRAAK, die b.v. door zijn ‘Carnaval der Burgers’ zulk een groote plaats innam vlak ter zijde der schoone letteren om ons geweten wakker te houden en ons aan te sporen tot denkvaardigheid. Een zelfde lot deed zich een andere critische geest ondergaan, de uitgewekene GERTH SCHREINER, tezamen met zijn vrouw. Hij hield zich bezig met het litteraire essay en wij herinneren

ons zijn geregelde intelligente medewerking aan 'den Gulden Winckel' en zijn ijveren voor de Nederlandsche letteren in den vreemde. JACOB HIEGENTLICH, een nog jong Joodsch schrijver, wiens boeken over Limburg, o.a. 'Schipbreuk te Luik', naast zwak vormbesef echter humor en fijnzinnig karakteriseerende kwaliteiten bezaten, heeft de wreede vervolgingen van zijn ras niet lijdzaam afgewacht.

Tijdens de overrompelende Meidagen van 1940 kwam bij een bombardement op 's-Gravenhage om het leven de schrijver van dichterlijke proza Dr J.F. (Jo) OTTEN, van wien met recht mag worden gezegd, dat hij nog veel beloofde omdat hij zijn vollen bloei nog niet bereikt scheen te hebben, maar die ook nu reeds een zeldzaam element in de letteren vertegenwoordigde: het hypernerveuze, supergevoelige en tegelijk spookachtig fantastische. 'Angst, dierbare vijandin' is de veelzeggende titel Van een zijner bundels. Min of meer een slachtoffer van den oorlog, zij het incidenteel, was onze goede vriend CHARLES-EDGAR DU PERRON, die zwaar ziek te Bergen en strikt rust behoevend, tijdens het bulderen der bommen op het vliegveld in zijn buurt, den geest gaf. Ook E. du Perron was een der gewetens van het Hollandsche litteraire leven. In zijn 'De Smalle Mens' ging hij enkele onzer sopperigste nationale hoedanigheden te lijf en zelf schreef hij een helder klinkend proza ('Het Land van Herkomst') en maakte klare gedichten, waaronder 'Gebed bij de Harde Dood' voor altijd uitblinkt.

Door een noodlottige vergissing werd in de oorlogsjaren door een eigen wachtpost doodelijk getroffen de gemobiliseerde Protestantsch-Christelijke auteur TOM DE BRUIN, die met zijn roman 'Tusschen Hemel en Aarde' verwachtingen gewekt had.

Nadat wij al deze vreeselijke tijdingen in Mei 1940 te verwerken hadden gekregen, volgde weldra het ontstellend bericht, dat een onzer vurigste dichters, nogmaals een critische geest van den eersten rang, Mr HENDRIK MARSMAN bij een poging om uit Frankrijk, waar hij reeds lang vóór den oorlog vertoefde, naar Engeland uit te wijken, op zee was omgekomen. Voor vele jongeren vooral scheen dit verlies wel een der onoverkomelijkste. Immers de naam Marsman beteekende voor velen het symbool van geestdrift en vitaliteit zooals geen tweede. Eén lichtpunt is er: Marsman had zelf reeds kort te voren zijn werk, verzameld in drie deelen uitgegeven, alsof hem een snelle dood door de intuïtie was voorzien. Herdenken wij intusschen zijn bundels 'Paradise regained', 'Witte Vrouwen' en den laatsten 'Tempel en Kruis'.

Na deze slachtoffers kwamen de strijders, de soldaten. Zij hebben geweten, dat zij, door den bezetter het hoofd te bieden, eigen veiligheid, ja hun leven op het spel zetten en met een moed, die ons met dankbare trots vervult, hebben zij dit allerswaarste offer vrijwillig, uit overtuiging, uit plichtsgevoel, in serene rust gebracht. Daar is in de eerste plaats Dr Joh. G. BROUWER, uitnemend kenner der Spaansche geschiedenis, van wiens hand wij een serie magnifieke historische werken ontvingen, o.a. 'Philips Willem', een man van wonderlijk veelzijdige begaafdheid en kennis, geleerde en schrijver, maar - zeldzame combinatie - daarenboven een man van de daad en van groote persoonlijke moed. Om al zijn werken in de illegaliteit is hij in den zomer van 1943 gefusilleerd. Evenzeer een veelzijdig talent was W.A. ARONDEUS, op het oog een zachte persoonlijkheid, maar 'n koele onverschrokkenheid in zich bergend, die eveneens als 'terrorist' door den niets ontzienden bezetter voor het peloton werd gevoerd. Hij

was in de eerste plaats schilder, maar schreef ook eenige boeken, waaronder 'Het Uilenhuis', eer een schildersvizioen in woorden dan een roman en misschien om die reden bij een prijsvraag niet bekroond. Naderhand stelden mijn medelid der jury Antoon Coolen en ik samen vast, dat wij, achteraf gezien, beter hadden gedaan vóór bekroning te stemmen. Ik vermeld deze interne bizonderheid slechts om er den aard van Arondéus' werk mee te kenschetsen: het eischt blijkbaar een bezonken oordeel en de nawerkende suggestie ervan is grooter dan men verwacht. Een kameraad, die zich hartelijke vriendschap veroverde overal waar hij zich bewoog is WALTER BRANDLIGT geweest, gedood bij executie in September 1943. Spontaan en roekeloos stortte hij zich in de 'beweging'. Even spontaan, natuurlijk en vol stemming tevens, was zijn eerste boekje 'Witte Gait'. Diep te betreuren is het, dat een figuur als de zijne, die zich nog zoo schoon naar alle zijden had kunnen ontplooien, ontijdig is gestuit. Ondanks zijn 42 jaren was hij nog te kort met de letteren vertrouwd, na velerlei wederwaardigheid, om een volgroeid talent te worden genoemd. Eveneens werd wegens bemoeiingen, die den bezetter onwelgevallig waren, gevat JAN REMKO THEODOOR CAMPERT en naar een concentratiekamp gestuurd, waar hij tengevolge van ontberingen en de beestachtige behandeling zijn einde vond. Campert was een dichter, sterk vatbaar voor de stem der traditie, maar met fijne eigen vondsten en een verbeterheid, welke zijn 'Lied der Achttien Dooden' onsterfelijk heeft gemaakt en hij was tevens een goed verteller, getuigen zijn romans 'Die in het donker...' en 'Wier'. Dat hij als artist van een folterende onbevredigdheid was, bewijst hoever hij afstond van zelfgenoegzaamheid..

Wegens hulp aan Engelsche vliegers werd in

1941 gefusilleerd H. VAN DER LEEK, de meest scherpzinnige essayist onder de Protestantsch-Christelijke auteurs.

In zekere mate slachtoffer van de Jodenhaat was HERMAN SALOMONSON, die, om andere reden gearresteerd, ten gevolge van slechte behandeling in den kerker omkwam. Hij had zich een uitstekende reputatie verworven als weekbladschrijver van humoristische poëzie onder den vertrouwenwekkenden naam van Melis Stoke en gaf in dit genre blijk van groote originaliteit. Met zijn waren naam geteekend publiceerde hij ook romans. Als Jood vervolgd werd de wetenschappelijke fantast en dichter J.K. RENSBURG, nog op 72-jarigen leeftijd naar Polen gezonden; sindsdien heeft men niets meer van hem gehoord. Zijn 'Wereldbouw' getuigde van universeelen aanleg. Bovendien was hij de laatste echte litteraire Bohémien uit de hoofdstad.

Omtrent het lot van nog andere auteurs van Joodschen oorsprong verkeeren wij in onzekerheid: zullen wij Siegfried E. van Praag, Herman de Man, Sam. Goudsmit ooit terugzien?

Als slachtoffer van zijn groote populariteit viel de bij een breed lezerspubliek zeer geliefde verteller A.M. DE JONG, wiens 'Merijntje' zulk een enorm succes heeft gehad. Ofschoon anti-nazi deed De Jong weinig om van deze gezindheid blijk te geven; toch zochten de nazi's hem uit om een 'terroristische' daad in zijn woonplaats Blaricum te boeten en werd hij voor zijn woning verraderlijk neergeknald.

Zoo zou ik kunnen doorgaan, de lijst is hiermee helaas niet uitgeput, maar aan minder bekende namen mocht ik, want deze kenschets moest beknopt zijn, niet toekomen. Dit kort overzicht echter is reeds voldoende om ons ervan te doordringen,

dat onze vaderlandsche litteratuur zware slagen heeft ontvangen.

Wij moeten constateeren, dat in TER BRAAK MARSMAN en DU PERRON figuren verloren zijn, die, nog aangevuld met den overlevenden Vestdijk, een bepaald 'blok' in de letterkunde vormden, een viermanschap, dat de leiding had van een streven, dat eenmaal in het tijdschrift 'Forum' tot uiting kwam. Litterairhistorisch gesproken beteekent het uitvallen van dit blok de meest in het oog loopende schennis door de barbarenstorm teweeggebracht.

Daarnaast zijn uitgevallen meer losstaande, met zeker spontaan talent begaafde figuren als OTTEN, CAMPERT en BRANDLIGT, die zich nog niet positief genoeg hadden gemanifesteerd, maar van wie ongetwijfeld nog meer dan van de hooger genoemden het onverwachte te hopen was geweest. Wat nog van BROUWER en ARONDEUS kon worden verwacht, laat zich bij hun typische veelzijdigheid ternauwernood begrooten.

Niet blind voor het vele dat gelukkig behouden bleef, moeten wij uiteindelijk concludeeren, dat deze oorlogsverliezen van de Nederlandsche litteratuur inderdaad diep hebben ingegrepen. Onze poëzie is nog altijd sterk gefundeerd en zelfs het smartelijk ontvallen van dichters als Marsman en Campert zal haar als geheel niet op een lager plan behoeven te brengen. Maar in het proza zijn wij minder goed met krachten bedeed en daar heeft het verlies van zoovele juist zeer markante talenten ongetwijfeld een verarmende, nivelleerende uitwerking. Op ons, die overblijven, rust derhalve in vele opzichten een nieuwe, een verscherpte plicht. Wij moeten er met alle middelen in een zoo groot mogelijke eendrachtigheid naar streven, dat de moed niet verloren gaat en dat de atmosfeer ontvankelijk blijft voor al wat zich aan nieuw, jong,

frisch talent zal kunnen ontplooiën. Wij moeten het derven onzer gevallen kameraden door edelste krachtsinspanning vergoeden om daarmee hun nagedachtenis op de waardigste wijze te eeren.

Ik zou deze bladzijde willen beschouwd zien als een bijdrage tot het geschiedboek onzer letteren: hierop staan tenminste twaalf namen vermeld van mannen, die wij niet wilden, niet konden missen maar waarvan het gemis ons gewelddadig werd opgelegd. Deze bladzijde mogen wij nooit vergeten, het is tevens een bladzijde, die naast een rouwrand een gloriekrans vertoont, want zij die vielen hebben tezamen bewezen, dat de Nederlandsche letterkunde als geheel, en enkele verwerpelijke uitzonderingen daargelaten, haar plicht heeft geweten toen het ging om de hoogste en heiligste belangen: de vrijheid van denken en dichten! Een onvergetelijke bladzijde, die onze letterkunde weliswaar in rouw dompelt, maar tevens siert en eert, een bladzijde daarenboven die ons de wandaden van een thans eindelijk overwonnen, laaghartigen vijand blijvend in het ontroerd geheugen terugroept en ons voor alle komende tijden tot reserve en waakzaamheid maant.

Ad den Besten
Apocalypse

Van horizon tot horizon
joeg over ons en ons gewin
de Dood zijn vale eskadron.
Nu roert het vuur de felle vin;

nu, boven puin en stuk beton,
hangt laag en veeg de rosse spin,
die zich haar web ten einde spon
en trok de zatte poten in...

Een bange hand wijst: Zie de zon!
Maar elk ried al vanzelf de zin
van 'haren zak' of rookcocon:
Hoor de bazuin ter tempeltin!

Slechts wie zich lang op God bezon,
bidt zwijgend om een nieuw begin.

Berlijn 1944

Ad den Besten
‘Eherne Zeit’

Een wereldbouw van ijzer en graniet,
staal en bazalt werd om ons opgetrokken.
Maar saamgeperst in strakke woningblokken,
waar huis aan huis het Boek de schouw verliet,

leefden wij mak en bij geen ding betrokken,
dan wat des daags aan diefstal was geschied.
Eerst als het staal naar onze halfheid stiet,
zijn wij ontzind en eindlijk opgeschrokken.

Wie in zijn nood tot God riep, vond hem niet.
Zo, zwaarbelast van geld en waarden, hokken
wij huivrend saam in kille kelderklokken,
waar een betongod heul en toevlucht biedt,
en waar met nauw bedwongen schouderchokken
iemand zich soms door 't starre voorhoofd schiet...

Berlijn 1944

*Ad den Besten***Erfgoed**

Het tocht, als wij de vleugel deur toeklappen.
Maar 't verontrust: alsof ons iets ontsloop...
Een rappe trippel langs de beurse trappen...
Giechelt er iemand op de overloop?

Door wrakke kamers kraken onze stappen;
licht sijpelt binnen, traag als dikke stroop;
wij zien de strafheid der plafonds verslappen:
Elk kent de toekomst en hij voedt geen hoop.

Hoé zal het zijn? Wanneer? Wellicht vanavond?
Zandlopers vloeien in het tuimbalkon,
maar onbetrouwbaar en voorgoed gehavend.

En als wij gaan, langs grintpad en gazon,
weet één den kleinen kobold met zich dravend,
die nog tot zólang 't huis behoeden kon.

Barend de Goede
Arnhem, september 1944

Hij zal, mijn zoon, zijn engelen bevelen,
dat zij zich stellen op je weg.
- Je slaapt en hoort niet wat ik zeg,
het kan je kennelijk niets schelen.
Je slaapt, je mondje is half open -
Je laatste woord was 'koek'.
Maar ik haal uit de kast een boek,
dat geen eeuwen konden sloopen.
Ik lees en zie dan naar je lippen,
de schelpen van je oogen en je haar -
Maak, Heere God, uw woorden waar
aan hem, die ons dreigt te ontglippen.
Wij leven in de kelder en de bommen
slaan voor en achter en terzijde in.
Wat geeft het mij nog of ik overwin
Wanneer dit mondje zou verstommen.
Er zijn slechts kogels en granaten.
En rondom staat de stad in brand.
Mijn God, mijn God, hebt gij verlaten
die argloos open kinderhand?
Wij zijn al doof en in de vlammen
staren de oogen nat en blind.
Ik kreun en bid: God, om dit kind
leo Gij uw dijken en uw dammen:
een ondoordringbaar, hemelsch fort,
dat uw engelen beschermen,
die er, talloos, rondom zwermen,
als het huis tezamenstort.

Godfried Bomans

Anita

Zoojuist is Anita Dobbelmans geboren, in een groote, purperroode roos. Zij strijkt haar vleugeltjes glad, en zegt:

‘Ziezo, daar ben ik! Wat een heerlijk uitzicht heb ik hier! Heerlijk, heerlijk!’

‘Je moet niet zoo schreeuwen, kind’, zegt mevrouw Dobbelmans, ‘en ook niet zoo wiebelen.’

De lezers moeten goed begrijpen wie Mevrouw Dobbelmans is. Zij zouden haar licht voor een gewone meikever aanzien, en dat is juist heelemaal verkeerd. Haar vader was lid van de Raad, en haar man is secretaris van de meikeversvereniging ‘Door Eendracht Sterk’. Als die geen lintje krijgt, zoo zei de burgemeester eens, dan mogen de wespen mij halen. Maar hij kreeg het lintje. En hij kreeg er nog een. En nog een. En nog een. En tenslotte had hij zooveel ridderorden, dat hij verschrikkelijk rinkelde onder het vliegen, en het ook maar een klein eindje volhield. ‘Maar’, zoo sprak meneer Dobbelmans, ‘ieder huisje heeft zijn kruisje.’ En hij beperkte zijn uitstapjes naar draagkracht.

Dit alles zeg ik, opdat ge zult weten wie mevrouw Dobbelmans is, en waarom zij wenschte dat er niet gewiebel en niet geschreeuwd werd. Maar, al weten wij dit nu, een jonge meikever die zoo pas geboren is in een groote, purperroode roos, weet het niet.

‘Waarom mag ik niet schreeuwen?’ vroeg zij, ‘en waarom mag ik niet wiebelen?’

‘Een Dobbelman schreeuwt niet,’ antwoordde haar moeder, ‘een Dobbelman wiebelt niet. En dat is het juist wat ons van de burens onderscheidt. Zie, daar komt je vader aan.’

En ja, daar kwam meneer Dobbelmans aanvliegen. Hij rinkelde als een arreslee, en zette zich hijgend op de bloemrand.

‘Wel, wel,’ zeide hij, ‘is dat vliegen. Ieder huisje heeft zijn kruisje. Ja. Wat is dat?’

‘Dat is je kind, Jan,’ antwoordde mevrouw Dobbelmans, in tranen uitbarstend, ‘ik meende dat je meer belang stelde in de huiselijke gebeurtenissen.’

‘Nu, nu,’ sprak meneer Dobbelmans, zijn voorhoofd afvegend en eenigszins verlegen rondkijkend, ‘ik was het vergeten. We krijgen er ook elke maand een. Huil niet, Johanna, dat kan ik niet zien. Hm, het is een aardig meisje. Hoe heet je?’

‘Anita Dobbelmans,’ zei de kleine Anita trotsch.

‘Zoo’, sprak meneer Dobbelmans, ‘welkom in ons midden. Is er thee?’

Er was thee. Wanneer een voorbijganger hen had zien zitten in de roode bloemkelk, elk op een van de drie meeldraden, wiegelend op de wind en zachtjes dauw slurpend uit hun kostbaar servies, hij zou gezegd hebben: ziedaar een gelukkig gezin. Maar zoo is het niet. Meneer Dobbelmans denkt aan de roos waar de familie Netelman in woont. Zij heeft vier meeldraden. ‘Vier,’ denkt meneer Dobbelmans bitter, terwijl hij zijn thee doorslikt, ‘vier. En wij drie. Was ik maar nooit geboren.’ Ook mevrouw Dobbelmans is ongelukkig. Zij denkt aan het servies waar de Netelmannetjes uit drinken. Mevrouw Netelman heeft eens, toen mevrouw Dobbelmans jarig was, zoo'n kopje tegen het licht gehouden: de zon scheen er door, zoo dun was het. ‘Ze zijn nergens meer te krijgen’ zei ze. ‘Waarom zij?’ denkt mevrouw Dobbelmans, in haar kopje turend of er nog suiker in zit, ‘waarom wij niet? Was ik maar dood.’ Zoo denken zij, en bemerken niet hoe de zon door de wanden van hun eigen huisje schijnt, en hoe het kamertje waarin zij on-

gelukkig zijn broozer is dan glas. Ook de kleine Anita is ongelukkig, maar zij weet zelf niet waarom. Een groot verlangen zwelt in haar hart, zij wil wiebelen en springen. Maar een Dobbelman wiebelt niet, een Dobbelman schreeuwt niet.

De avond valt snel over de roode bloem, en zij sluit zich. De lamp wordt ontstoken. De kleine Anita zit op haar vaders knie, en speelt met zijn ridderorden.

‘Wat zijn dat, vader?’ vraagt zij.

De vader glimlacht.

‘Tja,’ zegt hij, ‘dat hebben de vijf vóór jou ook allemaal gevraagd. Dat zijn ridderorden, meisje. Kijk, die linksche, met dat leeuwtje, dat was omdat Paps twee jaar in het Ule-comité heeft gezeten. En die daar naast, dat is zoo maar wat. En die dáárnaast, die is van de heide-maatschappij. En zoo heeft alles zijn beteekenis.’

‘Wat rinkelen ze mooi,’ zegt de kleine Anita, met haar handje er op slaande.

Meneer Dobbelmans kijkt glimlachend naar zijn vrouw, en zegt:

‘Ze beseft het niet.’

Anita Dobbelmans is nog zoo jong. Zij wil graag alles weten.

‘Waar is de zon, vader?’

‘Weg.’

‘En wanneer komt hij terug?’

‘Morgen.’

‘Wat gaan we dan doen?’

‘Visites maken.’

‘En dan?’

‘Eten.’

‘En dan?’

‘Slapen.’

‘En dan?’

‘Dan ben je een groote meid geworden, en ga je trouwen.’

‘Met wie ga ik trouwen?’

‘Vader en moeder hebben Jan Rinkelaar voor je uitgezocht.’

‘Maar ik wil niet trouwen met Jan Rinkelaar!’ roept de kleine Anita opgewonden, ‘ik wil trouwen met een aardige, mooie jongen met gouden vleugels en zilveren dekbladen! En roode voelhorens moet hij hebben! En wij gaan wonen in een paarse papaver, en wij gaan de heele dag wiebelen en springen in de zon, en schreeuwen gaan we ook, en...’

‘Anita Dobbelmans moet verstandig zijn,’ zegt mevrouw Dobbelmans, haar wenkbrauwen optrekkend, ‘en geen mallepraat verkoopen. Anita Dobbelmans heeft een stand op te houden, en dat gesprink in de zon dient nergens toe. Denk je dat je vader lid van de raad geworden is door in de zon te springen? En wat Jan Rinkelaar betreft, die Papa voor je uitgezocht heeft, die heeft wel wat degelikers dan roode voelhorens.’

‘Wat heeft ie dan?’ vraagt Anita, met haar neusje in de wind.

‘Een betrekking aan het gouvernement,’ antwoordt mevrouw Dobbelman langzaam.

‘Wat kan mij dat goeberlebent schelen!’ schreeuwt de kleine Anita, met haar vleugels slaande, ‘ik wil stoeien en vliegen en -’

Doch zij wordt opgenomen en in bed gestopt. Daar schreit zij de heele nacht door. Doch den volgenden dag worden de visite's gemaakt, en wordt er geslapen. En den derden dag is zij een dikke, glanzende meikever, die trouwt met Jan Rinkelaar, commies bij het gouvernement. Zij huren een leegstaande paardebloem met centrale verwarming en uitzicht op de dreef. En juist dezen morgen heeft Anita Dobbelmans een kindje gekregen, Anita Rinkelaar, die wil wiebelen en schreeuwen. Maar jawel, een Rinkelaar schreeuwt niet, een

Rinkelaar wiebelt niet. En hier begint de geschiedenis weer van voren af aan.

Frederica

Er leefde eens een kip, Frederica geheeten. Op het moment dat dit kleine verhaal begint, lag zij in de zon, tusschen de zandbak en het rozenboompje. Het was een schoone middag. De zon stond hoog aan den blauwen hemel, en het was zóó stil, dat men de stoomtram kon hooren op den Blerikschen weg.

Dit was nu het uur waar Frederica van hield. Zij keek rond in den bladstillen tuin, en prevelde: nu ben ik gelukkig. Ja, ik geloof wel dat dit het geluk is. Zoo stil. Zoo rustig. En toch kan ik alles zien wat er in de wereld voorvalt. Ik zie den gummi bal onder het afdakje, den witten paal met het duivenhok, de muggen die boven de andijvie dansen, en ook de twee bijtjes, die op een purperen roos elkander de eerste, schuchtere kus geven. Frederica glimlachte toen zij dit zag. Het deed haar denken aan haar eigen meisjestijd, en aan dien eersten wonderlijken avond toen hij gezegd had: zou ik - zou ik een eindje met U mogen opwandelen?

Frederica bloosde toen zij hieraan dacht. Wat was hij lief en ridderlijk geweest, en wat een diepen gloed had er in zijn kraaloog gebrand toen hij volhield dat zonder haar het leven een hel voor hem was - Jan heette hij. Hij was er al weer met een ander vandoor, en zij kon op de eieren zitten. Frederica stond op en telde ze nog eens na. Vijf waren het er, vijf voorspoedige eieren. Zij glimlachte trotsch, zette zich neder, en verzonk andermaal in gepeinzen.

Wat was het leven? Het leven was volkomen onbegrijpelijk. En hoe meer men er over nadacht,

hoe onbegrijpelijker het werd. Maar het onbegrijpelijkst was het leven van een getrouwde vrouw. Op een morgen, niet lang na haar huwelijk, had zij een langwerpigen, blanken kogel in het zand neergelegd. Frederica had er een tijdje verbaasd naar gekeken, en was er toen boven op gaan zitten. Den volgenden dag had zij er een bij gekregen, even blank en onbegrijpelijk. En zoo was het vijf dagen gegaan, en nu zat zij precies drie dagen op haar vijf eieren, en werd met den dag verbaasder. ‘Waarom zit ik hier?’ had zij aan Jan gevraagd, toen deze met een nieuw liefje voorbij kwam. ‘Maar lieve kind,’ had Jan gezegd, ‘als je het niet leuk vindt, ga er dan af!’ Frederica had dit verscheidene malen geprobeerd, doch nauwelijks was zij twee stappen weg, of een duistere gewetenswroeging overviel haar kleine hart. ‘Neen’, had zij telkens gezegd, ‘het mag vreemd zijn, maar ik blijf.’ En zoo was zij gebleven, drie weken lang, en nu was het Dinsdag. Frederica keek den tuin rond, en voelde zich wonderlijk te moede. Het was haar of er iets ging gebeuren, doch zij wist niet wat. En reeds wilde zij gaan schreien, toen er onder haar iets bewoog.

‘Dit zal het zijn,’ sprak Frederica, en stond bevend op. En toen zag zij het alleronbegrijpelijkste: vijf donzen wezentjes sprongen uit de witte scherven de wereld in, en strompelden door de andijvie. Frederica begreep het niet heelemaal, doch een diepe vreugde vulde haar hart, en zonder zich nog iets af te vragen ging zij ijverig wormpjes en meikevertjes verzamelen. Ook de jongeman die voorzichtig uit het naastbijzijnde appelboompje gleed, begreep het niet heelemaal. Doch hij ging naar binnen, en schreef deze kleine geschiedenis.

Gerard van Klinkenberg**Orpheus***De dichter en de ziel*

De dooden zeggen dat zij is gestorven,
maar ik, de zanger, weet: er is een lied
dat haar bevrijdt, hoe diep zij ook verborgen
mag zijn, dus zing! mijn lier en aarzel niet.
Want hij die aarzelt is alreeds verloren,
voor hém gaan stellig alle deuren dicht.
Geloof, dat gij alleen zijt uitverkoren
haar op te wekken in het morgenlicht!

Strophe

Een vuur, dat door geen waat'ren is te blusschen.
Een kou, die rotsen tot den wortel splijt.
Vlammen en ijskristallen en daartusschen
het menschelijk gelaat dat lacht en schreit.

*Ale Brouwer***Gebroken opvlucht**

Toen aan den einder zomer leek te lichten,
verwekt door storm en grauwe wintermist,
werd in het huis der wijde vergezichten
vergeefs een venster schoon gewischt.

De prille bliksem sloeg van stille landen
een witte vlam voor de beslagen ruit
vanwaar de dood terugweek naar de wanden
en dan verdween ten Oosten uit.

Maar als de vage lijn van zijn gedachten
zich moeizaam kromde in verwondering,
brak in de vlam de blankheid der verachten
tezamen tot ontnuchtering.

En wéér geslagen op dezelfde stranden
als waar het wit festijn zijn hoop beleet
viel hij terug in 't vlammenlooze branden
terwijl de dood naarbinnen gleed.

Max Schuchart**Strofen**

Zoals eens meester Frans Villon,
Meer dan vijfhonderd jaren later,
Schrijf ik, onder dezelfde zon
En maan en sterren; want wat baat er
Tegen den tijd en het kanon
Anders? Alleen hoor ik geen klanken
Van het Parijsche carillon,
Maar van sirenes 't angstig janken.

't Is bijna vier en twintig jaar
Geleden dat ik werd geboren -
De wereld gaat van rampen zwaar
En hoeveel tijd mij nog beschoren
Is, lijkt mij onberekenbaar:
Men kan in uren eeuwen leven;
Een grijsaard zijn met dertig jaar;
Op tachtig sterven, nauwelijks zeven...

Maar in den tijd die mij nog rest
Zal 'k leven en gedichten schrijven,
Verliefd zijn, trouw aan glas en flesch,
En hopelijk mezelve blijven,
En wie weet trouwen ook ten leste,
Mijn zoon trotsch op de schouders dragen -
Het leven wordt pas op zijn best
Wanneer een kind naar ons gaat vragen.

Charles Timmer

Rapport

Twee man zijn aan 't harken
Op een asphalt-plein
En ergens ziet een varken
Vanachter 'n raamkozijn

Verwonderd, hoe zij bezig
Zijn het raam te naad'ren.
Het denkt een wijl' afwezig:
'Hier zijn toch geen blaad'ren!

Pleinen zijn geen parken,
Zelfs wanneer het mist...'
Maar twee mannen harken
En naderen beslist...

Het arme varken weet zich
Opeens gedoemd tot ham -
En verder, vrienden, deed zich
Niets voor in Amsterdam.

Anthony Bosman

Gij ziet mij allengs kleiner gaan...

Gij ziet mij allengs kleiner gaan,
de roos verborgen in uw mond.
Ik zocht en zoek vergeefs voortaan
de nanacht in de morgenstond.

Gij ziet mij allengs verder gaan
en weet het doel verboren in
het ruisen van het blond gewaad,
dat onbeschroomd de lof bezingt

van handen om uw borst gelegd,
de nanacht om de morgenstond.
Ik heb het gloeiend woord gezegd,
de roos verborgen in uw mond.

Annie J.M. de Vries

Zoo eenzaam zwierf ik rond.....

Zoo eenzaam zwierf ik rond, als hoog
 Een wolk zweeft boven heuvelland.
 Op eens verscheen er voor mijn oog
 Een narcisveld in gouden brand.
 Nabij den oever, langs het meer
 Dansend en wiegelend heen en weer.

Aaneengesloten als de stoet
 Der sterren van den melkweg schijnt,
 Hield onafzienbaar ver hun gloed
 Den oever van het meer omlijnd.
 Tienduizend in één oogopslag
 Zag 'k wieglen in den lentedag.

Het fonklend water danste als zij,
 Doch lichter was hun vroolijkheid.
 Wat kon een dichter zijn dan blij
 Bij zulk een schare, vreugd-bereid?
 Ik schouwde, doch vermoedde niet,
 Wat rijkdom nòg dit beeld mij biedt.

Want, als ik op mijn leger rust,
 Peinzend of in gedachtloosheid,
 Word ik me opeens hun glans bewust:
 O zegening der eenzaamheid!
 Dan stroomt mijn hart vol lichten vree,
 En danst met de narcissen mee!

(Wordsworth)

[Ad Interim, 1945, nummer 6]

Gabriël Smit

Rondeelen

1

Om wimpers, teeder toegeloken,
om perzikedons van hals en keel,
om zooveel meer, onuitgesproken,
aan warmte, welving en fluweel,

o schaal van duizeldiepe roken,
bebloesemd voorjaar, lustjuweel,
- acht, nooit kan worden uitgesproken
welk lied ik in uw loover speel -

om alles, mild in u verdoken,
om schaduw, golfdal en struweel,
heb dank, - ook om dit klein, gebroken
geheimwoord, stamelend ontloken
aan perzikedons van hals en keel.

2

Sterren, sterren, dekt uw luister,
nachtwind, houd uw adem in:
diep in ons behoedzaam duister
vindt een wereld haar begin.

O, het allerprilst gefluister
schendt haar ongeschapen zin,
ijler dan der sterren luister, -
nachtwind, houd uw adem in.

Stiller dan de maan zee ruischt er
droom van goddelijk gewin;
diep in een onmetelijk duister
wint ons leven scheppings luister, -
nachtwind, houd uw adem in.

3

Najaarsgloed van uw haren,
Octobersmaak van uw mond, -
ik proef uw bedwelmend zwaren
wijnsmaak tot in den grond

en stormende opgevaren
- o, telkens gescheurde wond -
daalt in uw koele haren
de koorts van mijn wilde mond.

Zomervuur, niet te bedaren,
zinderend bloedverbond, -
donkerder fonkelt de zware
najaarskleur van uw haren
tegen den wintergrond.

P.J. Meertens
Verzetspoëzie

Onder de weinige dingen waarover we het voor de oorlog eens plachten te zijn, behoorde de opvatting dat het Nederlandse volk ongevoelig was voor het werk van zijn dichters, dat het geen verzen kon waarderen en dus geen verzen las. En verder dat de oorzaak van dit verschijnsel niet zoozeer bij het volk lag als bij de dichters zelf, die zich immers in hun ivoren torens terugtrokken om zich in de stilte van hun hoge en eenzame verblijf aan allerlei surrealistische, impressionistische en andersoortige experimenten over te geven en de dichters die in andere torens troonden bij wijze van tijdpassieering met giftige pijlen te bestoken.

Vooraf in het laatste decennium toonden onze dichters een sterke voorkeur voor het erotische genre. De liefdesverlangens en de liefdeservaringen waren het eeuwig wisselende, maar tenslotte toch eeuwig eendere stramen waarop zij hun liederen borduurden, fragiel en teder, maar dientengevolge weinig geschikt om in wijdere kringen bewonderd te worden. Zo werd onze dichtkunst meer en meer het monopolie van een kleine groep van ingewijden en ontging haar waarde en betekenis aan het volk in zijn brede lagen vrijwel geheel. De kloof die de dichter en het volk scheidde scheen onoverbrugbaar.

De oorlog, die zoveel op losse schroeven heeft gezet, heeft ook deze opvatting aan het wankelen gebracht. Hebben we het toch verkeerd gezien? Hebben de dichters zich veranderd, of ligt de oorzaak van deze kentering bij de lezers? Hoe het zij, het is een onomstotelijk feit dat zij die nooit eerder verzen hadden weten te waarderen dan

die van Speenhoff, in vervoering geraakten bij de ‘Ballade der achttien dooden’ van Jan Campert. Wie vroeger in krant of tijdschrift alles wat naar poëzie zweemde zorgvuldig oversloeg, las de verzen die zijn illegale blad hem bracht met even grote aandacht als het oorlogsnieuws. Men betaalde voor de clandestien uitgegeven dichtbundels en liederverzamelingen met liefde buitensporige prijzen, en het was niet de liefde voor het goede doel alleen die de kopers daartoe dreef, zoo min als het alleen de minnaars der poëzie waren, die zich in het bezit van deze bundels stelden. Het zou voorbarig zijn om nu al de balans te willen opmaken van de oorlogsjaren ook uit het oogpunt van poëtische belangstelling, maar wel kan alvast worden vastgesteld dat we dit vraagstuk opnieuw onder het oog zullen hebben te zien.

Er zijn, terwijl ik dit schrijf, nog weinig of geen berichten tot ons gekomen die ons in staat zouden stellen om een vergelijking te maken tussen het aandeel der verschillende landen aan de verzetsliteratuur. In Frankrijk schijnt de eigenlijke verzetspoëzie vooral uit de kringen der partisanen te zijn voortgekomen, terwijl de ‘Editons de Minuit’ (de Franse ‘Bezige Bij’) voornamelijk de meer literaire documenten der illegaliteit heeft uitgegeven. Ook uit Rusland vernemen we bij geruchte van onder het volk circulerende liederen, die de strijd tegen de Duitse legers, de haat tegen de vijand en het leed van het geteisterde volk onder woorden brachten. In België, zowel in het Walenland als in Vlaanderen, dat waarachtig toch ook wel dichters had, schijnt daarentegen van verzetspoëzie niet of nauwelijks sprake te zijn.

De verzetsliteratuur, die voor het overgrote deel verzetspoëzie was, dateert al van de eerste tijd van

de bezetting, en al heb ik daar geen gegevens over, toch mag men aannemen dat meer dan een gedicht al in de eerste, sombere Meidagen van '40 geschreven is. Daarnaast ontstond sinds het voorjaar van 42 een illegale literatuur, die veelsoortige vormen heeft aangenomen. De instelling van een Kultuurkamer dwong diegenen die zich niet als lid hadden aangemeld, op illegale wijze hun werk uit te geven -of te zwijgen. Dat werk was maar heel gedeeltelijk afgestemd op het tijdsgebeuren; het overgrote deel, zowel wat in afzonderlijke uitgaven verscheen als wat in de illegale tijdschriften het licht zag, stond buiten de strijd die het Nederlandsche volk ondergronds moest strijden. De instelling van de Kultuurkamer bracht geen verandering in het schrijven en uitgeven van verzetspoëzie, maar voor velen, die zich niet gemeld hadden bij dit instituut van nationaal-socialistische vinding werd het nu een sport om tóch uit te geven. Voor dichters, die onder normale omstandigheden nooit een uitgever hadden kunnen vinden, werd dit de kans van hun leven. En zo goed als zij altijd wel een drukker en een uitgever vonden voor hun werk, hoe slecht dat ook mocht zijn, zo goed vond die uitgever altijd wel kopers, hoe duur hij zijn uitgaven ook maakte. Er zijn de laatste jaren in ons land prachtige gedichten uitgegeven in een prachtige uitvoering: een eer voor de letterkunde, de uitgeverij en de typografie. Er zijn ook slechte gedichten uitgegeven in een prachtige uitvoering: een schande voor de letterkunde, de uitgeverij en de typografie en een uiting van snobisme die te ergerlijker was omdat ze in een tijd van grauwe ellende en bittere nood viel.

De oorlog heeft misschien wel een wijziging gebracht in de belangstelling voor de letterkunde, maar hij heeft geen breuk geslagen in de poëtische ontwikkeling van onze literatuur. Een tijdlang

heeft de muze der poëzie in schuilkelders moeten huizen; het duister heeft haar evenwel niet van het spoor gebracht, en nu zij, opgedoken, weer in het volle licht staat, blijkt zij dezelfde te zijn van vóór '40. Men kan alleen van mening verschillen over de vraag of zij ‘de de laatste kwarteeuw duizendmaal afgelikte poëtenhoer’ is, zoals een verontwaardigd dichter in ‘Vrij Nederland’ (van 29 Juni 1944) haar noemde, of de kuise, onaantastbare, boven alle aardse liefde verhevene geliefde der dichters. Maar dat is een probleem op zichzelf, dat beter ter sprake kan komen wanneer we, in een volgende kroniek, de illegaal verschenen poëzie bespreken, die niet tot de verzetsliteratuur behoort.

De verzetspoëzie heeft in velerlei vorm het licht gezien, in dichtbundels van groter en kleiner omvang, op losse gedrukte, gestencilde of met de schrijfmachine vermenigvuldigde blaadjes, en in grotere verzamelingen. Al in Mei 1941 gaven de dichters Jan H. de Groot, G. Kamphuis en H.M. van Randwijk het ‘Nieuw Geuzenliedboek’ uit, een bundeltje van bescheiden omvang met verzen van henzelf en anderen. In Mei 1943 verscheen het bundeltje ‘Margrieten’ van Muus Jacobse (K. Heeroma), dat uitsluitend verzetspoëzie van de dichter zelf bevatte, die eind 1944 een tweede verzameling, ‘De wiekslag van den vrede’, uitgaf. In het najaar van 1943 gaven M.G. Schenk, G.L. Tichelman en H.M. Mos het eerste vervolg van het ‘Geuzenliedboek’ uit, een vrij grote verzameling verzetspoëzie, die later nog door twee andere bundels werd gevolgd. 1 April 1944 verscheen ‘Het vrij Nederlandsch liedboek’ van Han G. Hoekstra, Jan H. de Groot en Halbo Kool, dat in typografisch opzicht van al deze bundels de kroon spant. De samenstellers hadden gebruik kunnen maken van de door Dr. L.J. Zimmerman bijeengebrachte verzetsliederen, die later onder de titel

‘Berijmd verzet’ het licht hebben gezien. Een bijzondere vermelding verdienen de drie delen ‘Gedenckclanck’ van Thijs Booij, waarvan alleen het eerste gedrukt, de andere gestencild zijn. Pas ‘Het nieuwe Geuzenlied’, dat in twee kloeke delen, elk van ongeveer driehonderd bladzijden, over enige tijd zal verschijnen, zal ons een volledig beeld kunnen geven van de omvang die deze poëzie heeft gehad.

Wat daarvan op het ogenblik al bekend is - stellig het meeste, maar naar alle waarschijnlijkheid nog lang niet alles - loopt al in de honderden, en alleen al de opsomming van de titels zou meer plaatsruimte vergen dan mij voor dit overzicht is toegestaan. Van een volledig overzicht en een uitvoerige beschouwing kan geen sprake zijn: enkele opmerkingen en karakteristica met betrekking tot deze moderne geuzenpoëzie, ziedaar hoe ik mij mijn taak voorstel.

Bij de beschouwing van de verzetspoëzie is het niet in de eerste plaats van belang, wie de dichters zijn en uit welke politieke of religieuze overtuiging ze hun werk geschreven hebben. In de verzetshouding der Nederlanders vielen immers vrijwel alle onderlinge geschillen en verschillen weg voor het ene grote doel waarnaar allen streefden. Toch valt het onmiddellijk op dat vooral de protestant-christelijke dichters een groot aandeel hebben gehad in de verzetspoëzie (met dichters als Fedde Schurer, Jan H. de Groot, W.A.P. Smit, G. Kamphuis, H.M. van Randwijk, Muus Jacobse en Bert Bakker), waartegenover de bijdragen van de Rooms-Katholieke dichters (vooral Jan Engelman, Anton van Duinkerken en Gab. Smit) opmerkelijk gering in aantal zijn. Nu we juist bezig zijn om de antithese in de politiek te verbannen, is het wat gewaagd en misschien weinig kies om ze door de achterdeur der literatuur weer binnen te halen, en dat is dan ook

allerminst onze bedoeling: alleen leek het verschijnsel ons te merkwaardig dan dat we er stilzwijgend aan voorbij zouden mogen gaan.

Behalve de gedichten van een enkele al gestorven dichter (als Melis Stoke, Jan Campert, Jaap Sickenga, Adolf Snijders, Titus Brandsma) verscheen de verzetspoëzie natuurlijk naamloos. Geleidelijk aan werden vele namen toch bekend, maar nog zijn er vele waarvan dat niet het geval is, en er zullen er zijn waarvan we de dichter wel nooit zullen kennen, zo min als we die van de meeste Geuzenliederen der 16de eeuw weten. Daarin schuilt een grote kracht. Of is het Wilhelmus juist door zijn anonimiteit niet in groter mate dan wanneer het van Marnix was de stem van heel een volk geworden, het lied van de dichter die in het duister terugtrad nadat hij de gevoelens, het geloof, het verlangen en de strijdvaardigheid van de menigte in woorden had gebracht? Zo geloof ik dat er voor mijn gevoel ook iets van zijn felheid verloren zou gaan, als ik de dichter kende van het stoere ‘Vrijheid!’, een der eerste illegale gedichten die ik onder ogen kreeg, met zijn brede en sterke aanhef:

O, vrij te zijn, de nieuwe vrijheid eten
 Met grage beten, als van gul, goed brood,
 De vrijheid drinken, drinken en vergeten
 Het schroeien van dien dorst, zoo brandend groot.

Hoe dikwijls zijn mij - en ik zal toch wel niet de enige zijn geweest - deze regels op de lippen gekomen, wanneer een nieuwe daad van terreur ons het bloed naar de slapen joeg: deze hartstochtelijke kreet om vrijheid, die uitschreeuwde wat in ons allen leefde. Ja, ongetwijfeld was het winst dat deze liederen van strijd en verzet, van wanhoop en geloof, naamloos verschenen, deze liederen waarin een haat opvlamde als onze literatuur sinds eeuwen

niet had gekend, waarin een bijtend sarcasme de bezetter en zijn aanhangers geselde, waarin een onwrikbaar vertrouwen, erfdeel van ons verleden, kenmerk van onze volksaard, in psalmodische tonen werd uitgezongen.

Er was veel retoriek in deze verzetspoëzie, maar het was de bezielde retoriek waarvan dertig jaar geleden Gossaert heeft gesproken. Oude, heel of half versleten woorden als gerechtigheid, vaderland, trouw, werden geladen met een nieuwe betekenis, omdat anderen er een andere betekenis aan gaven, waarvan wij gruwden. Oude waarden, sinds lang versleten, werden herijkt, het schijnbaar zinloze kreeg weer zin, en zo konden we liederen waarderen, waartegen ons aesthetisch gevoel zich tevoren stellig zou hebben verzet, en dat op goede gronden.

We hebben in onze letterkunde niets waarmee we deze liederen kunnen vergelijken dan de Geuzenpoëzie en enkele liederen uit socialistische kringen. Bij veel overeenkomst is er echter dit grote verschil, dat het literaire gehalte van het nieuwe geuzenlied over 't algemeen aanmerkelijk gewonnen heeft. Men kan zelfs de vraag stellen of het terwille van de populariteit niet beter was geweest als de dichters wat meer de volkstoos hadden gebruikt. Het strakke, gebeeldhouwde sonnet heeft zijn eigenaardige bekoring, maar een opstandig lied in sonnetvorm is toch min of meer een contradictio in terminis en meer te waarderen als symptoom van de beheersing, waartoe onze moderne dichters ook onder het laaien der hartstochten in staat zijn, dan van de hevigheid van hun opstandige gevoelens. We hebben, en dat is vooral weer eens in deze tijd gebleken, maar weinig dichters wier werk de voorwaarde bezit om in een wijdere kring dan die der uitverkorenen met poëtische belangstelling populair te worden. Fedde Schurer en

Jan H. de Groot staan onder deze weinigen vooraan. De eerste gaf een volmaakt specimen van volkspoëzie in het lied van ‘Frans Vergonet de verrader’, in de trant van een straatlied gedicht:

Hoort het lied van een verrader
 Beeld van schrik voor kind en vader,
 Hoort verraders mee en let
 Op het zwerven
 En het sterven
 Van Uw vriend Frans Vergonet.

De Groot schreef verzetspoëzie die tot het beste behoort wat daarin gepubliceerd werd, omdat ze appelleert op het primitieve instinct van de massa: op liefde en haat, die oerinstincten der mensheid. Zo in de van haat vervulde ‘Strophen op zingende soldaten’, zo in ‘Een lied voor de vrouwen van Holland’:

Vrouwen van Holland, voor U een lied,
 een nieuw lied voor U gezongen,
 ter bemoediging in uw zielsverdriet
 om uw broeder, uw man, uw jongen.

En evenzo in het enthousiaste ‘De Russen staan in Polen’, licht en bewegelijk van cadans als de snelle opmars van een overwinnend leger, een lied waarin alles wat naar mooidoenerij zweemt is vermeden, en dat daarom te overtuigender is. Diezelfde eenvoud en datzelfde meeslepende rythme vindt men in de ‘Ballade van het bezette gebied’ van Max Schuchart, in het zesregelige strofenschema van Wilde's Gevangenisballade geschreven:

De zon komt rood in 't oosten op,
 Bloedrood als op den dag
 Dat menig vredelievend man
 Voor 't eerst de horden zag
 En, voor de nacht gevallen was,
 Verstijfd en roerloos lag.

Overtuigend door zijn eenvoud is ook het pretentieloze anonyme lied

Ik ben een doodgewone man,
Die moeilijk iemand haten kan,
Maar Hitler moet ik haten.....

of dat andere: ‘De tiende Meidag van 1940’, eveneens van een onbekende dichter. Het leidend motief van deze gedichten is het geschonden recht, de verkrachting van die beginselen, waarop de maatschappij gegrondvest is, en zonder welke het leven zijn zin verloren heeft. Diezelfde edele verontwaardiging over ‘den vijand, die de Waarheid schendt’ klinkt uit de overigens veel sierlijker en poëtischer ‘Ballade van de waarheid’ van Jan Engelman, die door de Amsterdamse jury bekroond werd. Gerechtigheid is het telkens weerkerend refrein in Van Randwijks ‘Celdroom’; de verbijstering om het geschonden recht spreekt uit het ‘Hollandsch lied’ van een onbekend dichter, een Rotterdammer die, gebroken van smart over het lot dat zijn stad trof, tevergeefs naar de zin in dit zinloze zoekt:

Ik vraag het elken vijand, die oprecht
En trouw dient volk en land:
Noemt gij dat Recht, werd dit U toegezegd?
Een stad tot op den grond geslecht,
Walmend en leeggebrand.

Een bijzonder accent van mede-lijden (ook dit woord herkreeg zijn oorspronkelijke betekenis) krijgt deze klacht om het geschonden recht, wanneer deernis met het lot der Joden zich uit in een lied. In het uitvoerige gedicht ‘Aan de Hollandsche Joden en hun vrienden’ gaf Henriëtte Roland Holst uiting aan onze verbondenheid met de kinderen van het Oude Volk, die onder ons woonden.

Nijhoff herdichtte een van zijn bekendste en ontroerendste verzen tot een even ontroerende ‘Moderne kinderkruijstocht’. Een onbekend Joods dichter De Bruin beschreef het ‘Afscheid der Joden van Nederland’. Edeler van vorm zijn ‘De Joden’ (‘Zij gaan te voet, uit tram en bus geweerd’) en ‘Joodsch kind’ (‘Zij wacht hem elken avond aan den trein’), die beide van ervaren dichters moeten zijn. Felle opstandigheid kenmerkt ‘Op Nebo's top’ en ‘Westerbork’, beide van Muus Jacobse, waarvan het laatste bijzonder geslaagd is als voorbeeld van een door zijn eenvoud overtuigend en fel verzetsgedicht.

Tot de zuiverste liederen die de verzetsliteratuur heeft voortgebracht behoren naar mijn gevoel die, waarin het leed om het verkrachte recht en het smartelijk verlangen naar de vrijheid opgeheven worden in een hartstochtelijke liefde voor vaderland en geboortegrond. Nooit hebben we zo intens met hart en ziel en zinnen zijn schoonheid ervaren als toen we die steeds meer geschonden zagen, nooit is het ons zo welvertrouwd geworden als toen we zijn grond met de vijand moesten delen. Deze verzetspoëzie spreekt de brede massa minder aan, maar des te groter is haar invloed op de happy few, die het numineuze der poëzie verstaan. Als voorbeeld kies ik ‘Herfst in Holland’ van Lex Gans:

Een man die aan een Amsterdamsche gracht
Ergens zijn kamer houdt, hoort er den regen,
Hooft er den wind, hij kent de zware wegen
Van Holland die doorweekt zijn dezen nacht.

Ik heb dit land, denkt hij, nooit liefgehad
Voor het door vreemde troepen werd betreden,
Voor dat de tanks over de straten reden
Van deze later zoo gekneusde stad.

Dan gaat het donker in zijn oogen bloeien,
 Ziet hij het land, een visioen van bloed.
 Hij weet dat nu een storm in Holland woedt
 Die in den nanacht tot orkaan zal groeien.

De jonge dichter J.W. Schulte Nordholt, die onder het pseudoniem W.S. Noordhout in het bundeltje 'Het bloeiende steen' debuteerde, droomt in de cel van zijn Duitse gevangenis met een fel verlangen van Holland:

Dit is mijn land: er roepen grauwe wulpen
 en berken staan er, wit en ongeteld.....

Al de kleine, simpele dingen van het alledaagse leven krijgen een nieuwe waarde, nu we ze in gevaar weten: de oude stadjes waar het verleden een laatste wijkplaats vond, de blanke vaarten die zich door onze weiden een weg banen, de klokken, waarvan een onbekend dichter sprak in 'Het carillon' en G. Kamphuis in 'De klokken van Hemony'. En wie eertijds achteloos en zelfs smalend voorbijging aan deze eenvoudige schoonheid, ontdekt ze nu ze hem dreigt te ontvallen:

Holland, hoe hebben wij zoovele malen
 Uw knusse kalmte hekelend, bespot,
 Hoe spraken wij verwaten, vreemde talen,
 En waren zonder aandacht voor uw lot.

Maar zie, - nu weten wij ons diep verbonden,
 Ons brandt eenzelfde smaad, eenzelfde smart,
 Nu bloeden wij, verscheurd uit eend're wonden,
 Nu bonkt ons hart naast aan uw eigen hart.

Hoe is het, dat ons hart zoo zelden heugde
 De blijdschap om dit schoon, vertrouwd verschiet?
 Holland, - nu het te laat is voor uw vreugde,
 Laat ons dan één zijn in uw diep verdriet!

Uit deze diepe en wijde liefde voor Holland werd de verwachting geboren dat dit land niet zal ondergaan, dat het eenmaal weer uit zijn ellende zal oprijzen. In ‘Winter in Hollands tuin’ gaf H.M. van Randwijk uiting aan deze blijde toekomstverwachting:

Dan steekt een nieuwe oranjegloed
het vuur in dor hout en bederf,
dan wordt de oude tuin weer goed
en keert de landman tot zijn erf.

En in den allerhoogsten boom
zingt dan de merel 't zelfde lied
als wij nu hooren in den droom,
en wat nu pijn doet is er niet.

En wat nu heerscht is dan voorbij!
Een zuivre wind waait van het duin!
Dan is ons oude Holland vrij!
Dan is het zomer in den tuin!

Ook ‘In Holland staat een huis’ van Anthonie Donker, dat met een klacht om de verloren vrijheid inzet:

De weiden blinken in de zon,
De slooten strak en recht.
O dat het weer vrij aadmen kon,
Mijn land, mijn land geknecht!

eindigt welverzekerd en triumfantelijk:

Maar wie den eed kent en den smaad,
Hij vreest niet voor den Pruis.
Hij weet, al breekt men al wat staat:
In Holland staat een huis.

Primitiever en minder dichterlijk uitgedrukt, maar even eerlijk en oprecht vindt men diezelfde toekomstverwachting in 'Uit het diepst van mijn hart' van de onbekende dichter Van Tol, met zijn glorieuse aanhef:

Ik snak naar den dag, vol van Rood, Wit en Blauw
Met den zwier van Oranje erboven.....

Als gedicht moge dit lied, een der eerste uit onze verzetspoëzie, onderdoen voor vele andere, als verzetsuiting is het voortreffelijk in zijn felle toon en verbeterende drift, in zijn rancune om 'het vuigste verraad, door het vuigste geboefte bedreven', waarin het dichter staat bij de oude Geuzenpoëzie dan met het merendeel van deze liederen het geval is.

Tot de aangrijpendste liederen van de verzetspoëzie behoren die, waarin de verschrikkingen van de gevangenis en het concentratiekamp zijn uitgesproken. Afzonderlijk verscheen de 'Celdroom' van H.M. van Randwijk, waaruit de hartstochtelijke schreeuw om gerechtigheid, die de mens ingeboren is, gelouterd werd tot het onverwoestbare geloof in de overwinning van het recht. Apocalyptische verrukkingen doortrillen dit lied, waarin de droom, tot visioen opstijgend, de vrijheid aanschouwt die van deze gerechtigheid de blijde heraut zal zijn.

Nu is de vrijheid uitgebroken
een nieuwe lent' die niemand stuit!
De vogel hoort een stem: 'Vlieg uit.....!'
De vrucht is in de schoot ontloken.
En 't vaderland in pijn en keet'nen
hoort naar het zwellende gedruisch,
het wonder bloeit in duizend teek'nen
en de gevang'nen keeren thuis.....

In de cel schreef Jan Campert zijn ‘Rebel, mijn hart’, een der beide door de Amsterdamse jury bekroonde verzetsgedichten, de kreet van het opstandige hart dat, gekerkerd en geknecht, blijft doorvechten in het vaste geloof aan de vrijheid. Uiteraard behoren vele andere gedichten tot deze groep: ‘Het oog van de deur’, ‘De celinspecteur’, ‘Luchten’, ‘Ontwapen ons.....’, ‘Gevangeniskerk’, ‘Geluiden’. Aan het concentratiekamp herinneren twee liederen van deze naam, waarvan één van Anton van Duinkerken is, die in ‘De wuivende’ een van de zuiverste gedichten schreef, Gezelleaans van klank, waaruit de vrome berusting der gevangenen en vervolgdens spreekt.

Mijn vrouw is de wuivende, die met haar zakdoek
 In 't licht langs het korenveld gaat.
 Zij zendt mij een uiterste teeken van liefde
 Nu zij mij gedwongen verlaat.

Daarnaast noem ik het gebed ‘O Jezus, als ik U aanschouw’, van de vrome mysticus Titus Brandsma, een simpel maar ontroerend getuigenis van Godsvertrouwen van deze in gevangenschap bezweken martelaar. Even eenvoudig en daardoor overtuigend is het ‘Nachtgebed’ van zijn lotgenoot Melis Stoke, die in het geloof de kracht vond om staande te blijven. Van geloofsvertrouwen spreken vrijwel alle liederen die in het aangezicht van de dood zijn geschreven, de verzameling ‘Tusschen muur en geweerloop’ van Jaap Sickenga en ‘Ik heb zooveel geleerd...’ van Adolf Snijders, beide op jonge leeftijd gefusilleerd. Datzelfde geloofsvertrouwen kenmerkt ook de ‘Celbrief’ van Muus Jacobse, opgedragen aan de nagedachtenis van Harm van der Leek, met dit stralende slot:

De Zon der eeuwigheid
 Omstraalt ons zoo vol licht,
 Dat wij, voorgoed bevrijd,
 Ad'men met oogen dicht,

De lucht is hier zoo warm,
 Dat wij, als vallend graan
 Gevangen in Gods arm,
 Liggen en slapen gaan.

De moord op gijzelaars en andere onschuldigen en de terechtstelling der partizanen is begrijpelijkerwijze het onderwerp van vele gedichten uit de verzetspoëzie. Geen van deze kreeg groter bekendheid dan 'Het lied der achttien dooden' van Jan Campert. Het ontstond in het voorjaar van 1941, kort voordat Campert zelf gevangen werd genomen en naar het concentratiekamp overgebracht, waar hij later gestorven is. De dichter heeft zich in dit lied, een der beste verzetsliederen die we bezitten, vereenzelvigd met een van de achttien, die op 5 Maart 1941 hun leven lieten, en daardoor een sterk dramatisch effect bereikt. Ik zou het in zijn geheel citeren, als het niet zo algemeen bekend was. Op hetzelfde feit inspireerde zich de mij onbekende dichter van een klein, gaaf en bijzonder suggestief gedicht:

Zij gingen voor

En vielen zwijgend het leven uit.....
 De duinpan rook naar versch gedolven aarde
 En later ook naar bloed en damp en kruit.
 De steden sliepen en de zee bedaarde.....

De nacht werd glanzend op een vensterruit
 En het oud maanlicht schreef daarop hun namen.
 De dood werd ruim gelijk een scheepskajuit
 En de achttien geuzen kwamen er tezamen.

Yge Foppema heeft deze achttien martelaren herdacht in 'Executie'. Tot deze zelfde groep behoren ook, van dezelfde dichter, 'De ballade van de ter dood veroordeelden' en de 'Ballade van Frijda'. Wanneer zijn verzamelde werk in de bundel 'Spijkerschrift' bijeen zal zijn gebracht, zal blijken hoe belangrijk de plaats is, die deze dichter van enkele felle gedichten in de verzetspoëzie heeft ingenomen. Als laatste van vele voorbeelden van deze rubriek noem ik nog het 'Naamloos vers voor de naamloozen' van Gerard den Brabander, 'In memoriam' van A. Waterman, 'Celwagen' en 'Het schot', beide van mij onbekende dichters. Het laatste gedicht schrijf ik over als specimen van hartstochtelijke bewogenheid, die in het strakke schema van het vers beteugeld wordt.

Over het naamloos duister in de kruinen
 Verwaait de echo van een enkel schot.
 Geblinddoekt, in den schoot der winterduinen,
 Moet er weer een op het vervloekt schavot.

Gevallen zijn, een dier ontelbaar velen
 Wier laatste snik voor God een wilde schreeuw
 Verzweeg in plotseling verstijfde kelen.
 Een wit gelaat zinkt peinzend in de sneeuw.....

En ik, die aan het raam der kleine kamer
 In de gebroken stilte stiller sta,
 Voel klaar hoe, koel maar steeds onherbergzamer,
 Dit hart zich sluit voor mildheid en genâ.

Ook in de verzetspoëzie heeft Nederland zijn nationale karakter niet verloochend. Ook in verdrukking en gevangenschap behielden wij onze liefde voor het kleine en het welvertrouwde, en de stille berusting lag ons tenslotte meer dan het vlamme-nde verzet. Onze ingetogenheid, onze ern-

stige aandacht, ons onvoorwaardelijk geloof in de overwinning van zedelijke waarden als recht en trouw en waarheid hielden wij eens zo hoog in de confrontatie met een volk, dat met pralerij en gebral zijn gebrek aan inhoud trachtte te maskeren, en alle ethische normen met zijn plumpe Pruisische soldatenlaarzen vertrapte. Een dichter als Van Duinkerken, overigens van tijd tot tijd niet afkerig van feestelijk fanfaregeschal, inspireert zich op zo simpele dingen als de lach van een kind en de wuivende hand van zijn vrouw. Anthonie Donker behoudt zijn speculatieve en meditatieve aard ook als onze wereld ineen dreigt te storten, en dicht in het hart van de somberste winter het blijde lied van Hollands tuin. Datzelfde beschouwende, naar binnen gekeerde, kenmerkt het visionaire gedicht 'In den toren' van Ed. Hoornik, waarin op zo sobere, maar tegelijk adembeklemmende wijze de verbijstering van de oorlogsjaren wordt opgeroepen, dat men er oppervlakkig overheen zou kunnen lezen. Soberheid is ook de kenmerkende eigenschap van een toch zo sterk verzetsgedicht als 'De poort' van Jan H. de Groot. Op tweeërlei wijze kan de mens uiting geven aan zijn smart: in luide kreten van wilde opstandigheid of in stille klachten, die het lijden tot schoonheid louteren. Het laatste is meer in overeenstemming met onze volksaard dan het eerste, en hoewel onze verzetspoëzie van beide voorbeelden kent, is de laatste uiting haar toch vertrouwder en eigener.

De verzetspoëzie heeft haar taak vervuld; de tentoonstellingen die in Amsterdam en elders gehouden werden of worden hebben haar luisterrijk bijgezet. Een korte episode uit onze literatuurgeschiedenis is afgesloten. Als straks het nageslacht de bundels doorbladert, waarin de verzetspoëzie van deze vijf jaren gebundeld zal worden, zal het zich misschien verbazen over deze bonte, lang niet

altijd gave verzameling - precies zoals wij ons verbazen over de literaire kwaliteiten van het Geuzenliedboek van vier eeuwen geleden. Want nooit zullen zij, die de strijd en de nood niet hebben gekend en niet aan den lijve hebben ervaren, zich kunnen indenken wat deze verzen, ook de simpelste, ook de stunteligste, voor ons zijn geweest, in een tijd toen het lied geen ornament en sieraad kon wezen, maar meer dan ooit levenwekker en bezieler moest zijn.

Theo van Baaren**De doden**

De doden zijn tevreden, naar men zegt,
wij zijn het, die steeds weer hun rust verstoren,
met onze klachten door de steen heenboren,
waaronder zij te ruste zijn gelegd.

De doden gaan niet ongeroepen om,
wij zijn het, die hun stille wil bezweren
tot het vergeten leven terug te keren
als witte spooksels, zwevende en stom.

Wij weten dat ons weten, gelijk wijn
den dronkaard, de gestorvenen doet komen
uit het rijk, waar wateren en bomen
hun nietseisende gezellen zijn.

Eric van der Steen en Max Schuchart
Mort de quelqu'un

Ik droomde dat de Dood gestorven was
en de aarde zwanger ging van gistend leven,
ik zag de spinnen doelloos webben weven
en slangen geeuwend schuiven door het gras.

Wie in den oorlog ging en viel, genas
en werd weer in de hel teruggedreven;
de halte Westerveld werd opgeheven,
waar veler brood vervloog in rook en asch.

De zee was onbevaarbaar van de visschen,
zwermen vogels verduisterden de zon,
elk mensch kreeg millioen herinneringen -

Sterf nimmer, dood, wij kunnen u niet missen,
het zou geen leven zijn, als 't leven won,
want gij alleen geeft zin aan alle dingen.

Frans Muller**Reclame**

Verbijstering waarin ik leef, omgeven
Door mensen wier begrip ik niet versta,
Wier levensdwang ik willoos onderga
Zonder besef, waarom ik zóó moet leven.

Ik leef, dus wil ik zien en moet ik lezen:
'God ziet U', 'Rookt Bolero', 'Eet meer brood...!
De mensch moet eten, anders gaat hij dood;
Wat dwingt een mensch toch om niet dood te wezen,

Meer brood te eten, Bolero te rooken,
Wrigley te kauwen en op Blooker-tijd
Cacao te drinken en in eeuwigheid,
Door God gezien, van God te zijn verstoken...?

Frans Muller

Iets over kleur en smaak

Ik ken een man, met zoo veel innigheid
Zijn dor beroep van drukker toegewijd,
Dat hij, gij zult het nauwelijks geloven,
Dertig nuancen zwart-druk onderscheidt.

Hoe noemt gij, oppervlakkigen, een vrouw
Haar oogen dan nog zwart, grijs, bruin of blauw,
Zoo er alleen al zijn te onderkennen
Dertig nuancen tusschen zwart en grauw?

De vakman-proever in een proeflokaal
Keurt wijnen rinsch, belegen, zerp of schraal.
Hij zegt niet zuur of zoet of overheerlijk,
Hij heeft zijn uitgekozen termen-taal.

Dus kenners, kiest uw woorden uiterst fijn,
Gij weet, wat kleur- en smaak-nuancen zijn.
En zeg mij niet: 'hoe blánk zijn hare borsten',
Maar zeg mij dus, hóé blank haar borsten zijn!

Frans Muller

Sint Franciscus en de muggen

In de woonst der broeders nabij de Portiuncula, even buiten Assisië, onder de klare sterrenpracht van den Noord-Italiaanschen zomerhemel, lag Sint Franciscus te bed en poogde vruchteloos, in slaap te geraken.

Al eenige malen was hij opgestaan en had hij, geknield voor zijn krib, waarachter zich tegen den glanzenden kalkwand het zwarthouten kruisbeeld strak afteekende, de litanie der Lieve Vrouw gebeden, haar met vele dichterlijke fantasieën verrijkend, tot hij van vermoeienis niet één schoon zinnebeeld meer voor Gods mysterieuze Moeder wist te bedenken.

Maar toen hij daarna, uitgeput op zijn krib neergevallen, meende nu wel oogenblikkelijk in een loodzwaren slaap te zullen verzinken, was daar opeens de natuurlijke belaagster van 's menschen nachtrust..... de mug.

Deze had zich, met de hardnekkigheid aan haar soort eigen, het blankbeschenen voorhoofd van den Heilige tot pleisterplaats gekozen en telkens als de magere, witte hand met een wrevelig gebaar naar het gelaat werd gebracht, vloog zij eenige seconden kwaadaardig gonzend het kleine vertrek rond, om dan weer onverstoord op dezelfde plaats neer te strijken.

Tenslotte kon zelfs de lankmoedige Franciscus deze kwelling niet langer verduren en hij besloot de mug te overreden, hem met rust te laten.

‘Zusterke mug’ ving hij vriendelijk aan, ‘den geheelen dag heb ik gepreekt en gebedeld om aan de armsten onder de menschen het dagelijksch brood te verschaffen. Reeds om half zeven vanmorgen stond ik op den preekstoel van de Santa

Maria degli Angeli en om negen uur vanavond was ik nog te vinden in het krot van den blinden Filippo Castegna, om hem de etensresten te brengen van den disch der rijke signora di Giuliano. Gunt gij mij na zoo'n vermoeienden dag den slaap der rechtvaardigen niet?’

Eerbiedig doch vastberaden zette de mug zich op het reukorgaan van den Sint en antwoordde gevat:

‘Broeder Franciscus, gansch den dag hebt gij gezwoegd om aan Gods schepselen het noodzakelijk voedsel te kunnen schenken, gelijk dat God van U vraagt, maar waarom dan wilt gij óns dat noodzakelijk voedsel onthouden? Zoo gij de vogels bemint, daar zij naar Gods bestel schoon zijn van vormen en vederdracht en lieflijke muziek maken, zult gij toch ons om onze, ik geef het toe, wat schriële vormen en eentonige muziek geenszins verachten mogen, immers, het is dezélfde God, die wil dat wij zóó zijn!’

En als om aan haar betoog kracht bij te zetten, prikte zij kordaat in den neus van den Sint en begon te zuigen.

Reeds had de Heilige zijn van uitputting trillende hand opgeheven om het hinderlijke insect te verjagen, toen hij, speurend naar het kwetsbaar wezentje, plotseling een warm gevoel van medelijden in zich gewaar werd. Een liefde doorstroomde hem, liefde voor dit armzalige, door eenieder miskend schepseltje, zoo weerloos, dat er wás gelijk zijn armen en behoeftigen er wáren en niemand wilde het verstaan, dat zij er wezen móésten, maar eenieder haatte en vervolgde hen, zoodat zij voortdurend in onzekerheid leefden en in den angst van te zullen sterven.

Hij zou niet Sint Franciscus zijn geweest, de mateloze minnaar, de begeesterde, zoo hij nu niet met één ruk het beddek van zich had afgeworpen

en daar lag, zoo naakt als op den dag dat hij zich van Pietro Bernardone, zijn vader, had vrijgemaakt, om zich aan God te geven.

Bij dit spontaan gebaar was de mug, die op de goede uitwerking van haar woorden maar matig betrouwde, en het eene oog bij haar werk, met het andere den Sint achterdochtig had gadegeslagen, verschrikt opgevlogen. Toen echter de edelmoedige bedoeling ervan tot haar doordrong, cirkelde zij nog even rond met de besluiteloosheid van iemand, die onverwachts voor een groote keuze wordt gesteld, terwijl zij haar talloos kroost toeriep:

‘Kinders, komt allen snel naar hier, want hier kunt ge zuigen naar hartelust zonder gevaar van er het leven bij in te schieten!’

De muggen, parasieten als zij van nature nu eenmaal zijn, kwamen haastig van alle kanten aangezwermd en zelfs de mug, bezig op de bolle, bloedrijke wang van den vadsigen broeder Juniperus, slapend als een os, keek argwanend naar de vlezig hand, goedig als een kinderhand, uitgespreid op het dek en koos het zekere voor het onzekere.

In het allereerste moment was Franciscus verrukt van zijn eigen wit lichaam, dat in de klaarte van den nacht wel een marmeren beeld geleeke, maar weldra werd hem het geprik en gejeuk zóó ondragelijk, dat hij de oogen sloot en poogde zijn gedachten af te leiden, door met zijn helle, begeesterde stem een loflied tot God te zingen, tot God, die de muggen geschapen heeft om de menschen liefde en verdraagzaamheid te leeren.....

En ziet, al zingend sliep hij in en in den droom zag hij het lelieblank lichaam van Jezus aan het kruis, omzwermd door muggen, en waar zij zich neerzetten verschenen bloedroode plekken, wonden werden het.....

Maar opeens waren het geen wonden meer,

doch purperen bloemkelken, die openbloeiden aan het Goddelijk lichaam, en ook geen muggen waren het meer, die er omheenzwermden nu, maar beien.....

Extatische verukking kwam over het gelaat van den Sint bij dit aanschouwen, want de bloemen en de beien had hij zeer lief.

C.J. Stip
Vrij

Tegen de middag, met in alle pezen
 het rythme van een eindeloze reis,
 kwamen wij aan bij wat een fort moest wezen
 om stand te houden tegen elke prijs.
 Het leek het voorland van het paradijs,
 waartoe wij weldra schenen uitverkoren.
 Het gras was zacht als schapen ongeschoren;
 wij sliepen in, door moeheid overmand.
 Toen wij ontwaakten was de strijd verloren,
 en achter ons stond Rotterdam in brand.

Seizoenen gingen over Holland heen, en
 het werd geen lente meer al werd het Mei.
 De zon heeft nooit meer helemaal geschenen,
 de dagen trokken traag en blind voorbij.
 Over de dijken en de duinenrij
 waaide de wind, en zeven zeeën hebben
 geroepen om hun volk, dat door geen Grebbe
 gered kon worden van de heersershand.
 Maar als het licht al in ons oog ging ebben
 heeft in ons hart nog Rotterdam gebrand.

Toen kwam de dag - na godweet hoeveel tranen
 om zoveel volk, gemarteld en geroofd -
 dat aan de hemel weer de zon zou staan en
 het zwart geweld voorgoed was uitgedoofd.
 De dictatoren van het strottenhoofd
 marcheerden af in sprakeloze rijen;
 vrij woeien vlaggen, en een klok ging blijde
 geluiden zingen over stad en land.
 Er stonden vrouwen in hun schort te schreien;
 - Voor dezen dag heeft Rotterdam gebrand.

L. Ali Cohen

Augustus in Westerbork

De hoge lucht boven de paarse heide
Bloeit koepelwijd en wemelend van kleur -
Het wonder bij ons tragische terzijde,
Nu dichtsloeg achter ons de oude deur.

Zinloos, onwerkelijk dit verder leven,
Gevangen in een sleur van vreemde dwang -
Nog zijn de nachten vaak dromen-doorweven,
Maar als de dag komt duurt het leed weer lang.

Wij weten dat wij hier wel moeten wennen.....
Toch kijken wij verlangend langs de hei,
Maar durven nauwelijks elkaar bekennen:
Welk einde hopen of verwachten wij?

Hein J. Roethof

Onder vreemde vlag

Weer ketst dezelfde stap op steen,
weer grijnst de dag uit gramschapsogen:
soldaten komen langs getogen.
Dit is van alle dagen één.

Weer zijn wij in onszelf alleen:
binnen de sfeer van onvermogen
waaronder alles ligt gebogen
gaan andere gevoelens heen.

't Is juist die sfeer van elke dag,
- erkenning van verloren slag -
die soms ons, zonder mededogen,

bewust wordt, fèl, als op een hoge
spits schittert, trilt, in licht bewogen,
de vreemde vlag.

[Ad Interim, 1945, nummer 7]

Mededeeling

Daar aan 'Ad Interim' onmiddellijk bij zijn 'bovengronds' verschijnen zeer veel belangstelling ten deel gevallen is en zich onder de reeds verschenen of aangekondigde andere letterkundige tijdschriften geen enkel bevindt, dat zijn bestaan op eenzelfde doelstelling grondt, acht de redactie het voortbestaan van 'Ad Interim' thans wel gewettigd. In deze overtuiging heeft zij aan een drietal auteurs, Bertus Aafjes, G. Kamphuis en C.J. Kelk, verzocht om de verantwoordelijkheid voor de leiding en den inhoud van het tijdschrift met haar te deelen en het doet haar genoegen, dat de namen van de genoemde auteurs in den kop van dit nummer reeds vermeld kunnen worden. Zijn de twee ondergeteekenden nog alleen-verantwoordelijk voor den inhoud van dit en wellicht enkele van de volgende nummers - immers, het plegen van onderling overleg kan in dezen tijd soms te tijdroovend blijken - de mederedactie der nieuwe leden zal, naar zij verwachten, toch spoedig en naar bevrediging van lezers en medewerkers merkbaar worden.

GABRIEL SMIT-J. ROMIJN

*

Zie voor den inhoud pag. 3 van den omslag.

Adres van redactie en administratie:

Brigittenstraat 7 te Utrecht

M. Mok

Bruiloftslied (voor 29 Maart 1945)

Die dag komt ook, gelijk aan alle dagen,
die men met handen niet kan tegenhouden,
men moet hun moordende gewicht wel dragen
op moede schouders, die de stormen knauwden,
totdat zij als een wrakke brug nog hangen
onder een lucht, waaraan zich het verlangen
te pletter heeft gelopen.

Dit is nog avond, maar de morgen zal
mij naderen uit een verwoest heelal;
met duizend wonden zwart en open
zal het mij aanzien en ik berg mijn hoofd
zo diep niet, of ik voel het donker branden
dier wonden in mijn hersens en mijn handen,
en hoe mijn hart aan stukken wordt gekloofd.

Die dag komt ook: ik zie hen weer verschijnen,
povere mensen, die niets wilden zijn
dan wat zij waren, hulpeloze, kleine
schepselen onder het waaien van de tijd.

Een zwarte woede heeft hen overvallen
en meegetrokken met de duizendtallen,
verkommerd en verslagen tot een hoop
verminkte, krimpene, steunende lijven,
wier angst mijn hersens zal doorboren blijven
zo lang ik door de wereld loop.

Die dag komt ook: waarop voor veertig jaren,
de rechterhanden in elkaar gelegd,
zij dat eenvoudig woord hebben gezegd,
waardoor zij geen enkelingen meer waren,
maar twee, tot één geheel verbonden,
geheiligden, door wie de schepping schrijdt;
en door hun adem ben ik uitgezonden
tot deze wildernis van tijd,
en door hun kracht heb ik de kracht gevonden,
de angstaanjagende waanzinnigheid.
van dit bestaan te peilen tot de gronden.

Nu komt die dag, nu staan mijn ogen strak,
er zijn geen tranen meer voor dit verdriet;
de wind doorvaart mij en mijn leven ziet,
hoe eeuwigheid ook deze levens brak.

De hemel spant zijn onbewogen floers.
Er moet de liefde zijn - vergeef het mij:
in deze pijn ervaart het hart geen koers,
te martelend trekt alles weer voorbij.

28 Maart 1945

M. Mok

Het dorp (*fragment*)

Dit hier was een vergeten dorp geweest,
een kleine nevelvlek in het geblink
der wijde velden; eenzaam huis naast huis
had daar geduldig in de wind gestaan
die van den einder aanvoer en omgolfde
hen met het wit gewaad der eeuwigheid.
Er waren sterke mensen rondgegaan,
doorkoortst van hartstocht als een zwarte brand,
maar ook gebogen onder het bewind
der stilte, het verblindende visioen
van licht en ruimte, dat hen levenslang
vervolgde en hun laatsten ademtocht
uitstromen deed in Gods oneindigheid.
Het woedende geweld had niet vermocht
die rots van stugge eenzaamheid en drift
geheel tot gruis te hameren, er bleef
iets eeuwigs hangen in de atmosfeer,
het eeuwige van menselijke kracht
die onder de getijden voorwaarts gaat
als paarden door het branden van de storm.
Zelfs in de bouwval die zich halfverkoold
nog staande hield, herkende het gelaat
van den bezonkene de klare lijn
waarin het simpel ambacht had gewrocht.

Des mensen hand was duizend jaren lang
in dit van stilte schier onwerelds oord
een begenadigd scheppende geweest,
nabeelding van de goddelijke hand
die eenmaal, in onvatbaar verre tijd,
de hemel en de aarde had getild
uit de gesperde afgrond van het Niet.
Het kleine kerkgebouw stond daar nog stil
te bidden in een wildernis van puin;
er gaapten zwarte wonden in het dak,
de vensters waren ogen zonder licht,
alleen de fijne torenspits was gaaf,
die wees nog steeds zo peilloos ver omhoog
als op den dag, toen haar een meesterhand
gebeeld had naar een lichtend visioen.
De ziener, door een donker, manshoog gat,
zag enkel scherven en een bleke muur,
en stilte die daar als een nevel hing.
Het was genoeg: want hoog en ongedeerd
bloeide de hemel door het open dak.

Jan David Ietswaart**De zandlooper**

De dingen staan zoo stil, zoo stil
in 't ruchtloos uur.
Er is in alles weinig wil
en weinig vuur.

De nacht sluipt traag in ons gebied
in veld en schuur.
Op onze mond verstilt het lied
en dooft het vuur.

Een kinderhand rust op een bed,
albast en puur,
nóg stof, maar bijna omgezet
en zonder duur -

En zonder duur? Maar dit vergaat
en dit verglijdt!
Ik grijp den looper, die daar staat
vol zand en tijd.

Ik tuur, en zie het snoertje zand,
hoe het verglijdt.
Ik draai den looper. En mijn hand
formeert den tijd.

Ik draai en staar, en zie den tijd:
Begrip... en waan!
Mijn hand rust, en... de eeuwigheid
breekt aan.

Wat rest? Een pyramide zand;
Rust... wijd en zijd.
En op het bed een kleine hand
vol eeuwigheid.

Jan David Ietswaart

In 't aangezicht van dood en leven

Bij het scheiden van Cor

In 't aangezicht van dood en leven
neemt alles af aan glans en licht;
En wat zoo werkelijk leek en dicht
is ijl en aan zijn vorm ontheven,

Is ijl geworden, rook in wind,
- als grenzen, spoorloos opgeheven -
In 't aangezicht van dood en leven
herkent men of men heeft bemind.

Wie niét beminde, zal niet schreien.
Maar wie beminde, schreit temeer.
Hij roept een naam, en zit ter neer,
Hij roept een naam, en zit te schreien.

Jan David Ietswaart

Een naam kan lief zijn als de liefde

Een naam kan lief zijn als de Liefde;
En waar de dood twee lieven scheidt,
is er een naam, niet uit te blusschen,
een wekstem voor de eeuwigheid.

Ik zal de hemelen doorreizen
tot ik de liefste wedervind;
Door smarten of door paradijzen,
Ik zal haar roepen, tot ik vind.

Er is een liefde, niet te blusschen,
voor man noch vrouw, en zonder tijd.
o Jonathan... ik voel uw kussen
als David, tot in eeuwigheid.

Theo van Baaren
Twaalf kwatrijnen

Sinds ik mijn verzen op Gods borst scandeerde
en aan Zijn zijde een nieuw rythme leerde,
werd alle dichten mij tot doods vertier
en ik versmaadde wat ik eerst begeerde.

Maar toen de bomen om mij heen verdorden
en het rondom mij leegte was geworden,
hervond ik in een kiezel aan mijn voeten
de schone bloesem ener nieuwe orde.

Sinds dien dag spreek ik in gehoorzaam roemen
van dingen te gering haast om te noemen
en weet: God schiep niet slechts de nachtegalen,
maar ook de mugjes die de lucht doorzoemen.

Sinds ik mijn hart van 't schoon heb afgewend,
heb ik het schone overal herkend,
tot 'k in de modderspatten op mijn schoenen
Gods beeld zag, dat geen enkle smaad ooit schendt.

Sinds ik niet meer der mensen liefde zoek,
ontmoet ik Gods gedaant' op iedre hoek.
en vraag niet langer meer naar eer of schande.
Ik critiseer niet meer Gods eigen boek.

Een stap op straat verkondigt mij Uw woord,
door 't open raam heb ik Uw lof gehoord
en in een tak die aan de ruiten slaat
heeft mij de weerklink van Uw stem bekoord.

Zoals een vleermuis aan de balken hangt,
zo hing mijn ziel. Sinds zij naar God verlangt,
rust zij gelijk een vogel in het nest,
waar veil'ge warmte haar geheel omvangt.

Wie slechts verlangt naar God op juiste wijs
is reeds bij God. Eer hij de verre reis
begint, heeft hij het einddoel reeds bereikt,
in 't zoeken Gods wordt niemand oud of grijs.

Wat kan men vragen in een kort kwatrijn?
Te weinig? Alles! Een paar handen rein,
een hart dat God geheel omsloten houdt,
een weinig honing, brood en jonge wijn.

Wanneer ik God in mijn kwatrijnen loof,
doe ik dit niet uit hoop of uit geloof -
ook niet uit liefde, maar daar ieder woord,
dat God niet prijst, mij aandoet als een roof.

Mijn slapen zelfs heb ik aan God gewijd
en in mijn dromen heb ik Hem bereid
een paradijs van innige gedachten,
klein als een walnoot, als de wereld wijd.

Wat is de inhoud van dit laatst kwatrijn?
Het God in alles en het bij God zijn
en deze bede: dat voor God mag tellen
als duizend duizenden dit schaars dozijn.

Eric van der Steen
De dood in Veere

De dood doet zich voor in duizenderlei gedaanten, maar in Veere, waar ik geboren ben, waar mijn leven begon, heb ik hem in zijn zonderlingste vormomming gezien, en gehoord. In zijn zonderlingste vormomming **tot nu toe** - wie weet hoe mijn eigen einde zal zijn?

Laat ik eerlijk zijn (al zijn eerlijke mensen kwelgeesten): de buurman van mijn ouderlijk huis in Veere had mij tien jaar lang een goedge, gesloten man geleken, en toen ik één nacht zijn koorts bewaakte, bleek hij al dien tijd eerder een gesloten riool te zijn geweest. Het klinkt hard, en het is hard, maar ik ben er niet verantwoordelijk voor. Eerlijkheid is altijd hard; - verregaande, tot het uiterste gaande eerlijkheid staat gelijk met wreedheid - het is verkeerd om eerlijkheid een deugd te noemen.

De sterren aan den helderen zomerhemel leken mij het lichtspoor van den bliksem, waar wij allemaal naar toe gaan. Ik zat in het donker bij het raam, met 't uitzicht op de kade en het water, de zee; ik had mijn leeslicht uitgedaan omdat ik moe was van het lezen, moe van het leven, het feestvieren en het studeeren; dit was mijn eerste zomervacantie als student, ik had niet gedacht dat ik die beginnen zou met een nachtwake bij een ouden, stervenden vrijgezel.

Ik behoefde niet bang te zijn dat ik in zou slapen, want de zieke lag achter in de kamer en hij zorgde er door voortdurende geluiden en bewegingen voor dat mijn aandacht gespannen bleef. Om het kwartier - het carillon speelde alleen voor mij, heel het verdere Veere sliep - ontstak ik 't licht en ging naar hem kijken; hij lag

dan op zijn rug, bewusteloos of slapend, misschien op de grens van beide (maar wat **is** de grens?), zoo wit en zoo vermagerd dat het leek of hij reeds dood was; ik kon bijna niet gelooven dat door dit verdorde, grauwe lichaam nog rood, levend bloed stroomde.

In den beginne dacht ik dat het mijn vermoeidheid was en mijn tegenzin in wat ik zou zien, waardoor ik de korte reis van het raam naar zijn bed met lood in mijn beenen maakte, terwijl ik daarna, weer verlost van het onbarmhartige licht, als op vleugels den weg naar het raam en mijn stoel terugvond. Maar al spoedig ontdekte ik de werkelijke oorzaak van deze tegenstelling: ik zat hier in één der oudste huizen van Veere, de vloer helde naar het water toe. Het water waar Veere haar opkomst en ondergang aan te danken had.

Ook het huis van mijn vader was oud; als toekomstig ingenieur vroeg ik me af, welke de oorzaken konden zijn, waardoor **dit** was beginnen te verzakken, terwijl dat van ons nog hecht en recht den tijd trotseerde. Ik verdiepte mij er niet al te zeer in: mijn hoofd zat voller dan mij lief was met cijfers en verhoudingen; ik kon er maar weinig méér bij gebruiken. Wel stak ik, opnieuw aan het raam zittend, mijn licht aan en keek naar het ziekbed op den achtergrond - ja, nu ik het wist zag ik dat de vloer langzaam opliep, de stervende daarginds lag iets hooger dan waar ik zat. Ik zag 't slechts schemerig, want het licht was om hem niet te hinderen naar zijn zijde afgeschermd, maar er viel niet aan te twijfelen.

Ik doofde mijn licht, om het vlak daarna weer op te steken, - met de haast, waarmee men een invallende, kwellende gedachte tracht te bestrijden. Wat voor soort bed was het, waarin de stervende lag? Ook zijn bed moest op een helling staan, als een schip op een werf; ik kende de

bedden, die men gemakkelijk kan verplaatsen omdat zij op wieletjes staan - wat zou er gebeuren als hij zich, in zijn doodstrijd misschien, krampachtig schokkend bewoog en ook het bed in beweging bracht? Het was een lugubere, groteske gedachte, en welhaast een onmogelijkheid, want er stonden verscheidene meubelstukken tusschen hem en mij, waaronder een onverwrikbare oude eiken tafel. Toch bukte ik me met mijn licht en keek naar de pooten van zijn bed - het was een ouderwetsch, donker ledikant, het stond dan ook niet op wielen, maar wel was rekening gehouden met de helling van den vloer: onder de twee stijlen, die het dichtst naar het raam toe stonden, waren kleine houten blokken geplaatst. De gebeitste vloer glom als een goed ingevette scheepshelling, maar wilde dit schip in beweging komen, dan zou er toch eerst iemand moeten komen, die de blokken wegsloeg. En ik kon mij den dood alleen als slooper voorstellen, niet als scheepsbouwkundig ingenieur.

Voor den zooveelsten keer tingelde het carillon, voor den hoeveelsten keer? Ik kon het gemakkelijk uitrekenen, want 't was kwart voor drie en ik zat hier van elf uur af. Maar ik voelde me te moe zelfs voor deze rekensom, te moe bijna voor mijn verplichten gang naar het bed daarginds op de helling. Toch deed ik het weer; de zieke leek mij wat onrustiger te worden, zijn lippen bewogen alsof hij in zichzelf praatte, langzaam, - het was alsof **hij** met zijn laatste krachten lag uit te rekenen, hoeveel kwartieren van mijn jonge leven hij nu al had opgeëischt, dezen nacht. Ik haastte me terug naar mijn raam.

Buiten, langs de kade, was het doodstil - eb, er konden geen schepen in en er konden geen schepen uit, anders zou er allicht eenig gerucht zijn geweest in het donker. Want wel was er een

vorstelijke sterrenhemel, maar geen maan; en rechts, waar de zon straks vandaan moest komen, hing een wolkenbank, die den nacht donkerder maakte dan midden in den zomer te verwachten viel. Ville morte - hoe blij was ik, dat ik er niet alleen aan ontgroeid, maar er ook aan ontkomen was - dat 't slechts om enkele **vacantieweken** ging, die ik hier nog door moest brengen! Ville mourante zou beter zijn; sinds eeuwen lag Veere op sterven. Hier, in deze stervende stad, zat ik in het huis van een stervend mensch en ik luisterde naar de ademlooze stilte, waarmee de stervende stad het einde van den stervenden mensch afwachtte.

Snel trok ik mijn hoofd weer naar binnen; ik stootte 't tegen het raam dat 't bonsde. Ik had een stem achter me gehoord, onverwacht-helder, hoewel ik onmiddellijk wist dat het de zieke was - wie had 't anders moeten zijn? Ik ging naar hem toe, zette 't licht op 't nachtkastje aan zijn hoofdeinde en kwam naast hem zitten. Nog steeds lag hij met zijn oogen dicht, maar zijn lippen prevelden veel sneller dan zoeven - het geluid dat zij voortbrachten, het wás geen geprevel, - hij ijelde, en toch sprak hij met de duidelijkheid van iemand, die 't koste wat 't koste verstaan wil worden.

‘Marie,’ zei hij - ‘had je niet moeten doen, heb ik niet aan je verdiend -’

Hij zweeg, en de punten van zijn borstelige wenkbrauwen trilden; het viel mij nu pas op dat hij ze krampachtig gefronst hield.

‘Kan ik iets voor u doen?’ vroeg ik. ‘Wilt u wat drinken?’

Ik vroeg het ten deele uit medelijden, en om eerlijk te blijven ook, daar het getuige zijn van dit denkbeeldige gesprek mij van de eerste woorden af zwaar viel.

‘Kan wel zijn,’ zei hij strak, ‘maar jij was de eenige niet. Kan je me verstaan? Kan je me verstaan?’ herhaalde hij zoo dringend, dat ik maar één uitweg zag.

‘Ja, ik kan u verstaan,’ zei ik zacht, ‘maar het is veel beter als u zich kalm houdt, als u niets meer zegt.’

Hij bewoog 't hoofd heen en weer met 't gebaar van een man, die last heeft van een knellenden boord.

‘Hoe is het met 't kind?’ vroeg hij dan heesch. ‘Dom van je om te denken dat iemand als ik -’ Hij slikte moeilijk; ik greep het glas, maar hij weigerde te drinken, ik moest bovendien oppassen dat hij door in deze houding te drinken geen verstikkende hoestbui kreeg. ‘Koud,’ zei hij, waarschijnlijk doordat hij 't glas aanraakte, ‘wat zijn je handen koud - kan je -’ Hij trachtte zijn eigen hand naar zijn keel te brengen; hij was er te zwak voor. ‘Kan je - nee -’ hijgde hij, ‘kan je je hand... toe - kan je je hand -’

‘Er is geen hand,’ zei ik zoo sussend en rustig mogelijk.

‘Kan je je hand niet ergens -’ bracht hij stootend uit, ‘niet ergens anders houden - ik... o...’ Hij snakte naar lucht - ‘ik stik...’ fluisterde hij, en het klonk meer als een smeekbede dan als het protest van een ten onrechte ter dood veroordeeld mensch.

Het greep mij aan of ik zelf een hand om mijn keel voelde - het drama, dat ik als eenige en onwillige toehoorder bij moest wonen, was maar al te duidelijk. De eenige acteur (of waren er toch meer?) had op dit oogenblik voor woorden geen adem - moest ik hulp gaan roepen? Maar waarvoor? Familie had hij in heel Veere niet, echte vrienden evenmin; ik kon het gemakkelijk alleen af. Hij echter, uitgeteerd door zijn lange ziekte -

hij kon 't niet alleen af, en een dokter had hij niet nodig, geen mensch kon hem helpen tegen zijn eigen geweten.

Ik noem het nu geweten, deze opwellingen uit zijn overvol onderbewustzijn, gasbellen uit een troebele, reeds bedervende vloeistof. Maar ook zou ik het koorts kunnen noemen - is een mensch verantwoordelijk voor wat hij in zijn koorts zegt, spreekt een koortslidder de waarheid? Het deed mij denken aan nog maar kort geleden gehouden en onbeslist gebleven debatten over de kwestie in hoeverre deze vraag voor **dronken** menschen bevestigend moet worden beantwoord. De verstandigste uit onzen kring had als zijn meening gegeven, dat dronken menschen niet de waarheid zeggen, maar die wel verraden. Deze man hier in zijn ouderwetsche bed monteerde de waarheid onder regie van zijn koorts.

En hij bespaarde mij niets. Ik heb van een opengaand riool gesproken, een weerzinwekkend beeld, maar ik kan het niet terugnemen. Misschien leveren wij zonder uitzondering dit beeld op, als wij alle slechtheden en laagheden uit een lang leven samen moeten persen in één uur; laat ons hopen dat ik mij vergis. 'Maar jij was de eenige niet...' had hij tegen Marie gezegd, die aan zijn sterfbed was verschenen geenszins omdat zij nog van hem hield, zooals hij in het begin dacht, maar om met een kille hand in zijn benauwde keel te knijpen. En alles wat er volgde, dit trieste défilé - ik zal het niet op den voet volgen, om verder ook te kunnen zwijgen over bezwendelde vrienden, over aan hun rampzalig lot overgelaten ouders. Hij voerde gesprekken met hen; zij verdrongen zich voor zijn innerlijk oog, hij wilde voor hen achteruitwijken, maar kon het niet omdat hij met zijn rug tegen den muur stond. De stilten in die gesprekken waren voor mij misschien

wel het pijnlijkste; ik leed in die seconden met hem mee, zoals men mee lijdt met een acteur, die op het tooneel blijft steken - maar erger, veel erger. Ik moest mezelf soms beletten om hem het juiste antwoord in te geven - hij verstond immers toch niets van hetgeen ik zei, en wat bemoeide een blaag van even twintig zich met den strijd van een man, die een lang, overvol leven achter zich had, en die nu met den dood in den rug zich verdedigde tegen zijn aanstormende herinneringen?

Het had vier uur geslagen, toen het uitstorten van zijn overkropt gemoed plotseling een einde nam. Juist had ik me vergeefs af zitten vragen, of dit dan alles was wat resulteerde uit het leven van een 'gewoon' mensch, niet slechter en niet beter dan ieder ander, - dit lage, vuile, verwerpelijke. Waar was het mooie? Bedorven? Opgegaan in, aangestoken door de rest? Was dit dan alles wat overbleef?

Op dit moment werd de nog altijd buiten heerschende stilte verbroken door een geluid in de verte, niet hard maar helder. Het was het geluid van een heldere bel; het kwam naderbij, en het vreemde bestond hierin, dat de zieke, die tot nu toe niets van de buitenwereld had gehoord, thans eensklaps zweeg en met ik zou haast zeggen spanning lag te luisteren naar het regelmatig aanzwellende geluid. Ook ik luisterde er met meer dan gewone aandacht naar, - het beteekende een verademing na de troebele woordenmassa, die ik een uur lang over mij heen had moeten laten storten; daar kwam bij dat ik, hoewel een Veersche jongen van geboorte, het geluid niet thuis kon brengen. Het kwam nog steeds nader, geleidelijk, maar dan was het of 't een hoek omsloeg, zoo hard klonk het nu opeens en zoo nadrukkelijk - ring, klang, kling, ring, klang, kling,

als een geweldige scheepsbel, maar het kwam niet van over het water, het kwam ergens uit de stad en 't kwam nu de kade op in onze richting.

Toen het geluid den hoek omsloeg en eensklaps tot een ongehoorde sterkte aanzwol, was ik opgestaan met het licht in mijn hand. Nu, nu dit geweldige, doordringende geluid nog steeds harder werd, liep ik over den hellenden vloer in zeven passen naar het raam - ik wilde zien wat dit bellen te beteekenen had, en om niet door mijn eigen licht verblind te worden blies ik de lamp uit op het moment dat ik me van den zieke afwendde. Ik had het raam half dicht geschoven, met onvaste handen schoof ik het wijder open, en ondanks de nu bijna ondragelijke hardheid van het dringende, luidende bellen boog ik me uit het venster om te zien waar het vandaan kwam en wat er de bedoeling van was.

Er heerschte nog altijd schemerdonker, het wolkendek in het Oosten had zich als een floers over den halven hemel uitgespreid. En misschien werd ik toch nog verblind door mijn eigen lamp, want ik zag niets langs de lange, halfdonkere kade.

Maar er **moest** iets te zien zijn, want het bellen ging door met onverminderde sterkte, wel werd het niet **nog** sterker, maar zwakker werd het evenmin, het stond stil voor dit huis - ik keek en keek de schemering in, en nu begon ik toch iets te onderscheiden, ik zag de vage omtrekken van een lompen wagen en daarnaast stond een gestalte te bellen, ring, klang, kling, ring, klang, kling, en ik keek in zijn gezicht -.

En voor den tweeden keer dien nacht rukte ik mijn hoofd naar binnen en ik wilde het raam dichtschuiven, maar het was te laat - te laat? Ik zou het toch niet verhinderd kunnen hebben, een ijzige wind tochtte door de kamer en eensklaps

was het doodstil, den aftocht van het bellen heb ik niet gehoord -; ik strompelde de helling op, die mij steiler leek en langer dan wanneer ook; en bij het bed gekomen zag ik dat het gegaan was zooals ik vreesde: - de Vuilnismen had zijn vracht gehaald.

*Anton van der Vet***De hand**

Vervloekt, die hand die schrijft en schrijft,
een autonoom, wars leven leidt,
't heeal per woord na woord doorglijdt
maar nooit den zin vormt die beklijft;

vervloekt, dat ik in angsten staar
naar zijn stil glijden, en mijn haat
tegen dien blinden autocraat
met vloeken nimmer evenaar;

vervloekt, die hand die schrijft en schrijft
en doet alsof ik hem geleid
maar leeft in eigen eeuwigheid
en toch deel van mijzelven blijft.

*Anton van der Vet***De waan**

Wie op het blauwe staal der manestralen
het nachtwoord wette voor een nieuw gedicht,
het woordmes zette in zijn droomgezicht,
de zinnen plette tot zij zijn gezwicht,
tot rythme en rijm zich lieten overhalen,

- O, heel de nacht met hijgend ademhalen
werd 't zware werk met zucht na zucht verricht
en soms ijsberend met de oogen dicht,
en soms opspringend naar het blauwe licht
was woord na woord te achterhalen -

die heeft te morgen, lezend in den valen
schemer de woorden rond zijn droomgezicht,
zich moedeloos van weer een waan beticht
en is doodlijk vermoeid en zeer ontsticht
zijn halfje wittebrood gaan halen.

W.F. Hermans**Slaap, de verleider, gaat...**

Slaap, de verleider, gaat
als zoo vaak
langs haar gewaad.
- Hij heet Klaas Vaak.

Hij neemt haar oogleden,
hij neemt haar mond.
Slaat haar wimpers toe,
trekt de lippen rond.

Hij verft haar wang,
regelt den gang
van haar adem. - Zij slaapt
en is niet meer bang.

Slaap, de verleider, slaat
zijn arm om haar heen. Zij voelt
het wel: hij ontknoopt haar gewaad.
Zij vermoedt nauwelijks wat hij bedoelt.

Zij lacht, wanneer zijn mond
haar stempelt, haar hals, borst, mond.
Zij lacht dat het eindelijk komt.
Zij bloedt uit haar eeuwige wond.

Zij lacht. Zij weet zich ontdaan
Van wat zij onwillig beschermde.
Het was of haar kind reeds kermde
Achter 'n wiegegordijn vandaan.

Zij wist: het was van de koude.
Hoe was zij ermee begaan!
Maar 't was de kwade oude
Die de dekens van haar wegvouwde
En riep of zij op wou gaan staan.

W.F. Hermans

Een straat tusschen blaakrende achtertuinen

Een straat tusschen blaakrende achtertuinen,
 Waarin aan lijnen geel waschgoed hing.
 Van de verandah's kwamen geluiden,
 Radio's gilden uit elk van de huizen
 Dezelfde reedlooze redevoering.

En aldoor maar moest mijn moeder huilen,
 Terwijl ik twee passen achter haar ging.
 Ik vroeg: Waarom huil je?
 Zij kon het niet uiten,
 Zóó onbedwingbaar trilde haar kin.

Wel begon veraf een jongen te fluiten,
 Met zacht geluid, als een fluit van tin,
 Het lied, dat hij floot, kende ik van buiten.
 Een moord en een liefde kwamen erin.

Mijn moeder staakte plotseling het huilen
 En zei: Verdriet heeft ook eigenlijk geen zin.
 Keken de menschen niet achter de ruiten
 Ons na, gereed om ons na te sluipen,
 Verstonen zij niet iederen zin?

Wij vluchtten binnen een hek van zuilen,
 Om een plantsoen van lange kuilen,
 Platte plavuizen daartusschenin.
 En stervende bloemen in groote tuilen,
 Die de versteende namen bevuilden...

Al moest mijn moeder ook nog zoo huilen,
 Geen naam die haar wildgroote oogen ontging.
 ...En ik, die wist, dat al lang, ergens buiten,
 Mijn zusters geraamte in het water verging.

W.F. Hermans**Zwemmen**

Ik ga door de zon, zonder hoed.
Het asphalt waarlangs ik loop, stuift.
De man bij de traliepoort groet,
Met koelte die overwuift.

Groen is de glazen hal.
De kleeren leken een doem.
Ik denk aan een waterval,
Maar de douche is een schreiende bloem.

Een vormloos, zachtaardig loeien
Ligt over 't gedeukte water.
En soms komt het lachen nader.
Van haarlooze meisjes die stoeien,

Haast naakt, ontembaar, toch kuisch.
- Ik spring, er sluit zich een luik
Van water. 't Wordt stil tot gesuis
Dat aanzwelt als ik weer opduik.

Door het golvende loeien roeiend,
Het water mijn mond inspoelend,
Mijn oogen als vrezend omhoog,
Zie ik boven mij lichamen zweven,

Voelen mijn voeten koel streelen
Als van doode, verdronken haren,
Wellicht naar boven weer groeiend
En later als schuim weer bloeiend.

M. Revis
Wraak

‘Texel, Nederlandsch eiland, ongeveer een half uur van de Noordkust van Noord-Holland en door het Marsdiep of Texelsche gat daarvan gescheiden, bestaat grootendeels uit wei- en hoiland. De bevolking houdt zich vooral bezig met de schapenteelt en de bereiding van Texelsche kaas. Ook visscherij, oestervangst en scheepvaart leveren voor velen een bestaan op. Het eiland heeft aan de Zuid-Oostzijde een veilige en groote reede.’

Dat is de wijsheid, die een encyclopaedie vermeldt, de grootere deelen nog veel meer bijzonderheden mede, maar al werden er honderd bladzijden volgedrukt alleen over Texel, nooit zouden zij te kennen geven, waaraan Frederik Johannes Haagland denkt als hij het woord Texel ziet of hoort. Texel is voor hem een gevangenis en paradijs tegelijkertijd, Texel is een ding met twee aangezichten, droevig en blij.

Haagland is geboren op Texel, in De Koog - toen was zijn vader nog vrachtrijder. Een wonderlijk man, zijn vader. Dagenlang zwijgzaam, plotseling overvallen door hevige driftbuien, tijdens welke hij meer zegt dan anders in een week, daarna weer zwijgzaam! Hij heeft grijze oogen, die dicht bij elkander staan, en groote, sterke handen. Die oogen behooren bij het geslacht, een geslacht van visschers en strandbewoners, menschen die gewend zijn de ruimte met hun blik te meten als een vogel; zijn handen zijn sterk genoeg om een woest paard bij het gebit te grijpen en tot kalmte te dwingen.

Frederik Johannes is de tweede zoon. Na hem worden in het gezin van Haagland nog drie kin-

deren geboren, eerst twee meisjes en daarna nog een jongen. Dan is hij reeds verhuisd naar Den Burg, uit het vrachtrijdersbedrijfje heeft zich een goed rendeerende transportonderneming ontwikkeld, Haagland vervoert kalk en bouw materiaal, schapen en wol, dat wil zeggen, hij heeft nu chauffeurs in dienst, die zijn vrachtauto's rijden en met paarden werkt hij niet meer.

Frederik's vroegste herinneringen gaan terug naar zijn tweede jaar, althans dat denkt hij. Het is op later leeftijd niet meer na te gaan, waar de grens van droom en beleving ligt, en hoeveel van wat wij ons meenen te heugen als ervaring, ons alleen maar verteld is. Frederik zit bij zijn moeder op schoot, zij streelt hem sussend over zijn hoofd, zijn kleine lichaam schokt van ingehouden snikken. Wat er geweest is weet hij niet meer, een hond die hem heeft doen schrikken? Of is hij er getuige van geweest dat zijn vader woedend werd? Of was het een onverwachte donderslag? Zijn moeder is voor hem een toevlucht in alle gevaar, een zachtmoedig en lachend wezen, dat hem rust inboezemt.

Daarna komen andere dingen, een veelsoortige bontheid van indrukken, school en straat en dorp en mensen. Veel verdrietige dingen, en slagregens, en duisternis in lage bedompte kamers. Maar daardoorheen schemert een besef van vreugde, van wijidheid en rust, dat ontstaat bij wandelingen in de duinen en langs het strand. Dat is dezelfde rust die over hem kwam als hij getroost werd door zijn moeder. Hij zou niet verwonderd zijn geweest, als hij haar ineens gezien had, boven zich, tegen den hemel, bij het opheffen van het hoofd, het gelaat omlijst met de golvende haren, achter in den nek tot een wrong ineengedraaid. Maar dat kan niet meer, zijn moeder is nu weg, zij stierf toen hij acht jaar was.

Het is wel zeker, want hij heeft haar zien liggen op het bed, bewegingloos, een doode in al haar ontzettende majesteit. En toch ziet hij in den hemel haar open oogen; zittend in de luwte van een warmgestoofde duinpan is hij rustig als eertijds op haar schoot.

Frederik is een matig scholier, hij haalt weinig onvoldoenden, maar hij zou betere cijfers kunnen krijgen. Zijn eerste jaren gaan stoorloos voorbij, daarna komen donderwolken opzetten. Hij kan, later terugziende op zijn jeugd, zijn schooljaren het best vergelijken met een mooien zomerdag, gedurende welke de lucht tegen den middag betreft, en het verder slecht weer blijft, weerlicht en wolkbreuken. Eens is zijn vader bij den onderwijzer geweest, vanaf dat oogenblik dateert de verandering.

Er is les in Nederlandsche taal. De stem van den onderwijzer klinkt eentonig door het lokaal, met plotselinge verheffing bij een terechtwijzing, dan rukt hij aan zijn woorden: 'Onderwerp en gezegde, begrijpen jullie het nu?' Frederik begrijpt het wel, maar het kan hem niet schelen. Het boekje met wijze dingen over taal ligt voor hem, wijs en oeroud zijn de eerste beginselen van een wetenschap, laat niemand op schoolboekjes neerzien, zij bergen groter schatten dan dikke handboeken. Maar Frederik beseft dat niet, Daar is een wit schutblad, leeg als een wereld zonder dingen. Op dat blad zet Frederik een lijn, waarom weet hij niet, en nóg een lijn, het leege vlak wordt gevuld, vormen doemen op in den mist die van de wereld een lijst maakte zonder schilderij, gezichten, een boom, Frederik volgt, geheel verdiept in zichzelf de lijnen van zijn potlood... En als hij opkijkt, staat de onderwijzer voor hem, hij stond daar al een halve minuut, dertig volle seconden, de geheele klas had zich om-

gedraaid in de bank en volgde het schouwspel, het gebogen hoofd van den teekenenden jongen en de misprijzende blik, die daarop van boven neerdaalde.

Haagland legt zijn potlood neer.

‘Dat is nu al de derde maal deze week dat je niet oplet. Jij moet schoolblijven.’

Als Frederik thuiskomt treft hij zijn vader aan, die naast de tafel zit. Eén oogopslag doet hem zien, dat er wat broeit. De oude Haagland zegt niets, hij kijkt zijn zoon doordringend aan, een blik als een speer met een vlijmscherpe punt.

‘Ik heb niet opgelet’, bekent Frederik.

Geen antwoord. De stilte is benauwend.

‘Als ik nog één keer merk, dat jij teekent’ - de vader staat bliksemsnel op en zwiept den jongen met een karwats over zijn schouders - ‘dan krijg je niet één slag, zoals nu, maar twintig. Heb je dat begrepen?’ In de razernij, ontstaan door de pijn stormt het hoofd van Frederik ineens vol met gedachten. Wat gebeurt er, waar ben ik ineens? Gemeene hond. De schoot van moeder, het gele zand van de duinen. ‘Begrepen?’ hoort hij zich toebijten van achter een rood gordijn.

‘Ja vader’, zegt hij schor.

Een maand later is het zoover. Frederik kan het teekenen toch niet laten, dat wil zeggen, enkele dagen wel, tijdens geschiedenis en aardrijkskunde wordt zijn verbeelding nog bepaald bij wat hij hoort of op platen ziet, maar als hij niet meer opletten kan gaat zijn hand gedachteloos naar het potlood, en hij is bezig voor hij het merkt. Aanvankelijk doet de hevige schrik hem dan ophouden, maar het maakt hem driester, dat hij niet dadelijk wordt ontdekt. Tot het plotselinge besef van een fatale stilte hem te kennen geeft, dat het onheil hem overvallen heeft.

Dien avond ligt hij in bed zonder te kunnen slapen; elke houding doet hem pijn, de striemen branden op zijn rug, in zijn nek, op zijn bovenbenen.

Wat kan hem beschermen? In huis is hij hulpeloos overgeleverd aan zijn vader, als een schipbreukeling aan de zee. De eenzaamheid schenkt hem troost. Naar zee kijken vanaf een tegen den wind beschutte plek, naar het geweldige vlak van grijze, wiegelende golven, naar de rook van een stoomboot op den horizon, naar de wonderlijke blinkende ijsbergen en de zwartgrauwe kasteelreus die de wolken zijn, het berglandschap met grotten van een andere planeet, openingen van onpeilbaar diep azuur en valleien, waarachter stralenbundels te voorschijn komen. Of over het harde, vochtige strand te lopen; waar hij zijn schoenen zet ontstaat een spoor van drooggedrukte vlekken, dat snel wordt uitgewischt. De wind speelt met de meeuwen, en met zijn haar, en vlakbij is de zee, golven, die haastig over elkander rollen, hij kijkt er tegen aan als tegen een lage, grijze muur.

Er komt een groote verandering in het leven van Frederik, wanneer hij naar de H.B.S. in Den Helder gaat. De oude Haagland wil dat zijn zoon ingenieur wordt en Frederik durft niet eens te zeggen, dat hij liever teekenlessen zou nemen. Een lichtpunt in zijn bestaan vormt eerlang echter de omgang met zijn teekenleeraar, die, aldra op de hoogte van Frederik's huiselijke omstandigheden, met omzichtigheid den jongen iets meer bijbrengt dan de beginselen, waarin elke scholier wordt ingewijd.

Thuis moet Frederik daarover zwijgen. En thuis is Texel, het eiland, dat laag en blond uit de Waddenzee opkomt, wanneer de boot hem na een schooldag terugbrengt naar Oude-Schild.

Hij staat aan de verschansing, zijn tasch onder den arm. Texel is de veilige schoot van moeder, al leeft zij niet meer. De hooge lucht over de schapenboeten en de vogels. Texel, dat zijn de bosschen in het Westen en de mulle hoogten in de buurt van De Mok, de verhalen van den vuurtorenwachter op Eierland en de steeds afbrokkelende kustrand bij het zeegat in het Noorden. Texel beteekent evenwel ook de kamer in het huis in Den Burg, waar zijn vader plotseling kan binnentreden, hoog van schouders, een donkere gedaante, waarin alleen de oogen dreigen van grijs licht.

De oude Haagland weet precies, welke vakken in verband met de studie voor ingenieur de aandacht verdienen. Frederik zwoegt op wiskunde en mechanica. Zijn hart is koud, zoodra hij zijn boeken opslaat grijnzen de sommen hem aan als doodskoppen van cijfers. Hoe verschillen lijnen uit de meetkunde van die der teekenlessen! Wie kan het geluid van een fabriekssirene vergelijken met een deinende melodie? Teekenen evenwel is iets voor buitenshuis, of voor de verloren uren, als zijn vader weg is.

Eens zegt de teekenleeraar tegen Frederik:

‘Heb je zin om naar een tentoonstelling te gaan in Amsterdam? Vraag aan je vader of het goed is.’

De leeraar verwacht eigenlijk niet, dat dit verzoek zal worden ingewilligd, maar hij kan Frederik onmogelijk meenemen buiten voorkennis van zijn vader, misschien vindt hij het toch goed, voor één keer, het zou voor den jongen leerzaam zijn. Twee dagen later zegt Frederik tegen hem, bedaard en rustig: ‘Mijn vader vindt het goed, dat ik ga.’

De reis naar Amsterdam wordt een feest. Frederik heeft overnacht bij zijn leeraar, om 's mor-

gens zoo vroeg mogelijk uit Den Helder weg te kunnen gaan. Weiland, en dik, welig, groen gras. Boomen, spiegelend in vlak water, de kam van duinen in de verte. Alkmaar. De Zaanstreek, groen houten huisjes, het stalen bintwerk van de Hembrug, een stoomboot in de verte als een zwarte, kantige stop in de lange, leege, grijze kanaalhals. Hooge huizen deinen aan, andere treinen, rookende locomotieven, een breed viaduct, smalle straten, kloven met een bodem van droog asfalt. De schaduw van het station, waarin de trein vanuit de in zonlicht blinkende wereld binnenrijdt als in een tunnel.

Dan de stad. Schuiten en sleepbooten onder een dampwolk, gevels en glas, trams, taxi's, veel menschen. Frederik is voor het eerst in Amsterdam. Hij leeft in een roes. De tentoonstelling komt hem later voor als een droom. Gloeiende en gedragen kleuren, muurvlakken, gezichten, grijze wegen, het blauwbleek van metaal, fonkelend glaswerk en de blinkende schubben van een visch. Imponeerend is het restaurant, waar Frederik met zijn leeraar eet. De terugreis wordt niet te laat aanvaard, eerst praat de jongen nog honderd uit, naarmate Den Helder naderbij komt wordt hij zwijgzaam. Zijn leeraar schrijft dat toe aan vermoeidheid. Frederik vermijdt bij zijn terugkomst vragen en gesprekken, gelukkig is zijn vader niet thuis, hij zoekt spoedig zijn toevlucht in bed. Daar leeft hij den dag nog eens over, roept zich alles wat hij gezien heeft in het geheugen terug. Het was prachtig. En toch ligt er nu een schaduw over zijn geluk. Hij slaapt laat in en zijn slaap is onrustig.

Wanneer hij den volgenden dag uit school thuiskomt, zegt zijn zusje:

‘Je moet bij vader komen.’

Frederik gaat met looden schoenen de trap op.

Boven is een kamer, waar de oude Haagland zijn zaken van transportondernemer regelt, een kantoortje, dat ook een afzonderlijke verbinding heeft met de garage. Frederik komt daar niet graag. Het bureau, de kasten, de papieren, het behangsel, alles stootte hem af. Nu staat daar als een exponent van alle tegenwerkende krachten zijn vader zelf, tusschen het bureau en de kachel, halverwege den schoorsteenmantel.

‘Was het een prettige excursie?’ vraagt de oude Haagland, met een stem, laag van ingehouden woede.

‘Hij weet het’, denkt Frederik, ‘hij weet dat ik hem voorgelogen heb omdat ik niet durfde vragen of het mocht.’ Maar hij zwijgt.

‘Antwoord’, zegt Haagland grommend, ‘vond de school die excursie leuk? Hebben jullie pret gehad? Heb je wat geleerd?’

Frederik is verlamd. Dan doet zijn vader een pas vooruit, en klemt met één arm zijn zoon om den hals, zoodat de jongen den rug moet krommen. Naast de kachel ligt een pook, een zware, ouderwetsche pook met twee evenwijdige koperen beenen, die aan de uiteinden een verbreeding hebben, tusschen welke gloeiende kolen werden geklemd. Frederik, het hoofd diep naar den grond gebogen, ziet de vrije hand van zijn vader naar de pook grijpen. Waanzinnige angst beheerscht hem opeens. Hij schopt en kronkelt in de schroef van vleesch die hem omkneld houdt. Alles gaat zeer snel, de angst geeft hem ongewone krachten, hij voelt dat zijn elleboog ergens tegen stoot, hij wringt zich los; op hetzelfde oogenblik vliegt er iets blinkends langs zijn hoofd, dat met een dreunende slag op het blad van de tafel neerkomt. Frederik is de kamer uitgestoven.

Jaren gaan voorbij. Er heeft eindelijk een zekere verzoening tusschen vader en zoon plaats

gehad. Haagland stemde er in toe dat zijn zoon naar de Academie ging, hij stond er evenwel op, dat de jongen een goed eindexamen H.B.S. deed, met hoge cijfers voor wiskunde. En Frederik kreeg hoge cijfers: voor hem wat voor arme leergierige jongens de met groote zuinigheid bespaarde dubbeltjes zijn, waarmee zij een lang begeerd boek koopen.

Als Frederik de H.B.S. verlaten heeft en op kamers in Amsterdam woont kan hij met eenige verteederling aan zijn vader denken. Hij leeft nu tusschen muren en asfalt en glas, de openheid van zee en duinlandschap is weg, de geuren van rottend wier en oud hout, de geur van pek en oude kleine havens ruikt hij niet meer. Texel is verleden geworden. Ook zijn vader is verleden, het tegenwoordige leven heeft Frederik verzoend met zijn jeugd. In de stadsparken, het bloeien der rhododendrons en meidoorn vindt hij soms de vroegere jaren terug, of in de roode lucht bij zonsondergang hoog boven de straten, als beneden het bleeke elektrische licht uit winkels straalt. Het blad van de schrijftafel, boven in het ouderlijk huis in Den Burg, vertoont een diepe deuk, de indruk van een geweldige vuist van ijzer, een litteeken van een wond, gelijk aangebracht door een wapen dat ver in het vleesch gedrongen is. Het litteeken is echter bewijs van genezing. Zoo is Frederik genezen van zijn jongensjaren.

Eens op een avond evenwel maakt hij een feest mee. Hij drinkt meer dan goed voor hem is. Hij heeft vele feesten meegemaakt, steeds wist hij maat te houden, nu niet. Hij smijt een glas tegen den muur, hij rukt een poot van een stoel, men wordt bang van hem, en tracht hem te sussen. Hij tilt iemand zwaarder dan zichzelf met één hand van den vloer. Daarna wordt zijn aandacht getrokken door iets, dat bij de kachel ligt, hij

duwt allen, die hem omringen, van zich af, zij wankelen uiteen. Hij bukt, en raapt een pook op, een zware ouderwetsche pook met twee evenwijdige koperen beenen. Er heerscht een angstige stilte. Frederik gaat zitten, en neemt de pook met beide handen tegen de knie, een ontembare kracht bezielt hem, en woede, ontzaglijke, beheerschte woede. Hij buigt beide beenen van de pook tegelijk dubbel, en gooit, opstaande, het verwrongen metaal met een zegevierende blik neer.

H. Warren**De schim van Poot**

't Is 't uur van avondrust in 't herfstgetij
Een grote zuiverheid damp't over 't wijde veld
Waar nog een volle lach van vrouwen welt
Die aardappelen rooien uit de rosse klei.

Het bonte vee loeit in de vochtig groene weiden
Rondom de hoeven in hun grijze bomenring
Een haan slingert zijn kreten en de meiden
Rammelen met emmers en de gladde akerring.

Van hier en daar uit de omheinde gaarden
Klinkt bijlenslag en men draagt manden aan
Met rode appels. Het geurt kruidig naar bladen
Die langzaam in het lange gras vergaan.

Na 't avondeten klimmen luid de knapen
Met sterke knuppels in de notelaar
De wrange bolsters vallen barstend uit elkaar
De kleinen rennen om de buit bijeen te rapen.

Men laat de schemer binnen door de kleine ramen
Tussen de wingerd van de lage zuidermuur
En rookt en rust, praat met een goede buur
En ziet de uilen voor hun nachtevlucht verzamelen.

Wim Hooft

Zo komt de hars uit sterke bomen leken

Een kleine, fijne pijn te voelen steken
door wezen en in het gemarteld hart
is 't edelkeur waar ons dit leven smart
en bindt in wanhoop, weemoed en gebreken.

Zo brokklen langs de zachtste stroom der beken
de oevers af tot een rustieke lijn,
zo leeft geen leven dan in weke pijn,
zo komt de hars uit sterke bomen leken.

Het lijden neurt in de vergeten kreken:
onaards geluid dat zindert op de zon,
het huivert op het vlak der raadselbron
en breekt het beeld waarvan de dichters spreken.

Con Schröders
Geocratica

Verlangend naar de rijz'ge verte
van bergen met hun wereldtaal...
Hoe troosteloos, hoe hoop'loos kaal
zijn dan deez' weiden, d'onbeperkte
vervluchting in de astraal
domm'lende ruimte, de doorwerkte
koelbloedigheid en de besterde
eenzelvigheid van 't windverhaal.

Slechts rotspartijen zijn de sterke
en hechte banden aan de aarde,
het diepeworteld krachtsvertoon
van d' oude moeder, die ons baarde
en ons nog dient als onze woon
met van haar bergen de rijzige verte...

R. Blijstra
Vingeroefeningen

Rustkuur

Mijn hoofd ligt Noord, mijn voeten liggen Zuid; door mij heen gaat de meridiaan; hij is even voelbaar voor me als de deuropening, wanneer men van de eene kamer in de andere stapt en onontkoombaar als het snerpen van een knarsend scharnier in den avondwind. Om hem te ontvluchten, om te vergeten dat ik zoo aan hem vastgekleusterd lig kijk ik naar mijn lucht en naar mijn boom, daarginds buiten mijn raam, doch gewoonlijk vertellen zij mij weinig nieuws, want de dagen zijn veelal grijs. Dan dringen zich dus de bekende vijandige en welgezinde figuren in mijn weerloos bewustzijn, de olifantensnuit en de wreede paardenkop, de blaffende hond, maar ook de scheeve man, de monsterachtig groote koolmees, en vele visschen, dolfijnen en baarzen, een knorhaan en een sidderaal, een beerhaai en een kattenwalvisch. Zij bijten en slaan naar elkaar als de wind door de takken waart en het lijkt alsof ze een strijd om mijn bestaan voeren.

Soms echter breekt de lucht een oogenblik open, dan kijk ik in het bosch als in den donzen schemer eener schoone vrouw, doch kort daarop slaat ze grillig haar wolken weer dicht en toont slechts de spitse kant der scherpe twijgen op het ondoorzichtige grijs van haar kleed.

Wanneer de geheele lucht in beweging is en de wit en geel gerande grauwe gevaarten achter mijn boom over het fletse blauw schuiven vormt hij een sierlijke arabesk op een wereld van voorbijtrekkende stormen. Dan, later, is hij ineens vol kleur en licht, een andere kleur en een ander licht dan het

goud en zilver van de weerkaatste zon of het blauw van den hemel of het donkergroen van den klimop, waarmee hij begroeid is of het stralend wit van een opvliegendekster, dan rijst de zon uit de zacht trillende twijgen als een waterlelie uit een rimpelend meer, als een machtige heldere waterlelie uit het water van den sprookjesvijver, als de zon zelve uit de zee der oneindigheid en de golven ruischen als de takken, de takken van mijn boom, in den wind.

En 's avonds als de zon achter mijn boom schuilgaat flonkeren de beweeglijke mazen, nauwelijks begrensd door dunne lijnen als pailletten op den langs het voetlicht strijkenden rok van een balletteuse en zij blijven natintelen als het licht reeds verdwenen is, langzaam doffer wordend tusschen de pikzwarte strepen van mijn boom, die nu als een bekend, bladerloos silhouet vol zonderlinge mij zoo goed bekende figuren afsteekt tegen den nog lichten hemel.

Het leven is mij zoo dierbaar, zoolang ik mij niets kan beloven omtrent mijzelf nadat het geeindigd is en daarom lig ik stil op mijn meridiaan en kijk door donkere takken langs angstwekkende figuren den hemel in.

Ochtendreis

Als een gulzige mol met den snuit van een miereneter vaart de schaduw van den electrischen trein door het zonnige, groene land; hard slaat ze over ploeger en paard, over hek en dam, schiet hevig rillend over een perron met samenklappende rails en springt dartel over breede slooten. Door kale boomgaarden giert ze als een wervelstorm en voert de onzichtbare bladeren en bloemen mee in haar onstuimige vlucht; het zonlicht trekt ze met een ruk uit de huizen, de schepen uit het kanaal, de

schoorsteen uit de fabrieken om ze vlak daarop weer achteloos te laten staan.

Nu slaat het machtig geraamte van de spoorwegbrug haar heftig neer en als verlamd schuift ze schuchter over het land tusschen de oogverblindende ijzeren balkscharen, die, ineens tot rust gekomen omdat ze nu achter ons liggen, als herinnering alleen al haar wederopstanding beletten.

Doch de beugel is gebleven, als een papegaai op een stokje of een waggelende gans, soms bedrijvig pikkend soms statig als een kraanvogel die heel snel op rolletjes wordt voortgeduwd en wat achter raakt met zijn kop, die dan ook geheel in verwarring wegschudt bij het kruisen en wisselen der draden.

Ik ben op reis en bij mezelf; 'hij is weg,' zeggen mijn kennissen en vrienden, 'hij is er niet.' Doch ik ben hier en al weer verder, op weg naar het Zuiden en de ochtendzon staat aan den anderen kant recht op den trein en zij zijn er niet.

Verbijstering

Hij liep argeloos onder een bom als een meisje onder de mistletoe en de dood kuste hem zoo onverhoeds, dat hij in zijn eigen gedachten nog bleef leven.

Het duurde eenige dagen voor zijn lichaam, of liever dat wat van zijn lichaam overgebleven was, een voet met een schoen en een sok, een bebloede lap van zijn overhemd, een paar flarden vleesch met een stuk van zijn pak, geïdentificeerd was en zijn vriend kwam maar juist op tijd voor de begrafenis van zijn schamel overschot. Met strak gezicht luisterde deze naar het verhaal eener aaneenschakeling van toevalligheden, wellicht meer nog onder den indruk van de schijnbare wetmatigheid der gebeurtenissen dan van den nabijgen dood, het snelle

uitvlakken van een jong leven, dat opgelost, geen spoor, geen laatste herinnering had achtergelaten, een leegte slechts, die hem met angst vervulde meer dan met verdriet, omdat hijzelf het had kunnen zijn, omdat, bij nader inzien, hijzelf het schier was.

De nu zoo spoorloos verdwenen man had de plaats zijner inwoning verlaten, omdat hij deze niet veilig achtte, een alleszins redelijke voorzichtigheidsmaatregel, in kalm overleg genomen, in het besef, dat ook elders de dood hem kon treffen, doch in de overweging, dat men hem niet meer kansen moet geven dan hij verdient. De dood echter, verdient alle kansen en de mensch geene, dat was ook nu weer gebleken, en zoo kwam het dat de te laat verschenen vriend onder het doffe plompen van de aarde op de inhoudslooze kist en de holle woorden, die er aan vooraf gingen geen weg wist te vinden uit den kringloop van zijn gedachten, waarvan deze hem voorschreven zich te bergen zooveel het in zijn vermogen lag, omdat de overtuiging een eendagsvlieg te zijn den mensch in elk opzicht een groote verantwoordelijkheid oplegt, terwijl gene hem waarschuwde niet méér aan zijn leven te hechten dan het waard was. Doch als de wijze, waarop men denkt te sterven de sfeer bepaalt waarin men zal leven, hoe ondraaglijk onbestemd was dan het werkelijk einde, als men uiteengereten werd als een hond, of neerschokte in een kogelstoot of wegdreef in zijn bed.

C. Buddingh'
Nevelvlekjes en leeuwenbekjes

voor Con Orbaan

Nocturnes I

De hemel heeft vanavond slecht verduisterd.
 De wind zit op de torentrens en luistert
 De hartsgeheimen van de sterren af.
 De maan speelt haasje over met de huizen.

Nocturnes II

Het meisje op de theemuts probeert mij te
 Verleiden en kijkt me bedroefd-verwijtend
 Aan als 't niet op haar invitatie inga,
 Maar met mijn voet figuren op 't tapijt trek.

Nocturnes III

Wat is de nacht nu bovenwerelds stil.
 Alleen een uil lacht ergens, lang en schrill.
 De sterren hangen in de populieren.
 De maan gluurt schuchter door haar wolkenbril.

Aan de kritiek

Zoals wanneer alvorens af en toe
 Een bakvis naar een bal mag van haar moe
 Zij hoopt dat elkeen haar het hof zal maken,
 Zo zend ik U mijn nieuwe verzen toe.

Splengleriaans

En als het avondland zou ondergaan
 Met links een glimlach en met rechts een traan,
 Dan komt er ergens wel weer 'n ochtendland
 Waar men ook naar de bioskoop kan gaan.

Vroege zomer

Ik staar naar buiten waar op 't kleine grasveld
Een meisje met een zeilbroek aan de was telt.
Zij zingt dat men moet fluiten bij zijn werk.
De hemel draagt vandaag zijn gele dasspeld.

Marktkoopman

Hij heette Sjaak, en stond met scheermesjes
En noga op de markt. Hij droeg een fez
Van rode bokkebaai, waarop in geel
Zijn naam stond geborduurd, wat slordigjes.

Bescheiden ideaal

'k Zou in zo'n Kerstkaarthuisje willen wonen,
Waar elke ochtend de roodborstjes komen
Ontbijten op 't besneeuwd balkon, waar ik
Lui en voldaan van Stientje lig te dromen.

Eerste lente

Ik proef de lente in de lucht en loop wat
Rond in de stad, veins vandaag zelfs geen boodschap.
De zon speelt krijgertje op de rivier.
Het leven draagt een anjer in zijn knoopsgat.

Sanatoriumuitzicht

Men staart maar naar die eeuwiggroene dennen,
Die mij gelukkig niet meer willen kennen
Sinds ik tegen mijn buurman heb beweerd
Dat ik maar niet aan Gulbranssen kan wennen.

Marathon dans

Het boertje en boerinetj' op 't behang
Dansen, dag in dag uit, al zes jaar lang

Een Schotse polka. Hun vermoeide blik zegt:
Het duurt zelfs voor een polka veel te lang.

Moderne kunst

De blauwe zomerhemel is verlucht
 Met de krijttekening van een grote vlucht
 Vliegende forten, die, op weg naar Duitsland,
 Zijn pikturale neiging heeft gelucht.

Vrome wens

Ik zou zo gaarne de modernste dichter
 Van Nederland zijn, en als 't kon de stichter
 Van een of meerdere fonkelnieuwe ismen.
 Ik reken dit tot mijn voornaamste plichten.

Zomer

De zomer draagt vandaag haar schoonste tooi,
 Alsof z'een man zoekt. Ik lig lui in 't hooi
 En droom een beetje van een andre vrouw,
 Die ik veel liever vind en net zo mooi.

Advies

Zit ge tot aan Uw nek in de misère,
 Neem dan de verzen van Apollinaire,
 En leer glimlachen om Uw lot, dat niet
 Zo tragies is als ge wel meent, m'n Waerde.

Goal

'n Voorzet van links ineens door op de slof,
 De keeper maakt een wilde luchtsprong of
 Hij door een tarantula wordt gebeten.
 Het net ruist als een taften baljapon.

La muse en hollande

De dichters zelfs zijn hier zo bar serieus.
 'Geen glimlach in je werk' lijkt wel hun leus.

Ik mag juist graag wat met mijn Muze spelen;
Soms neemt zij mij, soms ik haar bij de neus.

Het haasje

Het haasje luistert roerloos alsof hij
 Ver weg een wals hoort spelen van Chopin.
 Maar 't blijkt het blaffen van een hond te wezen,
 Zodat hij haastig in zijn hol verdwijnt.

Zomermiddag

Twee koolwitjes zitten elkander na
 Boven een bed hooghartge dahlias.
 Een hond ligt er verwonderd naar te kijken.
 Straks gaat hij het vertellen aan zijn baas.

De face-a-mainslang

De face-à-Mainslang schuifelt koninklijk
 Door haar domeinen; haar hautaine blik
 Loert spiedend rond of allen haar wel groeten,
 Wie 't nalaat wordt ter plaatse doorgeslikt.

De inktpotvis

De inktpotvis zwemt treurig door zijn pot.
 Hij zucht en steunt om zijn verganglijk lot.
 Twijfel knaagt aan zijn wankelmoedig hartje.
 Nu zingt hij weer: 'Nearer to Thee, My God.'

Constant van Wessem
Uit mijn journaal

Bij het lezen van deze gedeelten uit mijn literaire dagboeken lette men op de dateering. Het zijn geen beschouwingen achteraf. Waar noodig heb ik er een aantekening bij geplaatst.

8 Oct. 1936. Hedenmiddag is Slauerhoff naar zijn laatste rustplaats geleid.

Een herfstachtige, maar heldere dag. Een lange stoet van belangstellenden verliet te Driehuis-Westerveld, de halte tusschen Haarlem en IJmuiden voor de bezoekers van het crematorium, den electrischen trein. Kunstenaars en tot hun kringen behoorenden, literatoren, schilders, uitgevers - ik zag o.a. A. Roland Holst, Bloem, Menno ter Braak, Jan Engelman, Jo Otten, Wim Schumacher, de uitgevers Stols en Zijlstra (van Nygh en v. Ditmar) -, maar ook niet-kunstenaars, onbekende particulieren, die op de een of andere wijze in betrekking tot hem hadden gestaan en er nu prijs op stelden hem het laatste uitgeleide te doen. In het gebouw van het crematorium nam, voordat de kist daalde, slechts een der aanwezigen het woord, Dr. Hans Feriz, een arts, vriend van Slauerhoff sinds diens studiejaren en geen letterkundige. Hij sprak niet van den dichter, hij sprak enkel van den vriend.

Er is mij dien middag gevraagd: waarom voerde geen der aanwezige literatoren het woord bij het graf?

Antwoord: Omdat zij het als een onmogelijkheid voelden de diepe aandoeningen, die zij ieder voor zich van zijn persoon en zijn werk hadden ondergaan, in den vorm van de gebruikelijke toespraak uiting te geven juist hier, aan den groeve

van een, voor wien het woord zooveel beteekende, dat hij zelfs den **schijn** van officieele theatraliteit met een hoonend applaus zou hebben begroet. Zij waren niet gekomen om op een forum te verschijnen en de aandacht voor zich op te vragen, zij liepen slechts mee in een laatste uitvaart, deden Slauerhoff het laatste uitgeleide.

Het kenmerkt inderdaad het besef, dat de jonge literatoren hadden omtrent de figuur en het dichterschap van Slauerhoff, dat zij zwegen toen misschien verwacht werd, dat zij zouden spreken.

Slauerhoff behoorde niet tot de ‘officieele’ literatuur. Hij was ook voor de massa een onopgemerkte gebleven. Slechts de ingewijden droegen hem een gloeiende vereering toe. Er was geen band tusschen hem en de massa, er was geen band tusschen de officieele wereld en de zijne. Hij leefde ook als mensch, hoewel door zijn beroep als scheepsarts met de wereld der menschen verbonden, als een afzijdige temidden van hen, met slechts een vluchtig contact, hier en daar. Slauerhoff is altijd daar ontweken, waar de ‘foire sur la place’ hem voor haar belangstelling zou hebben kunnen opeischen. Men kende hem niet dan alleen onder vrienden. Zijn gedichten, die slechts den kleinen kring van zijn bewonderaars bereikten, haalden geen groote oplagen. Slechts een van zijn bundels, ‘Soleares’, viel het succes van eenige herdrukken ten deel en nog wel enkel, omdat de bekroning met een literatuurprijs het publiek er nieuwsgierig naar maakte. Slauerhoff wist, dat hij niet voor de massa schreef. Hijzelf wilde van ‘Soleares’ bij eerste verschijnen een oplage van maar 15 exemplaren -.

Mochten de jonge literatoren het hem dus aandoen hem een pralende uitvaart met toespraken te bereiden, die hij nimmer gewenscht zou hebben?

(1938). De voorbereidingen voor de uitgave van Slauerhoff's gezamenlijke werken vorderen maar zeer langzaam. Lekkerkerker, die de tekst verzorgt, heeft handen vol werk met de haast onleesbare manuscripten van Slau te ontcijferen. Er is vaak helderziendheid voor nodig. Ik kon mij daar zelf van overtuigen toen ik onlangs bij L. te Amsterdam was. Hij legde mij een regel van een gedicht voor en gaf mij te raden wat er stond. Onmogelijk er iets uit te lezen. Toen L. het mij zei zag ik het ook, maar men moet bepaald helderziend zijn om dat er in te kunnen ontdekken -. Het is waarlijk een geluk voor de Slauerhoff-commissie, dat zoo'n fanaticus als L. zich voor de zaak heeft gespannen.

Behalve de manuscripten der ongepubliceerde verzen van Slauerhoff en zijn verbeteringen in de gepubliceerde uitgaven is er weinig van hem gevonden. Brieven bewaarde hij blijkbaar niet; alleen de brieven van Vaes uit Madrid waren nog aanwezig, zeker vanwege zijn belangstelling voor de Spaansche zaken (burgeroorlog; hij was links). L. heeft wel veel moeite gedaan meer over Slau te weten te komen en aan verschillende personen geschreven. Hij heeft ook Slau's moeder in Heemstede bezocht en daar het een en ander genoteerd. Van haar hoorde hij de 'smokkelarij' met Slau's geboortedatum. (Zie mijn Slauerhoff-biographie).

3 Oct. 1941. Bergen (N.H.). A. Roland Holst vertelt mij, dat op de Jaarbeurs te Utrecht uit de stand voor Nederlandsche boekuitgaven de boeken van Slauerhoff verwijderd waren, omdat volgens een zinnetje in mijn Slauerhoff-biographie Slauerhoff een jood zou zijn.

Het bedoelde zinnetje is een citaat uit een brief van Slauerhoff (pag. 106) en luidt: (hij spreekt over zijn ziekte) 'Kinine is voor mij een zwaar

vergif, daar ik er evenals nog enkele andere medicijnen als jood (ook “rassenkundig”) absoluut niet tegen kan’.

Jood is echter de gebruikelijke medische afkorting voor **jodium**. Slauerhoff bekende notabene in dat citaat, dat hij anti-semiet was!

(z.d.). Slauerhoff heeft eens ergens geschreven, dat men alle 80ers moest doodslaan.

Toen v. Deyssel dat vernam zei hij:

‘Hier, op deze stoel tegenover mij, zat de Heer Slauerhoff en het leek mij niet, dat hij mij wou vermoorden’.

[Ad Interim, 1945, nummer 8]

W. Hessels
Amsterdam

*'Amsterdam is een stad van razzia's geworden'.
 Krantenbericht*

Bittere woede krenkt het hart:
 o heerlijk Amsterdam,
 ik zie uw grijs en slank profiel
 in rembrandtieke avondmist,
 uw donkre torens: half verwist
 door nevel, zingen er uw ziel
 in blijde klanken over 't diep
 van straat en donkre dromengracht;
 hier waar ik speelde en droomde en liep
 en minde uw oud-verweerde pracht,
 o bittere woede, dreunt de stap
 van cynische soldatenlaars,
 de deuren worden ingetrapt
 door vreemd geboefte en moordenaars;
 en schichtig, stil, de vuist gebald,
 gaan die ik kende, in mist teloor...
 Ik zie u maar bereik u niet,
 o angst, o woede, o verdriet.

Pretoria 1943

G. Kamphuis
Veeg voorjaar

Tergend en uitdagend
Roept het ronde merelfluiten
Uit de lentebloesem buiten,
Dralend, vragend en niet vragend.

Zijn d'onzekerheden,
Die het duldend hart vervulden,
Langer, langer nog te dulden
In de bleeke voorjaarssteden?

Land, mijn land, o lijden,
Honger, water, dood en branden,
Is nog 't einde niet ophanden
Van dit bittere bevrijden?

Machtloos staan Uw strijders.
Breed zijn de verdronken gronden.
En de mompelende monden
Worden stil in eindloos beiden.

Vreemd, dit dagaanbreken,
't Bleeke licht, waarin de merel
Over een verwoeste wereld
Fluit zijn roep als vragend teeken.

29 April 1945

Cola Debrot
Drie sonnetten

De opiumschiiver

Niet langer leef ik van gebeurtenissen,
die ons toekomen uit de buitenwereld.
Tref mij iets droefs of sprookjesachtig heerlijk,
't komt uit mijn ziel, waar grenzen zich verwisschen.

Ik heb gemeend, terwijl ik mij vergiste,
dat het geluk vast nooit zou wederkeeren,
maar 'k laat mij door het leven niet bezeeren
en zelfs de vrijheid zal ik niet meer missen.

Wie mij weerziet, hij ziet niet weer den zwoeger
naar t' eeuwig ideaal, waarmee ik vroeger
mijzelf voor wanhoop poogde te bewaren.

Ik hoef niet meer conflicten te verzoenen,
al zie ik zuchtend, tusschen mijn vizioenen,
de oogen van de Waanzin naar mij staren.

De profundis

Door nachtelijk blauw, in mijn angstdroom gevloeden,
verdwaal en dool ik met verhaasten tred,
uit mijn onzalig, zij 't behaaglijk bed
straks naar mijn wanhoop of mijn doem ontboden.

Een nieuw hart heeft die u aanroept van noode,
o Heer, een nieuw hart en een nieuwen mensch.
Verlaat mij niet! Leen aan mijn vurigen wensch
het oor! Ik klaag mij aan, een levend-doode!

Ik ben geschapen naar Uw Eeuwig Beeld.
Zoo Gij niet redt, tot wien zal ik mij wenden,
die mij mijn zondige loopbaan niet verheel

nu ik U smEEK: gord mij met moed de lendnen,
opdat ik in mijn wanhoop niet verspeel
't blank licht, waarin mijn nacht koom' tot zijn ende.

(Vrij naar Quevedo)

De muze

Voor D.A.M. Binnendijk.

Vóór het nieuw rythme vloeit, bereid U voor
op de benauwenis der eenzaamheden.
Slechts wie de donkre uren heeft doorleden
vindt bij zijn Muze eindelijk gehoor.

Een oude wereld gaat in 't hart teloor
en haar verschijning, jarenlang beleden,
wordt, schoon gekoesterd, tegelijk gemeden,
voordat het licht der nieuwe daag'raad gloor'.

Laat na naar roes of naar gevoel te dingen,
der Muze vleugelslag wordt men gewaar
in ijzige windvlaag van zielshuiveringen

als oude melodieën wonderbaar
zich mengen met het onvergeetlijk zingen
der bronzen stemmen van het Nieuwe Jaar.

G. Achterberg
Raspoetin

Hij ligt met vrouwen in de bosschen te hoereeren.
Onder zijn handen wordt hun lichaam zóó volkomen
in 't ritueel der lusten opgenomen,
dat zij zich wanen in een tempel te verkeeren.

In Petersburg moeten de hooge heeren
den heil'gen moesjik boven zich gedogen:
hij heeft den csarewitsj genezen met zijn oogen.
Hij kan het kwade met zijn blik bezweren.

Vorst Joessoepof, muziek, dans, wijn en vrouwen.
Zeven bekers vergif en twintig kogels.
Gebonden wordt hij uit de Newa opgevischt.

Nóg maakte hij een arm vrij uit de touwen.
Zijn longen zijn met water volgezogen....
Dan is het lot van Tsaar en keizerrijk beslist.

Jan H. de Groot

De dorre boom

Toen Mozes na het noodgebed
zijn roede in de rotsspleet wrong
heeft slechts één splinter die versprong
mijn dorst in bloesem omgezet.

Nu sta ik naakt in 't groene land,
doordrenkt onder het zongeweld.
En alles aan mij knopt en zwelt,
mijn takken klappen in de hand.

O wind van drift, die mij zo lang
vergeefs en radeloos besprong...
Eén splinter die de watergang
binnen de dorre rots bedwong.
Eén splinter... God, ik was zo bang...

Mijn lenden zinderen als een gong.

P.J. Meertens

De poëzie der allerjongsten

I. De tijdschriften

Toen in het voorjaar van 1940 de Duitsers ons land binnenvielen, beschikten de jonge auteurs over verscheidene tijdschriften, waarin ze hun werk wereldkundig konden maken en hun opvattingen over poëzie en kunst in het algemeen uiteen konden zetten. Onder deze waren er drie, die meer dan de overige het forum der jongere generatie waren: *Helikon*, *Werk* en *Criterium*. *Helikon*, al in 1931 opgericht en uitsluitend aan poëzie gewijd, verscheen sinds 1940, toen voor het eerst onder redactie van Ed. Hoornik, in cahiervorm, zoals daarvóór al van tijd tot tijd het geval was geweest. Het bracht in dat eerste oorlogsjaar o.a. de belangrijke debuten van Bertus Aafjes ('Het gevecht met de Muze') en M. Vasalis ('Parken en woestijnen'). *Werk*, dat in 1939 verscheen onder redactie van Johan Daisne, Ed. Hoornik, Jan Schepens en Adriaan van der Veen, wilde vooral het orgaan van de jongste generatie zijn. De medewerking van dichters als de redacteuren Daisne en Hoornik, van Vasalis, L.Th. Lehmann, Lisbeth van Thillo, M. Mok, Han G. Hoekstra, Paul Haimon, Gerrit Achterberg en N. Tergast stempelden het al van het eerste nummer af tot een belangrijke periodiek zowel door het gehalte van zijn bijdragen als door de volledigheid waarmee de literaire stromingen erin vertegenwoordigd waren. Wie de verschillende afleveringen nog eens doorbladert, wordt in de eerste plaats getroffen door de romantisch-surrealistische toon die uit vele gedichten van deze jongeren spreekt, en daarnaast door de vrijwel volkomen afwezigheid

van enig leidend beginsel. Ieder auteur gaf in deze periodiek zijn eigen werk, de praestaties van zijn eigen talent, en een andere bedoeling had dit tijdschrift, waarvan men de naam als een substantief, maar ook als een imperatief kon opvatten, klaarblijkelijk niet. Zo bestaat de betekenis van *Werk* alleen maar hierin, dat het een weerspiegeling geeft van hetgeen de jongste generatie in 1939, dus onmiddellijk vóór de oorlog, aan literatuur en dan vooral aan poëzie kon opbrengen. Hoe belangrijk dat tot op zekere hoogte mag zijn, toen het tijdschrift al na zijn eerste jaargang ophield te verschijnen, was niemand daar rouwig om, omdat het niemand gegeven had wat men er redelijkerwijze van had mogen verwachten: het richtinggevend program.

In het voorjaar van 1940 werd *Criterion* opgericht, onder redactie van Cola Debrot, Han Hoekstra en Ed. Hoornik. In tegenstelling tot *Werk* kwam dit tijdschrift wèl met een program. Het sloot in zeker opzicht aan bij *Forum*, maar wilde positiever zijn dan dit bij voorkeur negatieve orgaan geweest was. Het wilde in het criterium ‘romantisch rationalisme’ een formule zien waarin men ‘alle tinten en alle halftinten (zou kunnen) vinden van de tegenstellingen romantiek en rationalisme’. ‘Waarom’, vroeg Pierre H. Dubois in het eerste nummer, ‘kunnen de voorstanders van het “aardsche” de waarde van de aesthetiek niet, of slechts in geringe mate, erkennen en waarom schijnt het onmogelijk voor hen die het “elysisch verlangen” kennen om de relatie tusschen aardsch en hemelsch te aanvaarden? Het gaat hier niet om een “verzoeningsidee”, want het is duidelijk dat er niets te verzoenen valt. Het eenig belangrijke en het eenig noodige is het inzicht, dat uit deze beide, bij elkander behorende, begrippen slechts tezamen het kunstwerk kan ontstaan.’

Dit 'romantisch rationalisme' blijkt vijf jaar later nog min of meer kenmerkend voor de generatie der allerjongsten, de generatie van hen die tijdens de oorlog de jaren der volwassenheid bereikten en hun eerste publicaties uitgaven. Men zou alleen de vraag kunnen stellen of het criterium 'rationele romantiek' niet een juistere aanduiding is van hun instelling ten opzichte der literatuur. In elk geval geldt dit voor grote groepen van deze allerjongsten, waarin de romantiek voorop wordt gesteld als het meest wezenlijke kenmerk dat hun werk zijn stempel verleent. Het romantische levensgevoel, door Marsman al lang vóór de oorlog uitgeluid, blijkt er sterker dan ooit uit te voorschijn te zijn gekomen. Wellicht had Marsman gelijk gekregen wanneer de oorlog geen breuk had gebracht in de geleidelijke ontwikkeling van leven en samenleving. Tenslotte isoleert men niet straffeloos een generatie enkele jaren lang in de schuilkelders, waar haar het uitzicht op de wereld vrijwel ontnomen was. Wat bleef haar anders over dan uit het grauwe en uitzichtloze leven, uit de strijd vol gevaren voor lichaam en ziel, weg te vluchten naar de schone verbeelding, naar het onaantastbare rijk der schoonheid? Het was misschien de enige mogelijkheid om op te stijgen uit de verlamdende lijdelijkheid, de 'poëzie van de ondergang', die vóór 1940 symptomatisch dreigde te worden, maar thans door de verzetshouding der jongeren een overwonnen standpunt blijkt te zijn.

Toen *Criterion* in 1942 verdween en de Kultuurkamer voor het overgrote deel der letterkundigen medewerking aan de weinige nog voortbestaande letterkundige tijdschriften onmogelijk maakte, werden de dichters genoodzaakt in de illegaliteit te vluchten. Zowel de al oudere dichters, d.w.z. zij die al eerder werk gepubliceerd hadden, als de debuterende allerjongsten gaven

in de nu volgende jaren illegale bundels uit, maar bovendien ontstond juist bij de laatste categorie de behoefte aan eigen periodieken, vrijwel alle van regionale aard, waarin de jonge auteurs uit bepaalde steden of streken hun drang naar publiciteit konden uitleven. De oudste is al van 1942, maar de meeste ontstonden pas in 1944, tegen het einde van de oorlog.

Het oudste van deze tijdschriften, dat mij in handen kwam, *Lichting*, was het forum van een Utrechts-Amsterdamse kring. *Stijl*, *Maecenas* en *En Passant* verschenen in Den Haag, *Overtocht* in Maastricht, *Podium* in Leeuwarden, *Parade der Profeten* in Utrecht, *Zaans Groen* in de Zaanstreek, *Groei*, *De Nieuwe Lente* en *De Bries*, alle drie voortgezet in *Spiegel en Stem*, in 's-Hertogenbosch, terwijl het te Utrecht verschijnende *Ad Interim* niet regionaal gebonden was en trouwens vrijwel geen werk van debutanten bevatte. Het is te gewaagd om bij gebrek aan nadere gegevens nu al conclusies te trekken uit deze regionale verspreiding, vooral ook omdat ik niet overtuigd ben van de volledigheid van deze opsomming. Ik bepaal mij dus tot het ene opmerkelijke feit, dat Amsterdam, meer dan enige andere stad een centrum van dichters, na het maar korte tijd verschenen *Lichting* geen behoefte meer schijnt te hebben gehad aan een eigen orgaan. Men mag aannemen dat omstandigheden van toevallige aard hierbij dikwijls een belangrijker rol hebben gespeeld dan hun rechtens toekomt.

Van het gestencilde maandblad *Lichting* zijn van November 1942 tot April 1943 zes afleveringen verschenen. Het initiatief tot de oprichting ging uit van den jongen Utrechtsen student G.J.W. de Jongh, die met een ander Utrechts student, Theo J. Hondius, de redactie vormde. Hondius

had (onder het pseudoniem Theo Haag) kort te voren een bundeltje verzen, ‘Voorjaar in het ziekenhuis’ (1942), uitgegeven en zou enkele maanden later met Leo Frijda (pseud. Edgar Fossan) een klein gestencild bundeltje ‘Op leven en dood’ (1943) publiceren. De voornaamste medewerkers voor de poëzie van *Lichting* waren: Caspar Dringenberg (G.J.W. de Jongh), Herbert ten Doohuis (Th.J. Hondius), Edgar Fossan (Leo Frijda), Allard Landsdorp (Govert Gezelle Meerburg), Joost Heeke (Theo Joekes), Leblond (Eldert van der Vliet), alle jonge Utrechtenaren of Amsterdammers, alle dichters in aanleg, die verwachtingen opwekken voor de toekomst, voor zover er dan nog een toekomst voor hen is. Een bepaald positief programma had *Lichting* niet, maar het dankte, zoals een der medewerkers constateerde, zijn ontstaan aan ‘een reactie tegen twee grote tegenstanders: *Criterion* en Nationaal Socialisme’. Het verzette zich met nadruk zowel tegen ‘de volstrekte illusieloosheid van ter Braak en du Perron’ als tegen ‘de wrange anecdote zonder stijfkracht’ van *Criterion*. Overigens waren de medewerkers niet eenstemmig in hun opvatting over het wezen der kunst. Fossan stelde als eis voor alle kunstuitingen ‘de algehele zielsovergave van een krachtige persoonlijkheid’ en zag in de muziek de zuiverste kunstvorm, zodat de poëzie zich, teneinde kunst te mogen heten, naar haar moest richten. Het gedicht diende dus ‘een spel met woorden te zijn, geenszins in verband met hun klank, doch zuiver om de (superindividuele) associaties die zij te voorschijn kunnen roepen’. ‘Unfinished’ voerde daartegen aan dat de dichter al zijn gevoelens, ook de verstandelijke, moet laten uitbloeien. De homo-filosoficus, die in ieder mens huist, en de homo-dogmaticus mag niet vermoord worden door de homo-poëticus. ‘Een gedicht is geen woorden-

spel, maar een kultuuruiting'. In een nabeschuwing constateerde Joost Heeke terecht, dat de medewerkers aan *Lichting* 'een troep, geen groep' vormden en dat een beginselverklaring voor het blad een volslagen onmogelijkheid zou zijn. 'Daarom was niet alleen ten Doohuis' inleiding voor het eerste nummer treffend juist, door zijn schijnbare vaagheid, zijn motto: "Hommes: 40, Chevaux: 8 (en long)" (het bekende opschrift op de Franse spoorwegwagons voor het leger gebruikt) was de meest volledige beginselverklaring die voor een blad als het onze mogelijk schijnt. In de spoorwagen kunnen de meest uiteenlopende wapens en de meest verschillende bagage vervoerd worden, er is een binding, en wel die wagen zelf, echter met dit grote verschil, dat wij, in al onze verscheidenheid, ook van literaire inzichten, de richting van onze loop kunnen bepalen, en zeer bewust, ieder op eigen wijze, gezamenlijk in één richting opmarcheren: v o o r w a a r t s '.

In het voorjaar van 1943 hield *Lichting* op te verschijnen. Kort daarop werden De Jongh en enkele andere medewerkers wegens het uitgeven van dit orgaan door een Duitse rechtbank tot respectievelijk acht en zes maanden gevangenisstraf veroordeeld, terwijl Frijda wegens medeplichtigheid aan de aanslag op generaal Seyffardt ter dood werd gebracht. Geen der andere nog te bespreken groepen van jonge dichters is op zo onzachte wijze in aanraking gekomen met de vijand als deze groep rondom *Lichting*.

In September 1943 verscheen het eerste nummer van een eveneens gestencild blaadje, *Stijl*, dat het niet verder dan tot vier afleveringen zou brengen. Het was het orgaan van een Haagse kring en stond onder redactie van Peter de Raedt (pseud. van Willem Karel van Loon), Carel Corte (pseud.

van Eb van de Beld), Amelie Libert (pseud. van Ammy de Muynck) en Idzy van Rooy (pseud. van Silvia van Ameringen). Terecht constateerde de redactie in het woord ten uitgeleide, ‘dat deze tijd arm is aan goed proza en in zekere zin overladen wordt met goede en minder goede poëzij’. Een bloemlezing daaruit stelde Peter de Raedt samen onder de titel ‘Stijlboekjes’ (voorjaar 1944). Behalve van de eerste drie redacteuren vindt men daarin gedachten van Ton van Dort, Max de Jonge, Gabriël Mull (pseud. van Gerard Messelaar), Hans van Nijvelt en Frits van Wijk. De oudste van deze dichters was in 1910 geboren, de jongste in 1924. In de afleveringen van *Stijl* vindt men nog vele andere Haagse dichternamen.

Van Loon gaf vervolgens in 1944, aanvankelijk alleen, later samen met Messelaar, het (eveneens gestencilde) maandblad *Maecenas* uit, waarvan het laatste, zevende nummer in Januari 1945 verscheen. Het was de meer literaire voortzetting van *Stijl*, maar in de eerste plaats bedoeld als communicatie- en publicatiemiddel tussen de redacteuren en hun vrienden. Alleen onder redactie van Van Loon zijn daarna nog twee afleveringen verschenen van het ‘tijdelijk verschijnend tijdsverschijnsel met literair karakter’ *En Passant* (April-Juni 1945). De gedichten uit deze periodiek zijn vrijwel uitsluitend tijdsverzen en als zodanig representatief, niet zozeer voor het poëtisch vermogen van hun dichters als wel voor de geestesgesteldheid van de dichtersgeneratie die na 1918 geboren is. De medewerkers behoorden tot de kring van *Stijl* en *Maecenas* en van de *Parade der Profeten*, waarover aanstonds zal worden gesproken.

Ook deze Haagse dichterkring bezit enkele jonge talenten, op wie men met enige grond een verwachting zou durven bouwen. Van deze noemen we Willem Karel van Loon, wiens werk zo-

wel aan Greshoff als aan de dichters van het Fonteintje verwant is, Gerard Messelaar, dichter van eenzaamheid en doodsverlangen, de Zeeuwse dichter Hans Warren, primitief romantisch en sterk beïnvloed door zijn landschap, de irrationele Paul Rodenko, Eb van de Beld (die onder de schuilnaam Robert Damman in *Maecenas* schreef), in wiens werk men dezelfde hang naar de eenzaamheid en hetzelfde doodsverlangen vindt die ook voor de gedichten van Messelaar karakteristiek zijn, en Paul Reefsen (pseud. van Paul van 't Veer), dichter van sierlijke en soms verrassend oorspronkelijke verzen.

De overige oorlogstijdschriften begonnen alle pas in 1944 te verschijnen. In Maastricht verzamelden een aantal jonge letterkundigen zich rondom het maandblad *Overtocht*, dat onder redactie stond van Eric Volkertz (pseud. van L. Vengen), W. Rueder (pseud. van J.R. Ronda) en Jan Engels. Legaal verschenen in 1945 nog drie afleveringen; na het Maart-no. werd de verschijning (tijdelijk?) gestaakt. Met uitzondering van Robert Franquinet behoorden de medewerkers vrijwel alle tot de generatie die omstreeks 1920 geboren is. De poëzie werd in deze kring, doorgaans niet onverdienstelijk, vertegenwoordigd door de redacteuren Willem Rueder en Jan Engels, verder door José Nijst, Hans Brands, Jos. Savelsberg e.a. 'Wat wij nodig hebben', schreef de redactie in het eerste nummer, 'zijn dichters, die door een creatieve drang tot dichten gedwongen worden en die de culturele verantwoordelijkheid van hun arbeid beseffen. De tijd is met ons, deze prachtige daemonische strijd, die alle middelmatigheid meedogenloos onder de voet loopt en de enkelen loutert tot mensen, die te leven durven. Nu wordt het leven eerst tot de droesem geproefd, nu de schaduwen

van de gewelddadige dood nóg langs ons gaan, nu het beminde vernietigd wordt en het gehate verheerlijkt, nu wij weer kunnen liefhebben en haten'. En verderop: 'Wij moeten niets hebben van "artiesten", wij willen eerlijke denkende diepvoelende mensen, die in hun werk iets te zeggen hebben'. De leuze 'l'art pour l'art' noemde zij 'een tragische fictie, de vloek van een tijd, die de waarachtige grondslag der kunst, het leven, stelselmatig heeft ondermijnd'. 'Ook de kunstenaar van heden is betrokken bij alle maatschappelijke problemen, die er bestaan'. 'De nieuwe tijd dient te begrijpen, dat roeping en gemeenschap nooit tegenstrijdige polen kunnen zijn'. In dit pleidooi voor een krachtig en welbewust sociaal dichterschap, dat ook in het essayistisch gedeelte van het tijdschrift tot uiting kwam, vormen de jongeren van *Overtocht* een gesloten groep, hoezeer zij in andere opzichten (wat hun levensrichting en wereldbeschouwing, misschien zelfs hun religieuze overtuiging betreft) geen eenheid bedoelen te vormen.

In de voorzomer van 1944 richtten twee jonge Leeuwarder dichters, beide nog gymnasiasten, Willem Hijmans en G.L. Meinsma, het tijdschrift *Podium* op, waarvan in de eerste jaargang vier afleveringen verschenen. De redactie werd weldra uitgebreid met Frank Wilders, mej. C. van der Noort en P. Nijholt (pseud. Theophiel van der Swet). Tot de vele dichters die aan het tijdschrift medewerking verleenden behoorde Hendrik de Vries (pseud.: I. de Getijer). De redacteuren noemden zich aanhangers van een humanisme 'met haar op de tanden'. In een in het laatste nummer opgenomen 'doelstelling' heeft Frank Wilders de beginselen uiteengezet, waarvan de redactie van *Podium* is uitgegaan. Deze doelstelling is in wezen

dezelfde als die, waarom Marsman worstelde in 'Tempel en Kruis': de laatste eenheid van droom en daad. 'Maar alléén de droom, alléén het gedicht, betekent amputatie van de mens.' 'Wij zijn op de aarde geworpen en niet op de sterren'. De verschrikkingen van de oorlog hebben deze jonge dichters doen beseffen 'dat de poëzie komt na het leven en dat, wanneer het leven niet de moeite waard is om geleefd te worden, een dichter candidaat is voor de vuilnisbelt'. Zo verzet ook *Podium* zich, als *Overtocht*, tegen het isolement der poëzie.

Als 'onafhankelijk tijdschrift voor literaire, culturele en politieke zaken' is het tijdschrift in September 1945 zijn tweede jaargang ingegaan onder een nieuwe redactie (Peter van den Burch, P. Kalma, P.P. Miedema en Fokke Sierksma; Willem Hijmans, een der beide oprichters, is redacteur-secretaris). De redactie constateert met onverholen spijt dat de bovenaangehaalde doelstelling van het tijdschrift uitsluitend bij enkelingen weerklank heeft gevonden, maar niet bij groepen. Daarbij heeft ze kennelijk de kringen van *Maecenas*, de *Parade der Profeten* en van *Zaans Groen* op het oog, waarmee *Podium* tevergeefs tot een fusie heeft trachten te komen. Het klein geluk, dat de poëzie van deze groepen belijdt, 'is voor ons hoogstens aanvaardbaar als het veroverd werd in een storm. Maar wij kunnen, zonder hieraan kwalificaties te willen verbinden, slechts constateren, dat de oorlogsstorm weinig meer dan tocht in het klein geluk dezer dichters heeft veroorzaakt'. Daarom zet *Podium* zijn taak voort, evenwel niet langer als een uitsluitend literaire periodiek. 'Poëzie is een te smalle basis voor enkeling en gemeenschap, temeer daar zij in onze tijd is verschaald tot een armetierige lyriek - een impasse, waaruit ook wij niet de pretentie hebben haar won-

derbaarlijk te redden. Wij zijn niet enkel dichter. Misschien omdat wij geen grote dichters zijn. Een tijd heeft haar noodlot te aanvaarden. Daarin is verlies en winst. Want wij willen ook niet enkel dichter zijn'. Aan het slot van deze militante inleiding legt de redactie verantwoording af van haar verwantschap en tegenstelling met 'de vorigen'. 'Marsman, Ter Braak, Slauerhoff en Roland Holst hebben ons gevormd. Wij blijven hun trouw en wij verlaten hen, zoals wij tegenover onze ouders gehandeld hebben. Maar één ding is zeker: als drie van hen niet gestorven waren, hadden wij, literaire kwajongens, het niet zo spoedig gewaagd een zelfstandig tijdschrift uit te geven. Nu geldt alleen: il faut travailler, travailler toujours... faute des mieux'.

Van de dichters die in deze eerste aflevering van de tweede jaargang werk publiceren wekt Peter van den Burch voorlopig nog de meeste verwachtingen.

Parade der Profeten noemden de Utrechtsche jongeren, wel niet zonder lichtelijke zelfironie, hun literaire tijdschrift, waarvan tussen April 1944 en April 1945 zeven afleveringen zijn verschenen, gestencild, maar typografisch zeer verzorgd en evenals *Zaans Groen* geïllustreerd. Carla Schleidler en Jan Praas vormden de redactie. Van het eerste nummer af nam de dichtkunst een ruime plaats in dit tijdschrift in, en twee afleveringen, met medewerking van de Haagse *Maecenas*-groep tot stand gekomen, waren uitsluitend aan de poëzie gewijd. De eerste van deze bevatte werk van niet minder dan een vijftig dichters uit het gehele land, die geen van allen vóór 1941 gepubliceerd hadden en waarvan het merendeel tussen 1920 en 1925 geboren was. Een ietwat zwaarwichtige maar verre van oppervlakkige inleiding van C.A.G. Planije

en Jan Praas geeft onder de titel 'Verengde kringen' o.a. een karakteristiek van ongeveer veertig van deze dichters. Het tweede poëzie-nummer, eveneens door Planije en Praas ingeleid, bracht nog van een vijftien andere dichters werk. Een zo velen omvattend tijdschrift kon bezwaarlijk een program hebben, en de *Parade der Profeten* had dat dan ook niet. 'De medewerkers', aldus verklaart de redactie in het eerste nummer, manifesteren geen 'generatie' of bepaalde richting, en streven dit ook in de toekomst - in dit verband - niet na. Ieder gaat na de oorlog zijn eigen weg. Men neme dus alleen het werk, de profetie niet, ernstig'.

Het beeld dat deze jongeren vertonen, elk afzonderlijk en tezamen, is nog vrij chaotisch, en de poging die de schrijvers van 'Verengde kringen' deden om de dichters van hun generatie onder te brengen in enkele groepen is, zoals zij trouwens zelf vooropstellen, niet verantwoord. Ook een karakteristiek van hun werk kan uiteraard alleen maar voorlopig zijn, omdat van enige stabiliteit bij deze prille talenten - voor zover het althans talenten zijn - niet of nauwelijks sprake is. Toch zijn er wel enkele tendenties aan te wijzen; zo in de eerste plaats die waarop de titel 'Verengde kringen' doelt: de beperktheid waaruit de generatie der allerjongsten leeft en die in allerlei symptomen tot uiting komt. Zelden ontmoet men in deze profetenkring een vers dat uitgaat boven de beperkte kring van het ik en zijn vrienden; vrijwel nooit bespeurt men het verlangen naar gemeenschap, de wens zich uit de individualiteit los te scheuren en op te gaan in de collectiviteit, vrijwel nooit ook het verzet tegen de omstandigheden, maar wél de berusting, maar wél de vlucht uit de werkelijkheid, die tot de al in het begin van dit overzicht geconstateerde rationele romantiek leid-

de. Het is de sfeer van het 'klein geluk', waarbinnen zich dit alles beweegt, het geluk dat binnen de grenzen van het bereikbare ligt. De opstandigheid, voor zovele voorgaande generaties van jongeren kenmerkend, bleef dit geslacht vreemd: omdat het, in schuilkelders hokkend, opgevoed werd in het besef dat opstandigheid geen kans meer had in deze geschonden en vertrapte wereld? Wanneer men deze jongeren iets zou willen verwijten, dan zou het zijn dat ze te vroeg rijp en te wijs zijn voor hun jonge leeftijd. Maar dit verwijt zou verkeerd geplaatst zijn, omdat niet de jongeren, maar de omstandigheden waaronder zij moesten leven de schuld dragen van deze praemature ontwikkeling, die zo licht in verwording ontaardt.

Wie de lange parade van deze jonge profeten aan zijn ogen voorbij laat trekken, voelt al spoedig een gevoel van vermoeidheid over zich komen. De muziek waarmede deze cavalcade haar opmars begeleidt klinkt wat eentonig, want al zijn er vele bijgeluiden, de ijle flageolet der romantiek klinkt boven alle andere tonen uit. Er zijn enkele figuren uit deze kring die beloften wekken: in de eerste plaats is dat W.J. van der Molen, stellig de sterkste onder deze dichters. Nu en dan vertoont zijn werk verwantschap met Marsman. Ook dat van Guillaume van der Graft, Ad. den Besten en Jan Praas houdt verwachtingen in, en zeker geldt dat ook van de jonge Gorkumse dichter H.P.G. de Wringer, die een bundeltje 'Bal masqué' publiceerde.

Tegelijkertijd met de *Parade der Profeten* verscheen, eveneens in Utrecht, een tweede periodiek voor letterkunde, onder redactie van Gabriël Smit en J. Romijn. In de titel, *Ad Interim*, werd uitgedrukt dat dit tijdschriftje gedurende de periode waarin de letterkundige organen niet mochten

verschijnen, publicatiemogelijkheden wilde verschaffen aan letterkundigen, die anders hun werk in portefeuille hadden moeten houden. Van April tot Augustus 1944 verschenen drie afleveringen; na de bevrijding werd het, tegen de oorspronkelijke bedoeling in, voortgezet, nadat een poging om tot een gezamenlijke exploitatie van alle bestaande en nog op te richten literaire tijdschriften te komen, met autonomie der onderscheiden redacties, mislukt was. *Ad Interim* had geen enkel programma, politiek noch religieus, en de enige maatstaf ter beoordeling der bijdragen was de aesthetische. De drie illegale afleveringen brachten werk van bekende dichters, zowel van ouderen als A. Roland Holst als van jongeren als Bertus Aafjes, W.S. Noordhout en Bert Voeten. De Protestant-Christelijke dichters nemen er (o.a. met H. de Bruin, Jan H. de Groot, Muus Jacobse, H.M. van Randwijk, Barend de Goede, Niek Verhaagen en Ab Visser) een naar verhouding grotere plaats in dan de dichters van andere groepen, maar toch niet in die mate dat men *Ad Interim* als de voorzetting van *Opwaartse Wegen* en *De Werkplaats* zou mogen beschouwen. Daarop wijst trouwens al de samenstelling van de inmiddels uitgebreide redactie, waarin naast de oorspronkelijke redacteuren nu ook Bertus Aafjes, Gerrit Kamphuis en C.J. Kelk zitting hebben genomen.

Omstreeks Kerstmis 1944 verscheen het eerste nummer van *Zaans Groen*, 'litterair-cultureel maandblad voor jongeren en debutanten', waarvan de laatste, vierde aflevering in Mei 1945 uitkwam. Siem Sjollema, Fred van Enske (pseud. van Anton Oosterhuis), Klaas Woudt en zijn zuster Mart Woudt vormden de redactie van dit sierlijk uitgegeven tijdschrift, de enige literaire perio-

diek die tijdens de bezetting en zonder toestemming van de Kultuurkamer gedrukt en geïllustreerd verscheen. De belangrijkste medewerkers voor de poëzie waren, met de redacteurs, Truus Dekker, Yda E. Andréa, Johanna M. Smit, Myriam Acquoi (pseud. van Jacqueline Jürgens), Jan Zonderland (pseud. van J.W. de Jong), W.P. Groot, Maarten Welsloot (pseud. van Attie de Vries), Dick Bruijn en P.W. Franse. Hun leeftijd varieert op enkele uitzonderingen na tussen de twintig en de dertig, en ligt dus wat hoger dan die der medewerkers aan de andere tijdschriften, *Ad Interim* uitgezonderd. Ook deze Zaanse jongeren zien de kunst, als de Limburgers en de Friezen, eerst en vooral als gemeenschapsuiting en stellen aan de kunstenaar de eis, 'zich doelbewust in de gemeenschap (te) stellen'. Een polemiek tussen enkele medewerkers over offensieve en defensieve poëzie bracht aan het licht dat het defensieve standpunt, zoals dat ook in *Zaans Groen* tot uiting kwam, ook in eigen kring vrijwel algemeen als een degeneratieverschijnsel werd beschouwd. Marcus Bakker vertegenwoordigde klaarblijkelijk vrijwel de hele groep, toen hij 'de vlucht, de negatie van de volle omvang van het leven, de afzijdigheid bij de worsteling der krachten, die het leven nu op maatschappelijk en cultureel gebied vertoont', verwerpt en van de kunstenaar eist dat hij 'de volle last van het leven durft te torsen, in het leven onderduikt om het te leven, zich gaat bekommeren om de noden en de vreugden van zijn medemens'. Tegenover deze mening getuigde de redacteur Klaas Woudt van zijn onmacht tot offensiviteit. 'Men kan slechts offensief zijn, als men wordt geruggesteund door een geloof, een overtuiging, een ideaal, een dogma. En ik kan niet op de hemelpoort beuken, noch geloof ik in één of andere wereld-hervormende

groepering. Noem mij een pessimist. Hier worden medemensen gefusileerd, daar gebombardeerd, hier zegt men het ronken der motoren als muziek te horen... Moet ik nu nog geloven in menselijkheid, in een oplossing voor deze chaos? Ik kán het niet, ik mis het vertrouwen in deze wereld, ik wálg van deze waanzin!'. Als enige mogelijkheid om van dit standpunt uit toch offensief te zijn, ziet hij dan wat hij individualistische offensiviteit noemt: 'machteloos schreeuwen, overtuigd van die machteloosheid ook. Ik geloof dat velen van ons die zijn zoals ik, die geen geloof en geen vertrouwen hebben, omdat de tijd het hen uit de handen sloeg, daartoe zullen komen, dat ze vroeg of laat zullen schreeuwen, machteloos, maar overtuigd en eerlijk: *laat deze waanzin eindigen!*'

Uit een drietal tijdschriften, *Groei*, *De Nieuwe Lente* en *De Bries*, die mij alle drie onbekend bleven, is na de oorlog het maandblad *Spiegel en Stem* ontstaan, dat in 's-Hertogenbosch wordt geredigeerd door Loek Aarts, maar waarvan na het tweede nummer niets meer verschenen is. Ik schreef deze hoofdredacteur tweemaal een brief om inlichtingen, maar hij antwoordde mij niet, en dientengevolge kan ik over dit Brabantse tijdschrift maar weinig, en over zijn drie voorgangers helemaal niets vertellen. De beide tot dusver verschenen afleveringen bevatten maar enkele, weinig opmerkelijke verzen, van Nico Verhoeven, Frans van den Bogerde en A. Groot Antink; het proza neemt er het leeuwendeel in. De beginselverklaring 'ten geleide' van de eerste aflevering is vrij vaag; het tijdschrift wil, zo heet het daar, 'spiegel en stem' zijn van de ondanks alles toch nog zo grote verwachting die de jongeren van het leven hebben. We zullen ook van dit tijdschrift, als het nog verder verschijnt, moeten afwachten in hoe-

verre die verwachtingen in een verantwoorde vorm uiting zullen vinden.

Vier jonge Profeten, Ad den Besten, Guillaume van der Graft, C.A.G. Planije en Jan Praas, hebben na de oorlog samen met Gerrit Kouwenaar, Jan Vermeulen en Thomas Vodijn het bibliothele tijdschriftje *De Roode Lantaarn* gesticht, waarvan het eerste nummer, tot dusver het enige, in Augustus is verschenen. De bedoeling is dat deze uitsluitend aan poëzie gewijde periodiek alleen door de redactie en enkele gasten (o.a. W. Joh. Barnard, W.J. van der Molen en Paul van 't Veer) gevuld wordt. De zeven dichters die aan deze eerste aflevering meewerken hebben stuk voor stuk talent, maar tonen althans hier nog weinig oorspronkelijkheid; alleen 'Het wonderlijk moment' van Paul van 't Veer heeft een eigen geluid. Maar waarschijnlijk is het onbillijk om op grond van deze ene aflevering al een conclusie te trekken over deze nieuwe, kleine kring van jonge dichters, waarvan er vijf tevens de redactie zullen vormen van het heel binnenkort te verschijnen tijdschrift *Columbus*.

Columbus is de voortzetting van drie illegale tijdschriften: *Maecenas*, *Parade der Profeten* en *Zaans Groen*. Ad den Besten, C.A.G. Planije, Jan Praas, Paul van 't Veer en Jan Vermeulen zullen de redactie vormen van dit 'litterair-cultureel maandblad voor jongeren', waarin de invloed van de Profeten dus wel onevenredig sterk is. Ik memoreerde al dat de Leeuwarder kring buiten deze fusie is gebleven en *Podium* dus zelfstandig zal voortzetten.

Overigens blijft het niet bij deze tijdschriften. Wanneer alle plannen in vervulling gaan, en daar lijkt het sterk op, krijgt onze literatuur binnenkort

een overvloed van tijdschriften zoals we die nooit tevoren gekend hebben. *Criterium* gaat herrijzen onder redactie van R. van Lier, A. Morriën, W.S.A. Colenbrander, Mr. H. Drion en Mr. K. Wiersma, maar dan niet meer als een literair, maar als een algemeen cultureel tijdschrift. Ferdinand Langen en Koos Schuur zullen de redactie vormen van *Het Woord*, maandblad voor de nieuwe Nederlandse letterkunde, dat de drager wil zijn van de nieuwe beweging, die zich tijdens de oorlog in onze literatuur heeft gevormd. S. Vestdijk, Wolfgang Cordan, D.A.M. Binnendijk, dr. Jac. Presser en G. den Brabander zullen in *Centaur* het clandestien verschenen bundeltje 't Spuigat' voortzetten. Bert Voeten, Maarten Vrolijk en Hanno van Wagenvoorde maken de redactie uit van *Symbool*, K. Lekkerkerker, H.J. Scheepmaker en J. Spierdijk zullen het jongerentijdschrift *Proloog* redigeren, de Dordtse dichters C. Buddingh' en A. Bosman het tijdschrift *Semaphore*. Drie der ouderen, Nijhoff, Engelman en Roland Holst, richtten *De Harp* op, een driemaandelijks tijdschrift uitsluitend voor poëzie. Wanneer we dan nog *Voorpost* noemen, een algemeen literair tijdschrift dat onder redactie van Vestdijk zal staan, geloven we dat deze opsomming, al is ze dan niet volledig, toch het belangrijkste heeft genoemd wat in de eerstkomende tijd aan nieuwe literaire tijdschriften zal verschijnen. In hoeverre en wanneer de oude tijdschriften terug zullen komen is op het moment nog een open vraag. Het kerkelijke en politieke sectarisme in de literatuur schijnt onder de jongeren afgedaan te hebben; aldus kunnen alle krachten aan aesthetische en sociale tegenstellingen worden gewijd.

Wellicht zal deze of gene opmerken, dat ik wat te veel aandacht heb besteed aan het werk

van de allerjongsten, van de in zovele opzichten nog onmondigen. Ik heb ook mijzelf deze vraag gesteld, eer ik me zette tot de taak, die ik o.a. door gebrek aan gegevens weet maar onvolledig te hebben volbracht. Toch geloof ik dat het juist was om dit hoofdstuk uit de *histoire contemporaine* van onze literatuur te schrijven. De jeugd die in de oorlog het woord heeft genomen is, enkele uitzonderingen daargelaten, natuurlijk nog onrijp, maar ze heeft dan ook al de bekoring van het onrijpe, het onvolgroeide, en de schoonheid van de bloesem. Veel van de namen die we noemden zullen we moeten vergeten, enkele zullen we straks ontmoeten met een blijde glimlach van herkenning. De jongeren zijn het altijd waard, dat wij ouderen notitie van hen nemen, maar nu hun de taak is opgelegd, op de puinhopen van onze cultuur een nieuwe wereld op te bouwen, is het meer dan ooit zaak om, al is het dan ook kritisch, nauwlettend acht te geven op al hetgeen hen drijft en stuwt, op al hetgeen in hen worstelt om klaarheid en bevrijding. In dit bewustzijn hoop ik in een derde bijdrage over de poëzie der illegaliteit op het werk van een aantal dezer jongeren nader in te gaan.

Naschrift. - In mijn artikel over Verzetspoëzie in het Augustus-no. schreef ik het gedicht: 'Uit het diepst van mijn hart' aan een onbekende dichter Van Tol toe (blz. 176). Ik deed dat o.a. op gezag van een van onze bekendste dichters, die in de verzetspoëzie goed thuis is. Intussen zijn er twee andere gegadigden voor het auteurschap komen opdagen: een huisvrouw uit Amsterdam en een architect uit Nijmegen. Men is van plan deze beide kandidaten met elkaar en met het omstreden lied te confronteren. Ik hoop in een volgend artikel te kunnen mededelen aan wie van de twee het

literaire scheidsgerecht, dat ik Salomo's wijsheid toewens, de erepalm van het auteurschap heeft uitgereikt. Tenzij ook in dit geval een derde hond - Van Tol wellicht? - er met dit literaire kluijfe vandoor gaat.

Het op blz. 174 genoemde gedicht 'Het carillon' is van Ida G.M. Gerhardt.

Walter Brandligt †**Laat getij**

Onwezenlijk omdat zij zijn omringd
 Door killen nevel, staan in het land de koeien
 In dunne dampen, dauwen om de bosschen
 Die geel en rood nog eenmaal wilden bloeien
 Maar in het laat getij bloeiend te sterven staan.
 Er klaagt een zwarte vogel en doode blaren vallen
 Tot kleurig dek. Dit is de eeredienst
 Van 't naderende eind. De jachtgeweren knallen.

'k Zie over de wegen de kleuren van blaren
 Die zijn bloedrood omdat zij zijn gerukt
 Van oude eiken die ontsproten waren
 Door hartstocht van de wilde aarde en lucht.
 En boven de wegen en ineengedrongen bosschen
 Komen fantastische wolken varen.
 Ze trekken door en zijn niet meer te stuiten
 En komen om de hemel af te sluiten
 En trekken door...

Van 't laat getij zie 'k door mijn venster dit gericht
 En denk 't Is uit. Een schoone dood moest komen
 Na dit festijn. Maar zalig zijn zij toch die in 't gezicht
 Der late herfst hun levensstaf genomen
 Zien door jonge handen en 't kostbaarst goed,
 Het Leven zien in eigen vleesch, in 't bloed van eigen bloed.'

Freek van Leeuwen
Nocturnes

I.

Eèn wankel oogenblik - doch zwaar van eeuwigheid -
 Ben ik tot u, zijt gij tot mij geworden.
 En in dien daad, ontstege' aan ruimt' en tijd,
 Heeft zich mijn ziel uit d'eindigheid bevrijd,
 Is God tot mensch en mensch tot God geworden.
 Eèn wankel oogenblik, doch zwaar van eeuwigheid.

O, vrouw, mij vol en teeder aangevleid:
 Reeds voel ik hoe de droom, de hooge waan m'ontglijdt
 En breekt in 't stof van aarde-zware orde.
 't Is mij nu leeg en dieper nacht geworden...
 Ik speur het schisma, dat ons grondloos scheidt
 Eèn wankel oogenblik, doch zwaar van eeuwigheid.

II.

Uw adem gaat met stâge regelmaat,
 Gij zijt naast mij, ik ben naast u gelegen;
 Als sluipend gif, waartegen wil niet baat,
 Komt zwoel de slaap door 't waken heengezegen.
 - Want wij zijn moe, tot d'overdaad verzaad -
 Uw adem gaat met stâge regelmaat.

Ik zie het masker van uw star gelaat
 Als een geheim en grondloos diep verzwegen.
 Als een, die achtloos mij het lichaam laat
 Maar met de ziel mijn armen zijt ontstegen.
 En uw verslotenheid bezeert mij als verraad -
 Uw adem gaat met stâge regelmaat.

III.

Soms vlucht ik in uw armen voor den nacht
 In ijdele hope van te zijn geborgen.
 Uw kussen stille' als balsem, koel en zacht
 Den angst, die met zijn duister mij wil worgen.
 Mijn rustloosheid hebt gij tot rust gebracht -
 Soms vlucht ik in uw armen voor den nacht.

En weet, hoe bitter mij d'ontgoochling wacht
 Eer wij ontwaken in den nieuwen morgen.
 Hoe diep het bloed ook naar verdooving tracht,
 onder de assche smeult het vuur verborgen.
 En onbeslist de worstling met 't geslacht -
 Soms vlucht ik in uw armen voor den nacht.

IV.

Toen kwam de morgen na den eersten nacht,
 - Ik heb vergeefs zijn schemering bezworen -
 Triest klom een weemoed om verspilde kracht
 En om d'illusie die mij ging verloren.
 En weer een dag bij aller dagen vracht...
 Toen kwam de morgen na den eersten nacht.

Wat baat het, of 'k mij te misleiden tracht?
 Een vage pijn blijft diep verborgen boren.
 Dit was een nacht, zooals zoo menig nacht
 En alles bleef, zooals het was te voren:
 Een korte roes van zinnen en geslacht -
 Toen kwam de morgen na den eersten nacht.

V.

En als mij, Lief, uw liefde niet meer baat,
 Als ik geen troost vind in uw mild omarmen?
 Als iedere nacht mij dieper eenzaam laat
 En iedere dag mij grauwer opengaat,
 En als uw teederheid mijn kil hart niet kan warmen
 En als mij, Lief, uw liefde niet meer baat?

Ach, Lief, ik was de armste onder armen,
 Doch ik zal armer zijn, wanneer ge mij verlaat
 Want ik ben leeger nu aan deernis en erbarmen.
 - Zoo heeft uw liefde, Lief, mijn wankel hart geschaad -
 En aan uw smart kan zich mijn smart niet warmen
 Wanneer mij, Lief, uw liefde niet meer baat.

VI.

In iedere liefde heb ik U gezocht,
 Doch in geen liefde heb ik U gevonden.
 Hoe diep het lichaam U vergeten mocht,
 Van bloed verschroeid, van hartstocht fel geschonden:
 Mijn innigst wezen bleef U steeds verknocht -
 In iedere liefde heb ik U gezocht.

En 'k zie terug op wat ik heb vermocht
 Een simpel dichter met het hart vol wonden,
 Die blind in U zijn hoogste wijsheid zocht
 En aller liefde dwaasheid heeft gevonden.
 En 'k spoel als wrakhout in uw blinde bocht -
 In iedere liefde heb ik U gezocht.

Stéphane Mallarmé
De namiddag van een faun
De faun

Die nymfen, 'k wil niet dat zij wijken.

Zoo licht

Weegt haar rozige huid, dat zij wiegt op de lucht,

De in slaapzwarte toeven versmoorde.

Was 't een droom

Die ik minde?

Gegaard uit den nachtelijken doom

Eindt mijn twijfel in sprietig getwijn, dat gebleken

Van 't werkelijke bosch, helaas toont hoe 'k voor zeker

Me d'illusie van rozen in mijn eenzaamheid bood.

Laat ons zien...

of dat vrouwelijk doel van mijn hatelijk lood

Belichaamde een wensch van mijn jokgrage zinnen!

Maar, faun, zoo gij 't droombeeld uit d'oogen ziet rinnen,

Blauw en kil, als een welbron in tranen, der kuischte:

Toch zeg niet, dat de andere, de zuchten doorruischte,

Afsteekt als de stovende luwte in uw vacht!

Neen waarlijk, in de roerlooze, loome onmacht,

Die heet den verfrisschenden morgenwind smooft

Wordt geen ander gemurmelt van water gehoord

Dan mijn fluittonen gorgelend in 't boschje gesproeid:

En als éénige wind naast die 't speeltuig ontvloeit

En vervliegt, eer hij 'n droploozen regen verspreidt,

Klimt hoog aan den einder, door geen rimpling ontwijd,

Alzichtbaar en smetteloos de kunstvolle bries

Der Bezieling, die zich in den hemel verliest.

O Siciliaansche boorden van een lieflijken vijver,

Uitgestald door mij, ijdele, met de zonne in wedijver,

Sprakeloos onder sprankeling van bloemen, *v e r h a l t*

'Hoe 'k rietstengels sneed hier, door talent nauw bepaald,

'Wijl ginds tegen 't blauwgroene goud van 't vervagend

'Gebladert' zijn ranken naar welbronnen dragend,

'Blank vogelgevederte plooid op zijn rustpunt:

En bij 't traagzaam getoet, waardoor riet zich tot fluit munt,

'Plots zwane- of Najadenvlucht koersd' in het azuur

Of dompelde'...

Loom vordert het branden van 't zondorgloed uur
 Zonder te duiden door wat toover onttrokken
 Plots dit maag'lijke werd aan wiens fluit zoekt 't te lokken:
 Zal ik straks dan ontwaken bij den aanvankelijken gloed
 Recht en eenzaam gestrekt onder dien alouden vloed
 Licht, lelies, wit en schuld'loos als een der uwen!

Mijn borst verthoont, anders dan 't liefelijk spuwen
 Van haar kussende lip - valsch gefluisterde eed -
 Maagd'lijk van ervaren, een raads'lige beet.
 Daar gedrukt door d'een of and're doorluchtige tand;
 Maar genoeg ik! welk geheim ook zich argeloos verpandt
 Aan het ruim tweelingsriet onder 't azuur moduleerend;
 Die, van 't schaamrood harer wangen schaamt'loos profiteerend,
 Droom, in een eenzelvige haal, de verleiding
 Dier schoonheid van ginds, door een valsche misleiding
 Te tooveren tusschen haar en m'n licht'loovig gespeel;
 En om even luidkeels als luid liefdegekwel
 Een enkelvoudige ijdele lijn te verklanken
 Uit mijn droome' van rugge' of haar zuivere flanken
 Door mijn sluimerende blikken gevolgd in den blinde.

Zoek, booze Syrix m' op uw vlucht weer te vinden
 Herbloeiend als riet aan den oever der meren!
 Ik, fier op zijn schallen, wil nog lang fantaseeren
 Over 't schoon dier godinnen; en in afgodisch verbeelden
 Tot gordels ontbinden aan d'onwerkelijke weelden:
 Gelijk wanneer ik na 't zuigen van druifheldere sappen
 En in waan aan mijn spijtigheid pogend t' ontsnappen
 Goedlachs de geledigde tros beurt ten hemel
 En blazend in 't vliedunne tintengewemel
 Op zathed verzot tot den avond er door schouw.

O nymfen, vergun dat 'k aan h e u g e n i s voortbouw.
 'Door rietstengels borend bespiedde mijn oog
 Welke godd'lijke gratie over 't watervlak boog
 Om, een schreeuw naar den woudhemel loozend, te koelen
 Haar brand. In uw huiver en helderheid stroelen
 De verrukkelijke haren, o bad van gesteent'!

'k Snel erheen en ontwaar aan mijn voeten, vereend
 (of verlangenziek twee-zijn naar éénwording dard')
 Twee slapenden in strik van haar armen verward;
 'k Ontvoer ze en onontknoopt, sleur ze mee in mijn vlucht
 Naar dit donker struweel, van wuft lommer geducht,
 Waaraan rozen in zon tot één geurvlaag vervlieten
 En eerst 't Dageind' een eind stell' aan 't jokkend genieten.'

O aanbiddelijke maagdentoorn, verwoede verrukking
 Van 't naakt dat ik torste en dat poogt, in verdrukking,
 T'ontglippen aan mijner lip vuren druk van als blik-
 Semschicht trillend vleesch, in een heimelijke schrik:
 Van der onmenschelijken voeten omhoog, der beschroomde
 In 't hart, wie een onschuld ontvalt, volgestroomde
 Van tranen uit lust eer dan hartzeer geschreid.
 't Was mijn fout, dat 'k die verraderlijk rillenden blij t'
 Overmannen, ontward heb de duchtig verstrengelde
 Omhelzing, die de goden strikt hielden gemengeld,
 Want nauw had ik verborgen een vurige lach
 In de zalige schuilhoeken van d'eene (met 't gezag
 Van één vinger haar vattend, dat harer vederen blankte
 Zich verfdde aan harer zuster ontroering, die als krankte
 Haar, klein en naïef en niet blozend, ontstak):
 Of uit in schijndood verslappende armen brak
 Deze ondankbare prooi zich, gespeend van meêdogen
 Voor de snikken waaraan ik nog lag te zieltoegen.'

Laat ze maar! Naar 't geluk vaar 'k door ánderen ontvoerd
 Met haar vlecht om de horens van mijn voorhoofd gesnoerd:
 En geweet, Hartstocht mijn, dat in rijpwordens zwoelt',
 Elke granaatappel knalt en van bijen krioelt;
 Zwermt ons bloed niet, verhit op wie 't zuigt als haar buit
 Boven heel d'eeuwige zwerm van de zinnendrift uit?
 In het uur dat dit woud in assche- en goud-tint zich hult
 Groeit een feest, dat al 't doovend gebladert' vervult:
 't Is als Venus, o Etna, uw hoogten genaakt
 Dat treurnis van vaak tiert of de bronst zich volendt.
 De koningin omvat ik!

O zéékre boete...

Maar in 't end

Vallen ziel leeg van woorden en lichaam verzwaard

D' fiere stilte ten offer van den middag mutsaard.

Niets rest meer dan slapen in lasterings verloochenen

Op 't bleeke zand liggend - o hoe smacht ik te openen

Mijn mond voor der wijnen krachtvoedend gesternte!

Vaarwel, paar; tot ziens straks uw schaduw in de verte.

Vertaling: C.J. Kelk.

Albert Samain

Het tortelduifje van Amymone

Amymone nam zacht haar duifje in haar armen,
't Steeds inniger aan zich drukkend om het te warmen;
En zij verheugt zich om het zoet-gewillig dier,
Dat tusschen hare borsten tortelt van plezier.

Dan wil zij zelfs nog dat zijn bek - niet schuw - komt nippen
De korrels, die zij klaargelegd heeft op haar lippen.
Al dichter brengt z'haar wang in lief-aanhalig spel
Bij het gevedert lijfje, blank en sneeuwig hel.

Zij streelt met haar gezicht de vogel ál vertrouwder,
En glimlacht want zij raakt ook telkens hare schouder,
Voelend, en iedermaal bedenkt ze 't met een blos,
Haar schouder zachter nog dan duifjes vederdos.

Vertaling: Johan de Molenaar

*Albert Samain***Het huis aan zee**

Het huis aan zee dat lacht in 't held're morgentij,
 Het witte huis, gedekt met dak van roode lei.
 Achter het bleeke scherm van mousseline, gazig,
 Glanst het gedempte zonlicht parelfijn en wazig;
 Van 't hooge rotsgevaart', door ieder schip geducht,
 Huivert door gansch de ruimt' de frissche morgenlucht.
 Lyda, ten drempel, ernstig, tusschen wijngaardranken,
 Glimlacht - een kind op d'arm - den dageraad te danken,
 Gedooft dat, 'wijl z'in 't wijde blik, de dolle wind
 Heur achteloos gevlochten lokkentooi ontbindt.
 Langs hemelladder daalt de dag, de jonggeboorne,
 Luchtig en blank, gekroond met bloemen, uitverkoorne;
 Paarlmoer'ge zee, of zij op 't schoonste welkom zon,
 Laat flikk'ren zilv'ren wisselglans ten horizon.....
 Doch daar ontsnapt de kinderschaar, als leen'ge welpen,
 Half aangekleed, naar 't strand, op zoek naar kleur'ge schelpen.
 En Lyda bromt vergeefs: dronken van zotternij
 Weerklinkt 't kristal van hun geschater vranc en vrij.....
 Het huis aan zee dat lacht in 't held're morgentij.

Vertaling: Johan de Molenaar

Albert Samain

Uit: onvoltooide gedichten

Al wat jou heeft beroerd maakt mij onrustig en dronken.
Al wat een oogwenk in jouw leven heeft geblonken,
Je handschoenen, je kousen, je sluier en je hoed,
Al wat - batist, satijn of zij - nog blijft bewaren
Den geur'gen droom van wat je vleesch was en je haren,
Dat is mijn Schat! - Of 'k heil'ge reliquienschrijn
Aanraak, tast 'k slechts met vingers, die eerbiedig zijn.
Het minst beroeren doet in mij de liefde beven.
Buig 'k mij tot hen dan is 't als speur 'k jouw eigen leven.
En 't hart, dat zich uitput, aanbiddend de beminde,
Dat hart zou, als het vuur, ze wenschen te verslinden!

Vertaling: Johan de Molenaar

*Albert Samain***Sonnet**

Gelijk een groote snikkende viool is 't Leven,
En het hardnekkig volk, dat langs den weg krioelt
En wriemelt in zijn angst, begeert slechts na te streven
Hoe 't ieder uur in 't holle vat der dagen spoelt.

Kunst slechts, eenzame toov'nares, met serafijnen,
Gouden en diamanten strijkstok, laat soms, noot
Voor noot, bedroefd, omlaagvallen als sterrenschijnen,
En wekt d'onmeetlijke extaze als van een dood.

Harten verwelkt! Harten vermoord! Lijden en strijden!
En jij, in 'n hemelhof, dien harp en fluit verblijden,
Opdat je teed're ziel in bloesemdroomen kreits'!

Boven der aarde zotheid en verbitterd streven
Is als een groote snikkende viool het Leven...
O hart, mijn hart, dat 'k mij omhul' met g e n e r z i j d s .

Vertaling: Johan de Molenaar

Francis André

De Antwerpsche haven

Haven van Antwerpen! Zie, hier kom ik
 Als steedsche wandelaar, in mijn Zondagsche pak;
 Ik sta hier voor je schepen, voor je werkers,
 Ik sta hier voor je breedten, vrijen stroom
 Die als een lijf van louter spieren voortrolt.

Ze doemen uit den nevel, zwaar, geweldig,
 Je schepen, onbekende vrienden die in 't water,
 Het schuim, het klankgeweld, postvatten langs de kaden;
 De schepen openen hun donker ingewand
 En zie: terstond zijn ze opgenomen in den arbeid,
 Terstond putte' uit hun romp alle gepaarde krachten
 Van mensch, machine en dier, het koren en het hout,
 Steenkool en ijzer, en gereedschap, mest en wol
 En al wat elken dag de wereld scheidt en vormt.
 De kaden zijn bevolkt met stoere Vlaamsche paarden
 Wier hoeven het plaveisel ploegen,
 Wier spieren zich spannen en zich rekken in hun breede kracht
 Zooals daarginds, op 't akkerland, dag in, dag uit,
 Mijn eigen paard zijn spieren spant en rekt.

En hier al de arbeiders, dokwerkers en matrozen,
 Eén eensgezinde groep van lichamen
 Die tillen, die hanteeren
 Wat aan 't onmeetlijk lijf der Aarde wordt ontrukkt,
 Die groeiden, die gerijpt zijn
 In den onmetelijken gloed der zon,
 En die daarna gegaan zijn en gekomen,
 Gekomen en gegaan over den weg der golven...

Ik ben hier niet op onbekend terrein.
Niets van al 'tgeen hier rond mij leeft,
Niets is mij vreemd, en niets beangstigt mij.
Mijn broeder, ik sta hier zoo vlak naast jullie
En in mijn spieren siddert het geweld
Dat jullie lendenen, dat jullie lijven spant,
En ziet: mijn werkelooze, harde handen
Sluiten krampachtig zich in fel verlangen
Zich met je handen te vereenigen
Om samen 't zware werktuig te hanteeren,
Om samen al die ladingen te tillen,
Die levende, massieve ladingen te tillen
Die uit het werk der menschen zijn gesproten.

Gij zonen van wie nooit verroerden
Van hut en veld, daar eeuwen lang verbleven,
Zonen van harde, in lompenplunje werkende,
Met teelaarde besmeurde boerenkerels,
Die als in klei verwortelde eiken
Slechts leefden voor een rustloos, heftig zwoegen,
En het in eenzaamheid gewonnen daaglijksch brood, -
Ik kwam tot jullie uit het diepst verleden
Van mijn terneergedrukte ras,
Tot jou ook, nieuw ontroerend broederland.

Recht overeind op breede kaden, grauw van mist,
Staat hier mijn lichaam opgedoemd uit veld en bosch
En uit mijn oud verleden, en ik voel
De vreugde van een hergeboorte
Als ik je zie, o grauwe stroom, o mooie, wilde kracht,

Als ik je zie, o logge bootgevaarten,
En jullie, harde mannen die gebogen staat,
Over het werk, gelijk de boeren van mijn akkerland.

En ziet: dan gaan, als in de' omploegden grond
Wanneer daarginds de zon staat op de volle Lente,
In mijn hart jullie rijke, warme harten open
En 'k voel ze, mét de plots verbreedde schepping,
En mét de ontelbaarheid van 't jonge menschenras,
Tot nieuw, groot leven bloeien.

Vertaling: Martin Permys

Eric van der Steen
Scheuten

De dichter verbaliseert enkele van de processen, die zich in of buiten hem afspelen: goede gedichten zijn feillooze processen verballen (waar de jury en de publieke tribune dan ook vrijwel unaniem een schuldig op plegen uit te spreken).

*

Voor lijdens aan slapeloosheid werkt de angst om wakker te zullen worden als een wekker: misschien waren wij onsterfelijk als wij den dood niet vreesden.

*

Democratie, dat wil zeggen: zelfbeheersching van het volk.

*

Door iets op een geniale manier te doen bewijst men, dat men geen genie is. Een genie doet 't veel gewoner.

*

Het verschil tusschen geloof en bijgeloof - dat er een verschil van belang zou zijn is weinig geloofwaardig.

*

Als ik zeker wist dat God over goeden en slechten oordeelt zooals wij b.v. over links- en rechtshandigen, misschien zou hij dan wel maken dat ik aan hem geloofde.

*

De hemel: een exquis excuus voor de onaardige aarde.

*

Intellect: de kunst om tusschen de regels door te lezen, en te leven.

*

Wat voorafgaat aan onze daden en wat overblijft nadat onze daden ontoereikend zijn gebleken is het ideaal. Wat voorafgaat aan ons leven (som van daden) en wat overblijft nadat ons leven ontoereikend is gebleken is de dood. Zoo **doende** is de dood ons ideaal.

*

Jaloezie is gebrek aan vertrouwen, vooral aan zelfvertrouwen.

*

Door diep **na-denken** komt men op zijn best tot een **voor-gevoel** van de waarheid.

*

Het publiek bestaat uit iedereen behalve wij.

*

Noodlot is een heidensch, Grieksch begrip; het beteekent dan: wat Zeus niet wil. Christelijk zal men het moeten definieeren als: het altruïsme van den duivel.

*

Elk land kan elken oorlog betalen, want elk land voert oorlog omdat het andere land toch het kind van de rekening wordt.

*

Rechterlijke dwalingen zijn maar al te natuurlijk, want om te beginnen wordt ieder kind onschuldig tot den dood veroordeeld.

*

Een sonnet: veertien maatregels, maar een verstandig dichter wacht toch op het voorschrift.

*

Talent heeft men, door genie wordt men bezeten. Door talent drukt men zichzelf uit, door genie alles behalve zichzelf.

*

Het moge dan Christelijk zijn, maar het is niet onredelijk om het tooneel als iets onzedelijks te zien, om het dus niet te zien. Tusschen een toeschouwer en een voyeur bestaat een gradueel, geen wezenlijk verschil.

*

Vergissen menschelijk? Eerder: de mensch een goddelijke vergissing.

*

Aan de vooruitgang van het menschelijke ras dient gewanhoopt te worden, want moeders zijn de slechtste opvoedsters: hoe zouden zij hun kinderen iets euvel kunnen duiden sinds zij hun de barensweeën vergaven?

*

De lust om mijn verstand te gebruiken wordt mij geïnspireerd, en mijn verstand bevordert de inspiratie (bijvoorbeeld door weinig te slapen en veel te dromen) - mijn werkwijze moet heeten: inspirationeel.

*

Als men een schrijver het scheppen van ziekelijke personages kwalijk neemt, dan moet men een schilder huldigen om het telen van de sappige appelen op zijn rijpe stillevens.

*

In de duinen: voortdurend om mij heen het ruischen van de berken, de hei, het riet, de helm, om beurten, door elkaar, het is of de wind ook zelf ruischt, maar als die over is gevlogen ruischt heel ver weg de ondergrond, de achtergrond van alles, de zee.

Constant van Wessem **Uit mijn journaal**

Jan. 1940, laatste ontmoeting met Du Perron. Eddie du Perron in Café Riche (den Haag) ontmoet. Hij woont hier sinds December, in een pension, om studies te maken in het Rijksarchief over de familie Van Hogendorp, voor het tweede deel van 'De Onzekeren' (waarvan 'Schandaal in Holland' het eerste deel is). Gaat eind van de maand weer weg, naar Bergen.

Hoewel ik hem sinds zijn vertrek naar Indië (1936), toen hij in Haarlem afscheid van mij kwam nemen, niet meer had gezien, vond ik hem weinig veranderd, iets dikker en Indischer geworden, iets dunner in zijn haar, maar nog steeds met zijn gnuivend lachje en zijn welbespraaktheid. Mij vond hij echter magerder geworden.

Hij sprak over zijn boek (het handelt over Willem van Hogendorp) en over het derde deel, waarin hij de figuur zal teekenen van een man, die Napoleon een 'secreet' vond en hem dat ronduit durfde zeggen (Eddie hield van die crânerieën, temeer daar hij zelf Napoleon een 'secreet' vindt!). Hij sprak ook over mijn 'Daendels', hij had een mooi portret van hem in Indië gevonden, uit die jaren. Over Daendels en Nederburgh zei hij: 'Heb je in je boek niet die scène gebruikt, waar Daendels alle papieren van Nederburgh over den grond smijt? Dat is mooi!'

Onder ons gesprek kwamen Ter Braak en Adriaan van der Veen binnen. Ter Braak had den avond tevoren een Duitsche voorstelling van Schiller's 'Don Carlos' gezien en hij deed het gebral van den speler van den titelrol na. Wij spraken over Multatuli en ik vertelde het verhaal over den zoon, toen deze leeraar in Gouda was

en dat oud-burgemeester M. mij deed. Dat was naar aanleiding van het afscheid van 'Edu' van de H.B.S. te Gouda. Hij zou toen tot zijn leerlingen gezegd hebben: 'Jullie denkt, dat het me spijt weg te gaan, maar ik ben blij, dat ik ga. En als ik later hoor, dat een van jullie een ongeluk heeft gekregen zal mij dat plezier doen -'. 'De man was dus toch nog niet zóó'n nul', vond Ter Braak.

Ten slotte bracht ik Eddie weg naar het Rijksarchief. Hij klaagde over zijn gezondheid, die achteruit ging. Hij had longontsteking gehad en ook zijn hart was niet goed. Op het Plein zei hij eensklaps: 'Je moest den weg naar "Lessen in charleston" terug kunnen vinden'. En over 'André en de slag bij Waterloo' sprekend: 'Dat moet je ook weer opnemen'.

Juni 1940. Vele dooden onder vrienden en bekenden. Otten kwam zeer tragisch om het leven. Hij had zich in den morgen van den 10den Mei van zijn woning in de Boschbesstraat (den Haag) per fiets naar een Bank in de middenstad begeven om wat geld te halen. Onderweg dacht hij aan een Oostenrijksche emigrantenfamilie, die in de Casuariestraat woonde, een kunstfotograaf en diens vrouw, die hij aanvankelijk had voortgeholpen en aldaar een onderdak bezorgd. Hij wilde hen moed gaan inspreken. Nog geen vijf minuten was hij in huis of het werd getroffen door een bom uit een Duitsch vliegtuig. Het geheele huis stortte in, de aanwezigen, ook Otten, onder het puin bedelvend. Eerst vier dagen later werd zijn lijk gevonden, nadat zijn vrouw reeds een advertentie in de dagbladen had laten zetten om hem op te sporen.¹⁾

Juni 1940. (Over de laatste dagen van Ter Braak). Een vriend vertelde mij het volgende:

Ter Braak was in de oorlogsdagen zeer nerveus. Onder het telefoneeren liet hij soms den hoorn uit de hand vallen, excuseerde zich dan later, dat hij het gesprek afbrak. Aan vluchten heeft hij echter nooit gedacht, ook niet toen anderen, o.a. Gompers, de wijk namen, op marinevaartuigen en roodekruis-schepen. Hij had het gevoel op zijn post te moeten blijven. Eigenhandig hielp hij met een schop mee aan het opwerpen van een barricade in zijn straat (de Kraaienlaan in den Haag), een versperring uit straatsteenen, palen, aarde en tuinstoelen (ieder stond iets af; de parachutisten daalden in de buurt, bij Ockenburg) en was zeer trotsch op het resultaat, verdroeg daar geen grappen over. Toen de capitulatie bekend werd is hij des avonds naar bed gegaan en heeft vergif ingenomen; tijdens zijn slaap is hij gestorven²⁾. Vier dagen later was de Gestapo aan zijn huis: hij stond op de lijst! Hij was een bekend anti-fascist, had over de ‘boerenslimheid’ van Hitler geschreven en Rauschning vertaald.

Eindnoten:

- 1) Otten ontmoette ik nog vrij kort vóór de catastrofe in den Haag op straat, op de Groenmarkt. Hij zei: ‘Kom, ga mee een borrel pakken bij Dijers’. Het was al vrij laat in den namiddag, ik moest naar huis en zei hem dat ook. ‘Och, jullie hebt ook nooit tijd’, merkte hij op. Het is mij bijgebleven; had ik toen mijn tijd aan hem gegeven, het zou tenminste voor het laatst zijn geweest. Otten heeft, fatalist als hij was, zijn eigen einde voorspeld. Op het diner ter gelegenheid van het jubileum van Cornelis Veth, najaar 1939, zei hij, over den oorlog sprekend: ‘Ik kan niet tegen het geluid van dat geschiet, ik weet, dat ik een bom op mijn hoofd krijg.’
- 2) Over de details van dit einde loopen de mededeelingen nogal uiteen. Ik heb echter niet de pretentie alreeds ‘chroniqueur’ te zijn.

[Ad Interim, 1945, nummer 9]

Alfred Kossmann

De herten

Ach zo leven als de zuivre herten!
Des nachts de samenslaap in warme kuilen,
Des daags de bossen om zich te verschuilen
En 't kostelijke weideland der verten.

Zij zullen 's morgens vroeg op tedre voeten
Al spelende een geurend woud betreden,
Een blad dat hunkrend nader is gegleden
Voorzichtig strelende met warme snoeten.

En plotseling de lichte nek geheven
Staan zij er even snuivend stil en rillen;
Een beven dat de over hun pupillen
Glanzende dauw doet huivren. Zo te leven!

*Alfred Kossmann***Portret**

'k Dacht aan je drie gezichten. Een is duister.
De mond is oud en vaal. Boven de blauwe
Vermoeide ogen staan te lichte brauwen
En 't haar is ongekamd en zonder luister.

Het tweede bloeide in grote zomerdagen
Met oog en mond en haar die mij verwachtten
Zo roekeloos en rein dat mijn gedachten
Het woordloos antwoord vonden op hun vragen.

Van 't derde droomt mijn heimwee dat de wangen
De mond ontroerd doen beven en de ogen
Die groot en glanzend werden van verlangen
Door een verrukte dauw zijn overtogen.

Alfred Kossmann
Museum

Gij grimmig harnas waarom ieder lacht,
Gij zwaard uit een heldhaftige victorie,
Gij kreuple stoel die op de houtworm wacht
En gij juweel in uw volkomen glorie,

Het is niet om de schijn van uwe duur,
Niet om de talloze toevalligheden
Die uwe schoonheid redden van het vuur
En niet om uw belachelijk verleden,

Maar om uw dood-zijn, dat ik wel de waan
Van deze dwaze dooltocht op wil geven
Om in de stilstand van uw stoffig leven
Te bestaan.

Alfred Kossmann

Shakespeare: sonnet 66

Moe van dit alles smacht ik naar de dood.
Zie ik het naakte beedlaarskind versmaad
En schaamle ijdelheid in pronkgewaad
En zuivre trouw meinedig in de nood

En gouden eer aan schooiersvolk vergooid
En deugd door dronken razernij verkracht
En eerlijkheid verbannen en veracht
En kracht door manke willekeur gekooid

En kunst voor blind gezag verlamd en stom
En geest door dwaze wetenschap berecht
En simple waarheid uitgemaakt voor dom
En dienaar goed in dienst van koning slecht,

Dan ging ik gaarne, moe van alles, heen,
Liet ik niet haar van wie ik houd alleen.

P.J. Meertens

De poëzie der allerjongsten

II. De dichters

Een lange rij van jonge dichters heeft zich in de oorlogsjaren aangemeld. Hun aantal is groter dan in normaler tijden het geval zou zijn geweest, omdat de instelling van de Kultuurkamer en het daaruit voortvloeiende verbod van publicatie voor de niet-aangeslotenen een prikkel werd om hun werk juist nu uit te geven. De zucht naar het verbodene, de de mens en vooral de Nederlander ingeboren neiging tot recalcitrantie dreef menigeen, die zich dichter waande, er toe om verzen uit te geven die hij liever in de verborgenheid en nog liever in de pen had moeten laten. Vele dichters, en niet alleen jongeren, hebben in de laatste jaren gedebuteerd, die anders nooit een kans hadden gekregen, tenzij ze in staat waren geweest hun werk voor eigen rekening uit te geven. Veel minderwaardigs, veel gerijmel, veel holle klinkklank is ons, al te argeloze lezers en kopers, dikwijls voor veel geld en in veel te luxueuse uitvoering voor goede munt in de handen geduwd.

Maar ook veel goeds. De algemene indruk die men krijgt, wanneer men bundel na bundel in de hand neemt, is dat deze oorlogsgeneratie wel verzen kan schrijven. De poëtische traditie is nu eenmaal zo groot dat wie een dichterlijke aanleg bezit al gauw de techniek beheerst. Het vrije vers heeft klaarblijkelijk zijn tijd gehad, en de tuchteloosheid die men aan de jeugd verwijt heeft de dichters niet aangestoken; het aantal sonnetschrijvers is opvallend groot onder hen. In 'Verzetspoëzie' wees ik al op het eigenaardige verschijnsel dat het sonnet zelfs aan het verzet zijn vorm heeft moeten

lenen, stellig een symptoom van de beheerstheid die onze jonge dichters eigen is.

Men heeft gesproken van een herleving van het romantisch verlangen in de poëzie der jongeren. Inderdaad hervindt men alle kenmerken van de Romantiek daarin: het individualisme, de wereldverachting, het natuurgevoel van een Wordsworth, het doodsverlangen van een Novalis, en zelfs al is het dan in minder mate, de religiositeit. De ballade, een typische literaire vorm van de Romantiek, is onder deze jonge dichters bijna een modeverschijnsel, dat bezwaarlijk alleen op rekening van de invloed van Werumeus Buning kan worden gesteld. En zelfs de romantische zucht om zich in de huid van een dichter uit een vroegere periode te steken, zoals Macpherson deed toen hij zijn 'Songs of Ossian' schreef, ontbreekt niet sinds Cola Debrot zijn 'Bekentenis in Toledo' aan de Spanjaard Francisco de Alba Y las Cuebas, een zeventiende-eeuwer, in de mond legde.

Individualistisch is het werk der jongeren in zo sterke mate dat men niet begrijpt hoe men er zelfs maar de eerste, prille kiemen in kan ontdekken van die gemeenschapskunst waarnaar zo velen, misschien ook onder hen zelf, met een zo intens verlangen uitzien. Alle polemieken ten spijt wandelen de dichters rustig voort langs de weg, die hen overal heen kan leiden, behalve naar een kunst die tot het volk zal spreken. Wereldverachting spreekt o.a. uit het werk van H.J. Scheepmaker, E. den Tex en Max Schuchart, die wel niet toevallig een 'Hommage à Francois Villon' schreef. Het doodsverlangen der Romantici en de vertrouwdheid met dood en sterven vindt men in de 'Zwarte verzen' van dezelfde dichter, in 'Een vers bij eigen dood' van A. van Pelt, in de ge-

dichten van Vasalis en van verscheidene anderen.

Ook het natuurgevoel, misschien meer dan enige andere stemming kenmerkend voor de Romantiek, moest wel opleven in een tijd waarin het leven in de stad geleidelijk aan tot een verschrikking werd. Zo droomt Koos van Doorne zich zijn 'Verboden stad', die hem tot een paradijs wordt. In 'Arcadisch tafreel' spreekt A. van Pelt het woord uit dat de inhoud vormt van het diepst verlangen van de gemartelden en gekwelden door een al te zwaar wegende wereld: Arcadië, het dromenrijk. Aan dit heimwee naar een wereld van schoonheid, een sprookjesachtige wereld 'waar de fonteinen zingen en waar de herten 's avonds drinken gaan' gaf zelfs een zo 'nuchter' dichter als Koos Schuur gestalte in zijn 'Verzen bij nachte', en B. Rijdes in een zo bekoorlijk lied als 'De toekomst':

De dag is vol van licht, en paradijzen
 Worden de dalen van den nacht,
 Waarin de sterren ons den hemel wijzen
 En droomen ons zijn toegedacht.
 Aan ons geluk zal niets ontbreken,
 De aarde heeft haar oud gezicht,
 Lachende weiden - in de beken
 Zwemmen forellen naar het licht.
 Ik heb u bij de hand genomen,
 Een stilte valt in ons gesprek
 Als straks de herten zullen komen
 En drinken aan de waterplek.

Hetzelfde motief vinden we in 'De tuin' van Pierre H. Dubois:

Tuin van mij, onspeurlijk paradijs,
 's Ochtends met kristallen dauw bepereld,
 Zijt gij 't aanschijn van een nieuwe wereld
 Waar ik, zielsgelukkig, in herrijs.

De weg van Arcadië naar de droom is maar kort: is dit Arcadië niet zelf een droombeeld? In 'Het bloeiende steen' van W.S. Noordhout (pseud. van J.W. Schulte Noordholt) overheerst de droom zelfs het denken van den dichter, in de verlatenheid van zijn verblijf 'tussen tralies, staal en steen'. In de cel droomt hij van Holland, van alles en allen die hij in het vaderland en het vaderhuis moest achterlaten, in de cel wordt de droom zijn trooster, de droom die tenslotte, bevrijd van het persoonlijke, opstijgt tot het verlangen naar het eeuwige rijk der liefde:

Wie zo zijn droom tot klare daad omweeft,
gelooft in 't Rijk dat morgen komen gaat,
en vindt geluk, nu en in 't verst verschiet.

Een andere vorm van de droom is het zich inleven in vroegere, sinds lang vergane werelden: de wereld van Orpheus en Eurydice, waarin de bundel 'Orpheus' van B. Rijdes ons binnenvoert. Eddy Evenhuis vindt in de omgang tussen Aristoteles, de wijsgeer, en Alexander, de jonge koning, inspiratie voor een gedicht, dat men haast een leerdicht zou willen noemen, en dicht elders verzen op de god Pan. Ook H.P.G. de Wringer en A. van Pelt, om alleen nog deze namen te noemen, vinden in de klassieke oudheid de motieven voor hun gedichten.

Een ander kenmerk van deze poëzie der allerjongsten is het conflict tussen die uiterste tegenstellingen die aan een bewust geleefd mensenleven zin en inhoud geven. Het spel, tegelijk wreed en verrukkelijk, der spanningen, de onverzoenlijkheid van daad en gedachte, de aardegebondenheid die desondanks het hemelse begeert, nooit hebben deze tegenstellingen scherper vor-

men aangenomen dan in de Christelijke middeleeuwen, maar wie dit conflict in de poëzie der jongeren middeleeuws zou willen noemen, miskent dat de dichters van onze tijd de harmonische oplossing in het metafysische verachten. Ze beminnen het spel der tegenstellingen terwille van het spel, al zijn ze zich terdege bewust van de tragiek die daarin gelegen is. Om het nog op een andere wijze te zeggen: de schoonheid van de strijd is hun liever dan de harmonie van de vrede. Zij proeven het leven tot op zijn diepste gronden, maar met groter lust dan afgrijzen.

Deze levenshouding leidde tot een waardering van de schoonheid die in al het aardse is gelegen: in de mens en in de natuur, in welke vorm zij zich ook aan ons openbaren. Alles wat oprijst uit mensenharten, lust en vrees, liefde en haat, gemis en verlangen, droom en daad, al deze motieven vinden hun weerklank in het werk van onze jonge dichters. Hun aandacht gaat zelfs bij voorbaat uit naar deze kleine dingen, alsof zij, pas tot het leven ontwaakt, in schroomvolle eerbied zo juist hun schoonheid ontdekt hadden. Deze waardering van het 'klein geluk' leidt enerzijds tot de 'anecdotische' poëzie, anderzijds tot het bezingen van het Hollandse landschap, waarmee enkele dichters (ik denk vooral aan Ida G.M. Gerhardt) vlak vóór de oorlog al begonnen waren. Van de anecdotische poëzie behoef ik wel geen voorbeelden aan te halen; vrijwel elke bundel biedt de bewijzen ervan in overvloed aan. De liefdevolle beschrijving van het landschap en de geboortegrond, dikwijls met de tere kleuren van een aquarel geschetst, vindt men in het werk van Koos van Doorne (bv. 'Hoeve in de herfst'), in 'Holland' van W.S. Noordhout, in de verzen op Amsterdam en de sonnetten op Friesland van Bertus Aafjes. In 'Slagzij' van E. den Tex en de beide

bundels van W. Hussem, 'De kustlijn' en 'Uitzicht op zee' uit zich de zo typisch Hollandse liefde voor de zee.

De erotische tendenz van vele bundels die al of niet clandestien in de laatste jaren van de oorlog verschenen, is te kenmerkend voor onze jongste poëzie dan dat we dit verschijnsel stilzwijgend voorbij zouden mogen gaan. Niet alle dichters van erotische poëzie mogen dan in zo sterke mate door erotische problemen beheerst worden als Niek Verhaagen (in zijn beide bundels met hun aan het oude Paradijsverhaal ontleende titels: 'En zij zagen dat zij naakt waren' en 'De verboden vrucht'), toch spreekt ook in het werk van andere dichters het erotisch verlangen, variërend van wulpsheid tot haast onstoffelijke begeerte, een maar al te duidelijke taal. Bij Bertus Aafjes ('Per slot van rekening'), Jan G. Elburg ('Serenade voor Lena'), A. van Pelt ('Over de paring', in 'Herfstig gelaat'), Maarten Vrolijk ('Hofdroom') en zijn alter-ego Geert ter Duyn ('Verboden dromen'), H.P.G. de Wringer ('Bal masqué') en bij nog andere dichters is deze tendenz, die vrijwel bij geen der jongeren geheel ontbreekt, het sterkst aanwezig.

Is deze erotiek in de poëzie te beschouwen als het welbekende begeleidingsverschijnsel van elke oorlog, als de tegenpool van de doodsangst? Is het een vlucht, als de vlucht in de Romantiek, in de natuur, in Arcadië, in de droom, in het verleden? Of is het een teruggrijpen naar de oerbronnen van het leven, het resultaat van een bewustwording, juist bij jongeren zo begrijpelijk, die het leven zijn diepste zin verleent? In elk geval krijgt men de indruk dat deze poëtische erotiek een bevrijdend element is voor de spanning waarin deze jongeren, door de oorlog opgesloten in

een te enge kring, opgedreven door angst en nood, enkele jaren acthereen verkeerd hebben. Aan de literatuur bracht ze geen wezenlijk bestanddeel toe, ook al omdat het niet de beste dichters waren die de weg der erotiek ongeremd ten einde liepen, waarop maar enkelen, als Bertus Aafjes en Niek Verhaagen opmerkelijke praestaties verrichtten (althans in hun verzen).

Naast Bertus Aafjes, H.A. Gomperts, A. Marja, A. Morriën, Rudie van Lier, Niek Verhaagen en L.Th. Lehmann, die al vóór de oorlog werk gebundeld hadden, en W.J. van der Molen, Bert Voeten, W.K. van Loon, Guillaume van de Graft, Hans Warren, Paul van 't Veer en misschien nog enkele andere jonge dichters, die bij mijn weten nog niet aan het bundelen toe zijn, mag men op grond van hetgeen ze tot dusver publiceerden de meeste verwachtingen hebben van M. Vasalis, E. den Tex, Pierre H. Dubois, Koos Schuur en H.J. Scheepmaker. W. Hussem, Cola Debrot en Nes Tergast noem ik in dit verband niet, omdat zij meer tot de generatie van Marsman dan tot de allerjongste behoren, en evenmin A. v.d. Merwe (pseud. van P. Geyl) die tot een nog oudere generatie moet worden gerekend.

M. Vasalis (pseud. van Margaretha Drooglever Fortuyn-Leenmans) is de dichteres van het éne bundeltje 'Parken en woestijnen' dat in 1941 door de Maatschappij van Nederlandse Letterkunde met de Van der Hoogtprijs werd bekroond. De nauwelijks twintig verzen die het bevat kenmerken Vasalis als een dichteres van formaat, die ook al zou zij nadien nooit meer een vers hebben geschreven, in onze letterkunde zal blijven voortleven. Vele namen, die ik in deze bladzijden noemde, kunnen, vele zullen vergeten worden, maar

niet die van de vrouw die een gedicht schreef als 'Tijd', magisch van klank en inhoud:

Ik droomde, dat ik langzaam leefde....
 langzamer dan de oudste steen.
 Het was verschrikkelijk: om mij heen
 schoot alles op, schokte of beefde,
 wat stil lijkt. 'k Zag de drang waarmee
 de boomen zich uit de aarde wrongen
 terwijl ze heesch en hortend zongen:
 terwijl de jaargetijden vlogen,
 verkleurende als regenbogen....
 Ik zag de tremor van de zee,
 zijn zwellen en weer haastig slinken,
 zooals een groote keel kan drinken,
 en dag en nacht van korten duur
 vlammen, en dooven: flakkrend vuur.
 De wanhoop en de welsprekendheid
 in de gebaren van de dingen,
 die anders star zijn, en hun dringen,
 hun ademlooze, wreede strijd....
 Hoe kón ik dat niet eerder weten,
 niet beter zien in vroeger tijd?
 Hoe moet ik het weer ooit vergeten?

Er zijn maar weinig dichters onder onze jongeren die in staat zijn een zo persoonlijk gedicht te scheppen, een gedicht dat tegelijk sereen is en aan afgronden doet denken, waarvoor onze aandacht duizelt, dat tegelijk de bekoorlijke rust van het gecultiveerde park en de mateloze, adembeklemmende wijdheid van de woestijn in zich besloten houdt. Vasalis weet deze hyperindividuele stemmingen en ervaringen zo scherp, zo overtuigend onder woorden te brengen dat de lezer ze onmiddellijk aanvoelt en herkent. Geen ander dichter uit de oorlogsjaren acht ik tot een gelijkwaardige praestatie in staat.

E. den Tex, die indertijd aan *Criterion* meewerkte, gaf achtereenvolgens de bundels ‘Slagzij’, ‘In memoriam patriae’, ‘Schipbreuk’ en ‘Stilte in den storm’ uit. Deze epigoon van Slauerhoff is een talentvol dichter; in sommige verzen bereikt hij een prachtig effect door zijn rake beelden, maar zijn werk staat te zeer onder de ban van een uitzichtloze en wereldverachtende levenshouding dan dat het ons op de duur kan bekoren.

Pierre H. Dubois, eveneens uit de *Criterion*-groep voortgekomen, gaf na zijn debuut ‘In den vreemde’, een weinig opmerkelijke en weinig persoonlijke kleine bundel verzen, twee jaar later in ‘Het gemis’ een verzameling van weliswaar heterogene, maar in haar beste gedichten veel zuiverder en persoonlijker poëzie. Een zo eenvoudig en evenwichtig gedicht als ‘De tuin’, dat ik al eerder aanhaalde, kan alleen iemand schrijven, wien het dichten in het bloed zit. Dubois zal waarschijnlijk nooit een groot dichter worden, maar op het tweede plan kan hij zijn plaats zeker handhaven.

Grotere verwachtingen heb ik van Koos Schuur, die ongetwijfeld een van de opmerkelijkste en meestbelovende dichters van zijn generatie is. In het slotgedicht van ‘Novemberland’, dat de sfeer van de Groninger Veenkoloniën, zijn geboorteland, onweerstaanbaar oproept, heeft hij zelf de aard van zijn werk aangeduid:

Diep in mijn hart voel ik de echte band,
die mij verbindt met deze nuchtre streken:
wijd als de hemel zelf, met eendre rand,
en als een oud en onmiskkenbaar teeken
dien hemel spiegkend in zijn trage beken,
vaarten, wijken en slooten. Als het goud
van late zomerdagen gaat verbleeken,
heb ik dit land in droomen weer aanschouwd.

Want de verzen van Koos Schuur zijn even sober en even nuchter als dit vlakke land van Groningen, maar met dat al van een beeldend vermogen als men in de poëzie der jongeren zelden aantreft. In het ‘poëtisch pamflet’ ‘De 7 vloeken’, waarvan niet het landschap, maar de mens het onderwerp vormt, valt dezelfde soberheid op, nu nog geaccentueerd door het leed, de ontzetting over eigen en anderer smart, de stille wanhoop, de verdwazing die hier in bijna stugge woorden worden uitgeklaagd. Het bundeltje ‘Windverhaal’, speelser van toon en anecdotischer van inhoud, toont hier en daar de invloed van Slauerhoff (o.a. in ‘Kaperkapitein’).

In het werk van H.J. Scheepmaker, ‘Het gedenken’ en ‘Aan het raam’ treft een grote gevoeligheid, die soms tot melancholie wordt, en een sterk ontwikkelde muzikaliteit. Weemoed en eenzaamheid zijn de motieven waaruit deze verzen zijn opgeschoten. Het is moeilijk te zeggen wat hun grootste bekoorlijkheid is: de verstilde sfeer en de zuiverheid van hun klank of hun bekoorlijke rhytmiek en hun verrukkelijk lichte toon, die aan het Renaissancevers van de Pléiadedichters herinneren. Ik citeer een van de gedichten, vrij willekeurig gekozen, van deze jonge dichter, van wie ik grote verwachtingen heb; het is een der sonnetten uit ‘Aan het raam’:

Zoo gaan de dagen en zoo gaan de nachten -
 ik hoor den regen en ik hoor den wind,
 en aan mijn raam staar ik mijn oogen blind
 tegen een wereld, die ik leer verachten
 sinds ik er rust noch duur noch vrede vind
 en bitter weinig aandacht voor mijn klachten -
 en in mijn bed lig ik den droom te wachten,
 waarin een heuglijker leven begint.

Maar als ik dan zie hoe de liefste binnen
 de kamer vult met hare lieflijkheid,
 dan voel ik weer hoezeer, en zonder spijt,
 ik toch ook dit leven wel moet beminnen,
 al was 't alleen om haar, die ik mocht winnen
 met liefde grooter dan mijn eenzaamheid.

Het zou onbillijk zijn, naast deze dichters niet een aantal andere te noemen, wier werk eveneens verwachtingen wekt, al zijn het dan maar bescheiden verwachtingen. Wat zij tot dusver in het licht gaven is niet verrassend, noch door oorspronkelijkheid van uitdrukking, noch door visie, het is bij de meesten ook nog geen gave poëzie, maar het bevat elementen die wijzen op een dichterschap in aanleg. Ik denk daarbij bv. aan Jan G. Elburg, de dichter van de 'Serenade voor Lena', een bundeltje erotische verzen waarin tussen luchthartige speelsheid een ondertoon van ernst en weemoed klinkt. Ik denk aan Eddy Evenhuis, die in 'Uit de pas' en 'De leerling Alexander' een aantal lichte en soms sierlijke gedichten schreef. Een cerebrale inslag treft ons in het werk van Wytze Gs. Hellinga ('Perittos' en 'Dwalende') en J.W. Hofstra ('Het glazen huis'). A. van Pelt, dichter van 'Herfstig gelaat' en 'Zephyros in October', wiens werk invloed zowel van Slauerhoff als van Achterberg vertoont, neigt hier en daar naar het surrealisme. Surrealistische poëzie vindt men ook in 'De laarzen der Mohikanen of niet goed, geld terug' van C. Buddingh': een verzameling suggestieve korte verzen, die als vernuftspel te waarderen zijn. Dezelfde dichter schreef nog 'Het geïrriteerde lied', 'Eiland in de archipel', 'Vier Gorgelrijmen', 'Praeter gallum cantat' en 'Twintig sonnetten'. Surrealistische verzen vindt men ook in het kleine, gestencilde bundeltje 'Op leven en dood' dat

Theo Haag (pseud. van Theo J. Hondius) en Edgar Fossan (pseud. van Leo Frijda) samen uitgaven, nadat Haag al eerder ‘Voorjaar in het ziekenhuis’ had geschreven. De overige medewerkers van het tijdschriftje *Lichting*, waarin deze jonge dichters een belangrijke plaats innamen, hebben nog niet gebundeld, en evenmin is dat het geval met de dichters van de Haagse groep, die respectievelijk *Stijl*, *Maecenas* en *En passant* heeft uitgegeven, en van de Maastrichtse jongeren, die zich rond *Overtocht* verzamelden. Drie dichters van de Leeuwarder *Podium*-groep, Willem Hijmans, Peter van den Burch en Elfred van der Vliet gaven, maar pas na de bevrijding, een klein bundeltje kwatrijnen, ‘Roekeloos request’ uit. Van de medewerkers der *Parade der Profeten* ken ik geen ander afzonderlijk verschenen werk dan het bundeltje ‘Bal masqué’ van H.P.G. de Wringer, erotische poëzie met onmiskenbare kwaliteiten, ‘Herfst in de lente’ van Jan Stevens (pseud. van Loek den Boef), de beide bundels ‘De terugtocht’ en ‘Het ontoereikende’ van Jan Vermeulen, die simpel-eenvoudige maar echte verzen kan schrijven, en ‘Dieuwertje Diekema’, de kostelijke parodie op ‘Maria Lecina’, waarmee Kees Stip, naar men zegt een theologisch student, opeens naam heeft gemaakt. Drie dichters van *Zaans Groen*, Fred van Enske (pseud. van Anton Oosterhuis), Maarten Welsloot (pseud. van Attie de Vries) en Klaas Woudt gaven samen een bundeltje ‘Drie in de pan’ uit. Attie de Vries had al eerder onder zijn eigen naam ‘Nocturne’ uitgegeven, waarin op soms suggestieve wijze het verdriet om een verloren liefde wordt uitgeklaagd: een oud motief dat hier en daar op eigen wijze is uitgebeeld. Ook Elisabeth Woud (pseud. van Yda. E. Andréa), dichters van het bundeltje ‘Levensbegin’, behoorde tot de kring van *Zaans Groen*.

Van de dichters die niet tot een van de tijdschriftgroepen behoorden noem ik nog: B. Rijdes ('Orpheus' en 'Het derde beeld'), Reinold Kuipers ('Residu'), Max Schuchart ('Zwarte verzen' en 'Hommage à Francois Villon', dat grotendeels vertalingen bevat), Jan Spierdijk ('XVI sonnetten'), W.S. Noordhout ('Het bloeiende steen'), A.C. Leroy ('Het stille woord'), Frans Muller ('Het blauw'), Aldert Witte ('Klein duel', 'Zomerdag' en 'Voor- en tussenspel') en Jan van den Bracken Vloedt (pseud. van Jan Weiland) ('Gevlekte sater'); tenslotte van hen die al vóór de oorlog in tijdschriften gepubliceerd hadden, maar pas daarna hun werk gebundeld hebben: Max Dendermonde ('Tijdelijk isolement' en 'Water en brood'), wiens kracht vooral in het proza ligt, Hanno van Wagenvoorde ('De lampion der beminden' en de Franse 'Madrigaux nocturnes'), Maarten Vrolijk ('In mora', 'Vandaag' en 'Hofdroom'; verder onder het pseudoniem Geert ter Duijn: 'Verboden dromen', 'Het wantij' en 'Asthariaal').

Ik ben er mij ten volle van bewust, onvolledig te zijn geweest, misschien onverantwoord onvolledig, maar dit overzicht krijgt toch al meer weg van een catalogus dan geoorloofd is. Ook al kwam mij veel onder ogen, menig bundeltje, in soms uiterst beperkte oplage uitgegeven, bleek onbereikbaar, menig ook zal me onbekend zijn gebleven. De toekomst zal uitwijzen of van de dichters die ik noemde er enkele zich inderdaad tot die hoogte zullen ontwikkelen, waartoe we hen in staat achten. De poëzie der jongste generatie bevat alle mogelijkheden in zich, ook de mogelijkheid om dood te lopen in het drijfzand der onbelangrijkheid.

Men heeft deze jonge dichters en masse verweten dat ze niet genoeg weerbaar zijn geweest

tegenover de verschrikkingen van de oorlog. ‘Waar de afgelopen vijf jaar’, schreef Theun de Vries, ‘duizenden en miljoenen uit hun isolement haalde en op hun menselijke post riep, hebben deze poëten, ook artistiek gesproken, ondergedoken gezeten; de illegaliteit was voor hen geen leerschool, die hen geestelijk en scheppend versterkte, maar een domme en lastige onderbreking van hun carrière. Die opvatting wreekt zich bitter in hun werk’.

Ik geloof dat dit verwijt ongegrond is, in zoverre als het verkeerd gericht is: het geldt niet de dichter, maar de maatschappij. Alleen een visionair, een profetisch dichter van grootse allure, zou in staat zijn de ban te verbreken waarin de dichter in deze wereld gevangen ligt. Onze kapitalistische, innerlijk verscheurde, door crisissen en oorlogen ontredde samenleving geeft aan de dichter geen expansiemogelijkheden. Er is geen gemeenschap tot wie hij zich kan richten, want wat men volk of gemeenschap noemt is in onze tijd in wezen niets dan een heterogene verzameling van individuen, door geen enkel gemeenschappelijk ideaal geleid. Zo mist zijn lied de klankbodem die het doet klinken, en zo komt hij er als vanzelf toe, zich op te sluiten in zijn eigen veilige en welvertrouwde gedachtenwereld.

De oorlog was slechts een tijdelijke onderbreking, inderdaad niet meer dan een intermezzo in deze noodlottige ontwikkeling - die eigenlijk geen ontwikkeling, maar stilstand is. Het gemeenschappelijk doorleden gevaar, de gemeenschappelijk gevoede haat tegen de vijand en hoop op bevrijding bracht voor een korte tijd diegenen samen, die in wezen niet bij elkaar behoorden. De dichters althans hebben dat intuïtief begrepen, en wanneer zij al eens een verzetsgedicht schreven, was het, hoezeer overigens uit heilige roeping, toch maar

een incidentele gebeurtenis in hun dichterschap. Zij bedoelden daarmee niet datgene te worden waarvan zij wisten dat zij het toch niet konden bereiken in een maatschappij, waar kunstenaar en volk ver van elkander wonen.

Zolang de maatschappij nog geen eenheid is, zoals zij dat in de Middeleeuwen was en zelfs nog lang daarna, vóór het kapitalisme over de gehele linie chaotische toestanden had geschapen, zo lang zal de dichter slechts in uitzonderlijke gevallen aan deze chaos kunnen ontstijgen en tot grootse concepties in staat blijken. We mogen al blij zijn dat ze het handwerk der poëzie in ere houden en temidden van alle luide en wanklinkende geruchten, die ons omringen en van de wijs brengen, het misschien bescheidene, maar dan toch zuivere lied der schoonheid blijven zingen.

Sjoerd Leiker**Het clandestien verschenen proza**

Theun de Vries sprak onlangs in een rede op de tentoonstelling ‘Gebundeld Verzet’ in Hilversum zijn vertrouwen uit in de literair bevruchtende waarde van de verzetspoëzie, die volgens hem ‘aansluit bij het volksbewustzijn’. Bij een zeer vernauwd volksbewustzijn m.i., een volksbewustzijn, dat alleen nog maar zwart-wit kent, vrijheid of dood. Zwart-wit was ook de strijd om Spanje. En het merkwaardige is: daar bloeit altijd iets uit op dat naar hooger lusten zweemt dan die van ‘beker en bed’ (deze codewoorden zijn van A. Roland Holst).

De belevenis, deel te hebben aan een zichzelf opofferende gemeenschap, gaat misschien niet uit boven het doel, de beveiliging van beker en bed, maar heeft een aparte bekoring, omdat men in die gemeenschap de bijna tastbare mogelijkheden ziet van een betere samenleving, die gebaseerd is op vertrouwen.

Van die betere samenleving zijn we intusschen misschien wel verder dan ooit verwijderd. Het oude wantrouwen is nog springlevend en het heeft nog altijd de verstandige woorden van den ouden Griek Bias in zijn wapen staan: ‘hebt uw vriend lief alsof hij uw vijand worden zou en uw vijand alsof hij uw vriend zou worden.’ Dr De Froe belijdt in De Vrije Katheder van 13 Oct. jl ook ronduit zijn wantrouwen in den mensch en vindt het daarom maar beter de sociologische structuren, die toch ook ‘een eigen leven’ hebben, tot uitgangspunten te nemen. Verbeter de wet, de maatschappij, dan wordt ook de mensch wel beter.

Hoe een mensch door de omstandigheden, door een gebrekkige maatschappelijke structuur, die hem geen houvast biedt, kan degenereren tot een wezen dat van zichzelf boven de gootsteen staat te walgen, beschrijft Theun de Vries (M. Swaertreger) in zijn clandestien bij De Bezige Bij verschenen novelle *'WA-man'*. Het is inderdaad een feit, dat zelfs de besten in onze samenleving veel energie, die voor opbouw en scheppende arbeid gebruikt zou kunnen worden, verspillen in den strijd tegen vijandige machten en omstandigheden, maar het is ook een feit, dat uit die polariteit iets geboren kan worden wat wij karakter, ideaal, droom noemen en dat evengoed als welvaart en rijkdom het menschdom boeit en waarin zij de mogelijkheid van een betere mensch vermoedt.

In de *'WA-man'* nu wordt beschreven hoe Frans Dijkgraaf, een jongen uit een winkeltje in de Jordaan, dat teert op de gunst van het proletarisch publiek en in moeilijke tijden blootstaat aan de plundering van datzelfde publiek, zijn omgeving gaat haten en 'hoe hij meer en meer het gevoel krijgt aan een paal gebonden te zijn, waartegen hij zijn rug schuurde'. Het winkeltje is haast van symbolische beteekenis, d.w.z. het beteekent zorg en doem en onwaarachtigheid. Het is het bolwerk van den middenstand, die noch links noch rechts is. Als Frans terecht komt bij de NSB dan is dat niet bepaald een kwestie van keuze, maar ook weer van de klandizie. Frans begunstigt de NSB en geniet op zijn beurt van de twijfelachtige gunsten van het milieu, van de nieuwe inquisitie, die van het soldaat-zijn een doel op zichzelf heeft gemaakt en die, als het op vechten aankomt, juist niet de kant kiest waar het soldaat-zijn een noodzaak en een offer beteekent, maar de kant van de bloedzoekers en de moordenaars. Frans is

in dit milieu maar een marionet, eigenlijk geen volbloed WA-man. Integendeel, hij is zoo week als boter. Als ons land gecapituleerd heeft ligt ook Frans geestelijk zoodanig ondersteboven dat ‘de afschuw jegens hemzelf hem naar de keel stijgt.’

Deze novelle is ongetwijfeld één van de knapste staaltjes van de clandestien verschenen prozakunst.

Bij dezelfde uitgever (De BB) verscheen in bezettingstijd een novelle van R. Blijstra (R. van Harlingen), getiteld ‘*Bij nadere kennismaking*’, waarin een gijzelaar (uit St. Michielsgestel) optreedt. De gijzelaar krijgt enkele dagen verlof en ziet hoe de Duitscher zijn stempel heeft gezet op het land en hoe de menschen leven, half in verzet, half in collaboratie. Tenslotte brengt hij een avond door bij vrienden, die hem in contact brengen met een vrouw. Ze meenen het goed met hem. Het spel dat er met hem gespeeld wordt, bevredigt hem echter maar half. Hij is wreeder spel gewend, hij zit in dat kamp vaak op den drempel van de dood en die doodsgewijldheid geeft aan de avond iets brekelijks en iets triests, iets wat hem tegenstaat. Mirella, de vrouw, neemt hem na afloop mee naar haar eigen huis en schenkt hem na veel heen en weer gepraat de lusten van beker en bed. Als hij weer terug is in het kamp wordt ze ziek. Het telegram dat hem hierover bereikt meldt Todesgefahr. Hij krijgt opnieuw een verlofpas en dat is zijn geluk, want in den nacht nadat hij vertrokken is naar Mirella zetten de Duitschers tien man uit het kamp tegen den muur. Volgens één van zijn vrienden zou zijn naam ook op de lijst hebben gestaan.

Dit alles wordt verteld op een vlotte, prettige manier. De stem van de auteur klinkt er gewoon in door, een beetje geamuseerd, een tikje laconiek, zonder veel voorkeur, zonder veel ergernis of ver-

zet. Dat doorklinken in het werk van de stem, wat b.v. ook Heine zoo opvallend had, is hier, als men den auteur kent, wel verrassend. De opzettelijk aangebrachte verrassingen, de vrouw, het telegram - de intrige had immers ook anders kunnen zijn - zijn een beetje goedkoop. De tweede clandestien gepubliceerde novelle van Bijlstra, n.l. *'Haaien voor Nabatoe'*, dat een kolonisatie-probleem behandelt, is in zijn oorzaak en gevolg veel natuurlijker.

Niet zoo knap geschreven als de novellen van Theun de Vries en R. Blijstra, maar daarentegen vol warm, hartstochtelijk leven is de novelle *'Kerstmis in Scheveningen'* (auteur B. de Beaufort), die in December '44 werd uitgegeven 'onder toezicht van den Commandant KP te Amsterdam.' Het is de belevenis van een gevangene van cel 551, van een Christen, die in gevangenschap de nabijheid van God ervaart, de levenvernieuwende kracht en daarvan getuigt. Uit de soberheid van het verhaal rijst een extase op, een schouwen over den dood heen in 'de absoluteitheid van naastenliefde, eerlijkheid, reinheid en onbaatzuchtigheid', die men geneigd is te qualificeeren als hongerdélyrium, maar die toch waarschijnlijk ook nog - en in dit boekje wel vrij zeker - een andere bron heeft dan die van het gemis. De Christen noemt die andere brond de genade.

De waarde van dit verhaal ligt in het getuigenis. Het doet ons tevens nog een derde gemeenschapsmogelijkheid aan de hand, n.l. de Christelijke. Het Christendom predikt de nieuwe mensch, die de roekeloosheid wil begaan zijn naaste en zelfs zijn vijanden lief te hebben.

* * *

De tot hiertoe genoemde novellen bevatten een zeker verzetselement. Dat dit element in de proza-

kunst maar gering is geweest valt niet te ontkennen. Het verhaal leent zich m.i. ook veel minder tot protest dan het vers.

Wij hadden misschien één auteur, H.M. van Randwijk, wiens werk voor den oorlog al gespeend was van alle individualistische tendenzen en die tot het ware verzetsverhaal in staat zou zijn geweest. Hij heeft het niet geschreven, maar stelde zijn talent volkomen in dienst van de illegale pers. Zijn anonieme, literair-journalistieke bijdrage tot het verzet is belangrijker geweest dan al het werk van de auteurs, die ik hier vermelden moet.

Johan van der Woude heeft nog getracht een tusschenvorm te vinden en publiceerde bij De Bezige Bij een boekje dat *'Zeven Brieven'* heet. Het is hooggestemd, d.w.z. meer afgestemd op onze verwachtingen dan op de realiteit. Voor de kennis van de tijd, die achter ons ligt, is het stellig een waardevol document. De geest, waaruit het geboren is, was ons allen sympathiek.

* * *

Bij de vermelding van de overige proza-uitgaven wil ik beginnen met de Schildpad-reeks van Jaap Romijn. Romijn was één van de eerste clandestiene uitgevers en heeft een tamelijk uitgebreid fonds op zijn naam staan, nl. 26 Schildpadjes, 2 Handpalm-reeks-nummertjes, 3 no.'s van Ad Interim en een 6-tal losse uitgaven onder de 'firma'-naam Willem Indenhaeck. Eén Schildpad- en één Handpalmboekje zijn van hemzelf. Het eerste heet *'Zoo ging de oorlog voorbij'*. Het verhaal doet even denken aan 'Die Wagenburg' van Friedrich Griese. Het heeft Blijstra blijkbaar in de war gebracht, want hij verklaarde voor de radio dat het niet in déze oorlog speelde. Waarom niet? Zooals een kind door een tuinperkje dribbelt, zoo

reed Maarten door het land. Menigeen denkt aan het slot van het verhaal gekomen: hier schuilt wat achter. Waarom zou er wat achter schuilen? Het wordt nog herdrukt en zal nog menigeen stof tot verbazing kunnen geven. Niet minder wonderlijk, hoewel opgebouwd uit de meest realistische zelfs actueele elementen, is Romijn's *'Kleine Kerstkroniek 1944'*. Er is iets magistraals in dit miniatuur-kunstwerkje, dat besluit met de opmerking: 'het leven houdt eeuwig zin als discussie over den zin van het leven en van den dood.'

Een derde verrassing in de reeksen van Romijn was de novelle *'Het derde beeld'*, het debuut van den jongen dichter B. Rijdes. Rijdes laat in zijn verhaal de beeldhouwer Pheidias een weddenschap aangaan met Socrates om datgene wat S. ziel noemt, te vangen in den steen. Het resultaat is de Venus van Milo. Het is Socrates, die de laatste hand legt aan het beeld door het 'de armen die de minnaar omhelzen en de voet, die tot hem ijlt' af te hakken. 'Wat brak waren niet handen en voet, het waren de laatste ketenen, die de vrouw aan de aarde bonden. In vollen glans straalde hun de ziel tegemoet.'

De novelle *'Ontmoeting met Selma'* (Schildpadreeks) van Anna Blaman, geschreven in dezelfde penetrante stijl als haar boek 'Vrouw en vriend', staat evenals dit werk bijna op de grens van de poëzie. Het is meer een complex van emoties dan een verhaal, meer een mededeeling in nuances dan in lijnen. Ik lees het graag, maar als ik er moe van word grijp ik naar de Bronté's.

'Achter slot en grendel' van Ferdinand Langen is weer een uitgave van De Bezige Bij. Langen is thans redacteur van 'Het Woord' en nog bezig zichzelf te verklaren en naar voren te komen met zijn gespaarde werk. Er valt wel een zeker peil te trekken op dit debuut, maar ik wil daar liever mee

wachten tot zijn romans verschenen zijn. Er is bij hem wel lijn, wel epiek, die bijna statig Van Schendelaansch naar de illusie schrijdt.

Ook ouderen hebben in de Schildpad-reeks gepubliceerd. Hein de Bruin kwam er in uit met een novelle *'Van kracht tot kracht'*. De Bruin heeft zich door de jaren heen een werkelijk monumentale stijl verworven, iets waar Rijdes nog niet aan toe is, maar omgekeerd mist men bij De Bruin de geniale vondst, die Rijdes zoo aantrekkelijk maakt. De Bruin is ambachtsman en gaf als zoodanig in zijn herdichting van het boek 'Job' één van de fraaiste staaltjes van zijn kunnen. De heer P. uit zijn novelle is niet boeiend, de wijze waarop De Bruin hem inkleedt wel. De novelle heeft zijn bekoring om het vakmansplezier dat er in zit. De dichter Jan H. de Groot, die de Schildpadreeks als no. 1 geopend heeft met *'De nood der ratten'* (gevolgd door 'de haan zonder hoofd') waagt zich onder deze titels aan de beschrijving van een paar Satanische wreedheden, bedreven door Geuzen en priesterjagers. Hij doet dat zóó suggestief dat de haren den lezer te berge rijzen. Is dit een bedekte waarschuwing geweest aan het adres van de Duitschers om ons niet te tergen tot het uiterste?

De papiernood gebiedt mij op mijn beurt om kort te zijn. De stapel boekjes, die voor me lag is inmiddels goed geslonken. Er liggen nu nog twee BB-uitgaafjes. Het bovenste is *'Sparsa'* van Arthur van Schendel. Het ademt (na de 17e-eeuwsche onrust van De Groot) een bijna verheven 19e eeuwsche rust. De stukken uit het bundeltje zijn saamgelezen uit reeds eerder gepubliceerd werk. 'Bij de samenstelling werd getracht een zoo volledig mogelijk beeld van het oeuvre van den schrijver te geven.'

Het laatste boekje is van Bordewijk (de schuil-

naam die hij aannam was Emile Mandeau) en heet *'Verbrande Erven'*. Het is een beschrijving van Schiedam, archivalisch en primitief in de stadsbeleving van Neeltje Zwart, het boerendeerntje dat er bij oom en tante komt logeeren. Het is een echte Bordewijk-novelle, vol bizarrerie, hoekig, bijna sur-reëel en van een ontzagwekkende intensiteit. Men ruikt en proeft Schiedam. Het boekje vormt het besluit van de Quousque Tandem-reeks van De Bezige Bij, een prachtig besluit inderdaad.

*E. van der Veer***Rondeel**

Liefde is een verrukkelijk misverstand,
en alle harten, die zij in den loop der tijden
bevloeid heeft, en bij 't keeren der getijden
berooïd heeft laten liggen aan den kant,
moeten huns ondanks toch één ding belijden:
Liefde is een verrukkelijk misverstand.

Waarom een einde, wreed doch snel, te mijden?
Het vluchtige te dwingen in den band
van vale sleur en plicht en etenstijden?
't Is al vergeefs en zinloos, want
het zal U tot dit schamel inzicht leiden:
Liefde wás een verrukkelijk misverstand.

PRINCE, die mij een harte hebt gegeven,
vurig en warm, en rood onstuimig bloed,
Gij zult mij daarom vaak en veel moeten vergeven.
Want die dit neerschreef, schreef het met Uw hand:
Liefde is een verrukkelijk misverstand.

E. van der Veer**Puber**

Lijf, dat ik slechts in droom en heb bezeten,
Oogen, die ik van ver heb liefgehad -
Waarom verteer ik door die ongeweten
lusten, vreugden, die ik nooit bezat?

De vrouwen, die langs deze straten gaan,
zijn mij zeer vreemd en maken mij verlegen -
's Nachts is er eene aan mijn zij gelegen
en doet mijn wild verlangen zacht vergaan.

Maar iederen dag is er een nieuw ontwaken
een lied, dat breekt in 't grijze morgenlicht,
dat spot om lust, die tot niets kon geraken,
dan schrale winst van weer een nieuw gedicht.

En huivrend daal ik af in dit kil leven
- 'Dag jongeheer' zegt onze keukenmeid.
Mijn God, zijn deze droomen mij gegeven
als blinde muren tusschen kind-zijn en volwassenheid?

E. van der Veer
Aan Amsterdam

Al wie met bloedend hart hier kwam
genas aan U, o Amsterdam
en al wie van dit leven zat
de diepte van Uw grachten mat
of tranenblind te staren hing,
omdat de liefste hem ont-ging,
hebt gij, voordat het hart verzaakt
en 't water tot de lippen raakt
opnieuw doortinteld van de vlam
die in U leeft O Amsterdam.

's Avonds, als het verraad der nacht
snel aansluit over straat en gracht
en weer alleen tesamen laat
de lijven vol van liefde of haat,
begint voor U een helsche wacht,
want iedere snik en elke klacht,
wanhoop en liefde, ziekte en dood
besluit Gij in Uw steenen schoot.

Dan drinkt gij in het bitter leed
tot het diep in de steenen vreet
en koortsig door Uw adren jacht
tot in de maan doorspoelde gracht
waar gij het nachtheet aangezicht
koelt aan het glanzend manelicht.

Want bij het eerste morgengrijs
herneemt elk lied zijn oude wijs,
opdat wie weenend tot U kwam
door U genas, o, Amsterdam.

E. van der Veer
Celgebed

voor H.H.

Nu gij mijn hart zoo zwaar hebt willen laden,
dat het, geslingerd in den vloed van haat
waarin zoo menig een rond mij vergaat
zijn eigen, diepste kracht wil gaan verraden,

Kom gij mij nu ook met Uw kracht te stude
en van de bittere wrok, die in mij is, laat
niets meer blijven, al wat ziedend in mij staat,
laat het, als Gij, zich schikken in de macht van 't kwade.

Schenk mij opnieuw geloof aan het azuren blauw
van Uwe wijde lucht, en vouw
de hand, tot bloedens toe geslagen
op blinden, eindeloozen muur der dagen.
Laat mij niet schreien en niet langer klagen,
maar weten 't stil geluk om kind en vrouw.

G.W. Putto

Sentimenteel verloop

Het huis was een groote villa uit de negentiende eeuw en vermoedelijk gebouwd in den tijd dat Indischmensen rijk werden in de suiker. Het zag er in ieder geval uit als het maaksel van een suikerbaron, over wien de geest vaardig was geworden.

Er bestaat weinig liefde voor onze negentiende-eeuwsche villa's. De belangstelling van wie 'heemschut' beoefen houdt op in de achttiende eeuw en de bouwselen in gothisch-byzantijnsch-noorsche stijl uit het volgende tijdvak worden uitsluitend met plichtmatige architectenaafschuw vermeld.

Ik ben geen architect en heb bovendien een voorkeur voor die sinds lang gestorven en lichtelijk vulgaire zonderlingen, die op allerlei onbescheiden manieren geld gemaakt hebben en nadien naar de voorkeur van hun wonderlijke aard een huis lieten bouwen.

Deze villa was zeer groot en bevatte enkele kamers met afmetingen, die vrijwel uitsluitend worden aangetroffen in de heerenhuisachtige gebouwen, die in de achttiende eeuw in de plaats kwamen van kasteelen.

Toch was het een burgerlijke villa, waar men wel dikke tapijten en kostbare tafels en stoelen zou verwachten, maar geen harnas met een portret van den man, die het zou hebben gedragen.

Ik leerde het huis kennen, omdat er een vriendin van mij woonde. Wij waren toen beide in onze laatste studentenjaren en bereidden ons zonder haast voor op het doctoraal-examen.

Het was op een dag, laat in October, met eenigszins vochtig herfstweer.

We hadden 's middags niets te doen en, na

samen in de stad te hebben gegeten gingen we met de trein naar haar woonplaats. De reis was niet bijzonder lang. Alleen was de afstand van het naastbijgelegen station naar het huis ongeveer drie kilometer, die we moesten lopen bij gebrek aan vervoermiddel. De wandeling ging langs een straatweg, aan weerszijden met inlandsche eiken beplant, door het vochtige open land. Langzamerhand kwamen we in een omgeving met het soort buitenleven, dat zich doorgaans voordoet in de nabijheid van een dorp. Het was dien middag erg rustig in het veld. Aan de boomen was de verbinding tusschen twijgen en bladsteelen feitelijk al verbroken. Het loof was aan het afsterven en een rukwind zou een warreling van dor blad hebben veroorzaakt. Maar het was volkomen windstil.

Na een bocht in de hoofdweg te hebben afgesneden langs een klein weggetje door het achterland, zagen we het huis, groot en grijs gepleisterd, met malle versieringen en uitsteeksels, te midden van eenige groepen opgaand geboomte. Van het toegangshek leidde een lang en breed pad naar een dubbele voordeur, beschut door een omvangrijk matglazen dak, waaronder eens de volledige equipage van den suikerheer schuil ging.

Binnengekomen maakte ik kennis met de moeder van mijn vriendin, een in zich zelf gekeerde vrouw met een troosteloze oogopslag. Haar vader, die vrijwel steeds in zijn eigen kamer zat, ontmoette ik niet. Ik wist, dat het huwelijk van haar ouders mislukt was, en dat ieder de aanwezigheid van den ander als een druk gevoelde.

Het huis was gemeubeld op een manier, die in een kleiner woning misschien een goed figuur zou hebben gemaakt, maar die in dit geweldige verblijf liet blijken, dat de bewoners in geldelijk vermogen niet tegen den bouwheer waren opgewassen.

Na een kortstondig en weinig levendig gesprek verlieten wij de moeder en gingen naar de studeerkamer van mijn vriendin. Deze was ongeveer viermaal zoo groot als de gewone meisjeskamer en had dientengevolge iets zaalachtigs. Die indruk werd versterkt door het bleekgroene en verwaarloosde behang. Toch was het er genoeglijk. Er waren boeken, die gelezen werden, gemakkelijke stoelen en een theetafel, die voor gebruik gereed stond. De tegenstelling met de geest van kou en misnoegen in de andere kamers en met de herfst buiten deed prettig aan.

Mijn vriendin en ik konden goed met elkaar opschieten. Weliswaar had ze soms de neiging om intellectueel te doen, wat haar niet stond, maar ze had iets moederlijks en een vermogen om als gastvrouw op te treden, dat me aantrok.

We zoenden elkaar dien middag en zaten samen in een ouderwetsche fauteuil, pratende over alles, wat ons na aan het hart lag.

Dit was het begin van een eigenaardige verhouding, die ongeveer anderhalf jaar duurde. Ik hield van mijn vriendin in de sfeer van haar merkwaardige ouderlijke huis in zijn landelijke ligging. Die sfeer bracht ze mij in haar eigen omgeving en op onzijdig terrein, op straat bijvoorbeeld. Zocht ze daarentegen mij thuis op, of gingen we samen naar een meer of minder bewogen feest, dan vond ik haar verstoken van haar bijzondere bekoring. Daardoor kwamen we tot de gewoonte, dat ik haar thuis bezocht en dat we veel in de omgeving wandelden. Onze verhouding was een kalme en niet zeer ver gaande liefdesbetrekking. In haar afwezigheid was ze weinig in mijn gedachten. Wanneer ik echter het station had verlaten en de met eiken beplante weg naar het dorp had ingeslagen, werden steeds opnieuw mijn gevoelens voor haar warm en levend.

Met haar eigen persoonlijkheid was ik op den duur evenwel niet bijzonder ingenomen. Ze was wat ouder dan ik, maar in ieder geval een jonge vrouw met levenslust in allerlei vormen. Als ik haar ergens in voor ging, was ze wel geneigd mij te volgen, maar ze had ook haar eigen levensgebied en dat waardeerde ik weinig.

Langzamerhand begon ik tot het inzicht te komen, dat het vooral het huis met zijn landelijke omgeving was, dat me aantrok, omdat het zoo curieus, kinderlijk, ouderwetsch en groot was en bovendien een stemming van naderend verval inboezemde, waarvoor ik toen open stond.

Het bleek me, dat ik bij voorkeur in mijn vriendin geen eigen persoonlijkheid vond, maar dat ik in haar zocht naar een onbepaalde vrouwelijkheid, die aan de romantische sfeer van het oude buitenhuis een tastbaar aanknoopingspunt en een zekere warmte gaf.

Strikt genomen was haar rol voor mij dus niet belangrijker dan die van het mooie meisje in de sensationeele soort detective-verhalen. Voor de loop van een dergelijke geschiedenis is het immers weinig belangrijk, als het meisje wordt vervangen door een kostbare kip of angorageit. Maar het gemoed van den lezer begroet met meer vreugde het mooie meisje, dat nu eenmaal rijker is aan gevoelswaarde dan het overigens zoo nuttige pluimgedierte.

Ik bleef evenwel tegemoetkomend tegenover haar persoonlijke wenschen en zoo merkte mijn vriendin niet, dat ze voor mij als vrouwelijke achtergrond een eind bij de onpersoonlijke dingen ten achter stond. Wel hield ik oprecht van haar, voorzover ze mijn geliefde sfeer belichaamde.

Daar ik meer een beschouwend dan een vurig minnaar was en dientengevolge onze liefde rustig verliep, werd onze studie er eerder door gebaat

dan benadeeld. Onze ontmoetingen zorgden voor de prettige afwisseling, die noodig is als iemand dagelijks heeft te leven bij boeken en dictaten. Dit nam niet weg, dat ik me rekenschap gaf van het weinig werkelijke van de grondslag onzer verhouding. Mijn geestelijke en feitelijke uitstapjes naar het landleven, gestoffeerd door mijn vriendin als weleer door de nimfen, waren me echter te dierbaar, dan dat ik niet alles in het werk wilde stellen om die verhouding te laten voortduren.

Toch was het door mijn toedoen, dat het einde kwam.

In de tweede zomer van onze verhouding werd ik verliefd op een ander meisje. Ditmaal was het niet een soort landschappelijke drang, maar een erotische storm, die me ondersteboven wierp. 'Eros... U ontvlucht niemand van de onsterfelijken en van de vergankelijke mensen, en wien gij te pakken hebt raast' was volkomen op mij toepasselijk. Land, huis en vriendin schoven terug naar een onbelangrijke hoek. Het eenige wat mij daarvan bleef, was de pijnlijke taak om het uit te maken met mijn vriendin. Ik deed het.

Het was bijzonder onplezierig, hoewel ze teveel gevoel voor eigenwaarde had om te willen, dat onze betrekking tegen mijn zin zou voortbestaan.

Nadien had ik het blijde gevoel de laatste band met een oud bestaan te hebben verbroken teneinde een nieuw leven te beginnen. Inderdaad kwam ik in geheel andere omstandigheden terecht. Ik had minder rust en meer ruzie, verzoeningen en uitbundigheden. De kring van mijn kennissen kreeg een volkomen ander aanzien en ik bezocht andere mensen en andere landstreken.

Mijn vriendin trouwde, wat me onverschillig liet. Verscheidene jaren na haar huwelijk ontmoette ik haar weer. De sfeer waarin ze me vroe-

ger verscheen was weg. Ik herkende in haar slechts enkele dingen, die me destijds gehinderd hadden. Zooals het meer in die gevallen gebeurt, vroeg ik me verbaasd af, wat me vroeger toch wel in haar had aangetrokken. Ik herinnerde me toen min of meer de gevoelens, die vriendin, huis en omgeving in mij teweeg gebracht hadden. Hierop beving me plotseling een zeker heimwee naar de plaats waar ik zoo lang niet meer was geweest. Ik besloot bij de eerste gelegenheid, die zich zou voordoen, op het vroeger door mij zooveel betreden station uit te stappen en enkele treinen over te blijven.

Toen die gelegenheid gekomen was, werd ik in de trein gewaar, dat ik in een zekere spanning begon te geraken, die toenam, toen ik uitstapte. Het station en zijn omgeving waren weinig veranderd. Ook de straatweg met de eiken had nog hetzelfde aanzien. De oude gevoelens begonnen weer in mij op te komen. De omgeving van het dorp had meer wijzigingen ondergaan. Maar naast hetgeen er nieuw gekomen was waren veel dingen gebleven, donkere huisjes met plat gesnoeide lindeboomen en vensters met dezelfde gordijnen als vroeger. Met een zekere piëteit sneed ik de bocht in de hoofdweg af langs het oude paadje en wederom verrees voor me groot, grijs en eigenlijk mal, de villa van weleer. Ik besepte, dat mijn spieren nog steeds de ervaringen van destijds in zich droegen, zoodat ik met één handgreep het eenigszins klemmende hek zou kunnen openen en zonder te kijken op de juiste hoogte naar de bel zou reiken. Ik bleef evenwel staan en aanschouwde. Het huis zag er nog eender uit, hoewel iets netter, omdat het inmiddels was opgeverfd. Een zoete melancholie werd in me wakker. Ik dacht aan mijn vriendin, vroeger zoo lieflijk en nu zoo volkomen weg; aan de leegte voor mij in het huis. Ik bracht

me voor den geest, hoe het huis van binnen was ingericht en hoe ik in 't donker er de weg zou weten te vinden; dat ik er evenwel niets meer te zoeken had. Ondertusschen gaf het een zekere rust, dat al mijn herinneringen zoo heelemaal tot het verleden behoorden en mijn heden noch mijn toekomst er iets meer mee hadden uit te staan.

Aldus staarde ik droef en tevreden voor mij uit, en mijn blik vond een rustpunt in den naam der villa, waarvan de gouden letters met zorg waren overgeverfd, zoodat op de voorgevel blinkende stond het woord: Arcadia.

W.S. Noordhout**Sonnet**

Een kind loopt tussen grote mensen door
en het verzamelt in zijn kleine handen
een herfstbouquet van rode blaren voor
de jonge vrouw die zachtjes aan komt wandlen.

Men ziet het dad'lijk dat zij bij hem hoort.
Zij zal zijn moeder zijn, hij heeft haar ogen
maar zijn gezicht is zuiver blank ivoor,
het hare is door het geluk bewogen.

En ik, ik zie het als een dromer aan,
en warm loop ik van het geluk te dromen.
Ik zie daarginds de allerliefste gaan,
ik zie het kind onder de grote bomen,
Ik zie mijzelf diep in haar ogen staan
en ons geluk is eeuwig en volkomen.

W.S. Noordhout**Rome***Voor Henk*

Je zei: Eens gaan wij samen op naar Rome.
Ik was nog kind, maar toch heb ik verstaan,
toen reeds, hoe wij als pelgrims zouden gaan
en hunkrend tot haar poorten zouden komen.

En hoe wij dan, in een eerbiedig schromen,
niet eerder in haar straten zouden gaan,
dan nadat wij zouden zijn aangedaan
met de herinnering van onze dromen.

Dan zullen wij het Kapitoel betreden
roepend 'Io!' en in een wit gewaad
'Heil aan Augustus,' zie hoe hij daar staat
en door het juichend volk wordt aanbeden.

Dan zien wij in ons dromenklaar verleden
hoe Michel Angelo zijn beelden slaat.

Bert Voeten**Wandeling bij avond**

Wij liepen licht van schrede
de Beurs langs. Op den Dam
waar blauw de schimmen gleden
van omnibus en tram,

strooiden de oude klokken
een langvergeten wijs
over de huizenblokken
en 't zwijgende Paleis.

Wij dwaalden als verloren
- hoe zorg'loos leidt de wijn -
voorbij den Westertoren,
door 't diepe stadsravijn.

De hemel stond verlaten.
Een smalle, koude maan
zag ons de zwarte raten
der grachten binnengaan.

Amok

Soms maakt het hart amok,
breekt vrij en geeft zich over;
de staf wordt spijkerstok,
de pelgrim noemt zich roover;
werpt zijn gebedssnoer lachende ten zoom en
snijdt zich een dwarsfluit uit de wilgeboomen.

H. Warren**Aan het Zuid-Sloe**

Dit is de stroom. De blauwe zonnen zijn gevloed
Als water tussen 't oude vlaktengoud der rieten;
Het klokkenspel der rinkelende vogels
Komt in de zon gerijpt over het bruisen schieten

Der vlakke golven in de breed drijvende lentewind -
Zo komt het zonlicht dromen langs je losse haren
En over je gezicht, en het ontastbaar ijle
Van deze uren, die nooit iets zullen bewaren

Dan pijn bij een zeer sterk verouderd zijn.
Zo glijden in de eindeloze tijden onze levens
Tezamen en uiteen, en zie, wij wijzen
Elkaar de zon en een roofvogel op 't moeras.

En eens, als heel dit leven is verleden
Weet niemand meer, hoe hunkerend het was,
En dat wij luisterden, dat wij elkaar vertelden
En dat het voorjaar was, met bloemen in het gras.

Iwan Aljagov
Proeve

Mijn handen angstig om de trouwe schatten
die mij beg'leidden naar het barse land,
vergat ik uit te zien, vergat het leven,

dat menig onverwacht geschenk zou geven
aan den vertrouweling, die niets bezat en
niets verloor door bommen of door brand.

Ik wàs de zwerver, maar 't geliefd verleden
werd toch bewaard, was altijd bij de hand
in boeken, brieven, schiep een veil'ge band
en ik was nimmer prijsgegeven aan dit heden;

tot eens de grote dreiging van de dood
- die niet meer week - aan mij geraakte
en mijn bezit futiel en zinloos maakte,
doch aan mijzelf een ruimer uitzicht bood.

Rein Blijstra
Anarchie der gedachte

Weinig mensen leefden zoo gelukkig als Jan Best, stratenmaker en opzichter over den rijksstraatweg van Molenheide naar Graasten. In het dorp waar hij woonde ging hij door voor een rustig, braaf en oppassend mensch en dat was hij ook. Toch onderscheidde hij zich in enkele opzichten van zijn dorpsgenooten, hij ging naar kroeg noch kerk, kwam zelden en dan nog kort bij iemand op bezoek en was niet getrouwd. Met gebogen hoofd liep hij door den neerplassenden regen of in de stralende zon en als men hem bezig zag terwijl hij zand schepte of de steenen in het gelid stelde was het alsof hij er zelf niet bij was, want zijn zoekende oogen keken steeds eenige meters verder dan de plaats waar zijn handen werkten. Hij kende geen dagelijksche zorgen, elke dag was voor hem zoozeer hetzelfde, dat deze als het ware een buiten zijn persoonlijkheid staande gebeurtenis was geworden, waaraan hij geen deel meer had. Soms drong wel een zeker besef bij hem door, dat menschen als hij een plantenleven voerden, terwijl er een hoogere wereld bestond, waarin men op kon klimmen tot duizelingwekkende hoogten, waar de menschelijke gevoelens en gedachten geheel veranderden, doch hij trachtte zich hiervan geen voorstelling te maken als hij verstrooid opkeek naar een zingenden vogel. Er waren weinig dingen in de wereld die hem raadselachtig voorkwamen, waarvan hij de beteekenis niet vaag voelde weerklinken in zijn hart, doch hij sloot zich instinctief voor alle trillingen die niet tot zijn wereld behoorden en overigens klotsten slechts de reeds vervlakkende golven van een verloopend getij tegen zijn vesting,

verslagen van verslagen van gebeurtenissen bereikten in onbeduidende krantjes of bij monde van onbeduidende mensen zijn eenzaam verblijf. Soms, als een opvallend zware wagen onhoorbaar schier voorbijstriede of een open, helgekleurde twoseater rakelings langs hem scheerde kon hij even opkijken naar den heer met de dikke sigaar of het vroolijk gekleede meisje, voor wie hij slechts een punt op den weg was geweest, waar ze even op moesten letten, maar vlak daarop ging hij onverstoorbaar met zijn werk verder en naar het uiterlijk te oordeelen maakten al deze snelle voertuigen met hun passagiers niet meer indruk op hem dan op de koe die even verderop met zijn kop over het hek van de weide stond te herkauwen.

Men had hem op belangstellenden toon en met een zekeren aandrang, die welgezinde menschen eigen is, verzekerd, dat het niet goed was zijn huis nooit te laten luchten, vooral in den zomer, en dat men het niet kon begrijpen hoe hij het in die warmte in die benauwde atmosfeer uithield, doch met een glimlach had hij den bezoeker gerustgesteld en als hij 's avonds een wandeling maakte door het dorp en den bakker voor zijn deur in de nauwe straat en den burgemeester op het terras van zijn villa zag zitten had hij hen niet benijd.

Toen hij eens na een warmen dag door de buitenwijken van een groote stad, waar hij voor zaken in zijn oogen van weinig belang, had moeten zijn, was geloopt, had hij zelfs een zekere verachting gevoeld bij het aanschouwen van die tientallen zijden lampekappen van verschillende kleur, die spaarzaam de ruimten moesten verlichten, waarin enkele stille figuren, als in holwoningen, waarvan hij eens een teekening gezien had, traag bewogen. Hij was er van overtuigd, dat het zulke menschen onmogelijk moest zijn een leven te leiden, dat niet op een of andere wijze in nauw

verband stond met dat van een ander en de gedachte, dat zij allen door elkaar bezoedeld werden deed hen in zijn oogen beklagenswaardig schijnen, totdat hij langs een openstaande deur kwam waar een zwoele lucht langs hem heen sloeg, welke hem in verwarring bracht. De enkele dichte, onverlichte ramen verborgen hem hun vreemde geheimen en deden hem vermoeden, dat tusschen de schijnbaar kalme gestalten een God onder de stervelingen meende te wandelen, terwijl in werkelijkheid een sterveling onder de Goden vertoefde. Hij ontveinsde zich niet, dat hij wellicht niet sterk genoeg zou zijn om hier de zielsrust te behouden, op welker bezit hij zoo trotsch geweest was en deze overweging had hem ijlings doen vluchten.

Den dag, volgende op dit bezoek aan de stad stelde hij zich voor hoe hij met een machinegeweer duizenden soldaten, die langs den straatweg zouden komen, zou vernietigen en hoewel de wensch hem onmenschelijk scheen bevredigde deze zijn gemoed. Ofschoon in enkele oogenblikken van zijn leven zooiets wel meer in zijn gedachten was gekomen stelde hij er meer belang in dan gewoonlijk, omdat de soldaten stedelingen waren en deze gedachte verontrustte hem. Zijn kalmte en goed humeur, die in het dorp bijna spreekwoordelijk waren geworden, hetgeen hij steeds als een hem toekomende betuiging van eerbied als vanzelfsprekend had aanvaard, verlieten hem en hij hervond zichzelf eerst, nadat hij onder het wegdek een kistje met springstof, welke hij voor het opruimen van rotsblokken gebruikte, had begraven. Door middel van een electriche ontsteking, welke contact maakte onder een lossen steen als iemand er over liep of reed, en waarvan hij de draden ondergronds naar zijn huis, dat ongeveer dertig meter van den weg lag, leidde en verbond met

een schakelaar, waardoor hij naar willekeur den stroom kon doen inschakelen als de steen zou worden neergedrukt, vervaardigde hij zoo een 'toestel der wrake'. Hij koesterde geen bepaalde plannen, hoewel hij wist, dat vele vooraanstaande regeeringspersonen, onder anderen de minister-president dezen weg gebruikten, als zij het weekeinde op hun buitens en landgoederen gingen doorbrengen. Toch verwijlde hij gaarne bij de plek, waar het kistje verborgen lag en hij kon 's avonds met een stil genoegen naar den schakelaar aan den wand bij zijn bed liggen kijken. Het was een speeldingetje, hij hoefde het nooit te gebruiken, maar als hij wilde...

Jaren gingen voorbij alvorens Jan Best neiging kreeg om te onderzoeken of het zoo vernuftig opgestelde apparaat, dat hem troostte bij elken tegenspoed, wel werkte. Op zekeren dag stond in de krant aangekondigd, dat de minister-president dien dag zijn zomerverblijf zou gaan betrekken en onwillekeurig keek Best naar het knopje boven zijn bed. Zou het werken? Zonder zich te bezinnen draaide hij den schakelaar om. Hij wachtte enkele minuten vol spanning. Er gebeurde niets. Hij had zich dus al die jaren bedrogen, blijgemaakt met iets wat er niet was. Hij snelde naar het raam om te kijken doch het aspect van den straatweg was niet veranderd. Een grijze auto, gevolgd door een zwarte, een roode, een donkerblauwe, steedsche auto's gleden geruischloos over de steenen zonder zich om zijn apparaat te bekommeren. Jan holde naar buiten. In een paar minuten had hij met vaardigen greep de steen tusschen de andere omhooggewipt. Eén der draden was inderdaad losgeraakt. Hij bevestigde hem opnieuw aan het contact en legde den steen op zijn plaats. Even probeeren? Hij lachte slim. Neen, hij was niet gek. Hij moest nu snel naar huis gaan en

den stroom uitschakelen anders konden er ongelukken gebeuren. Met een sprong was hij bij het hek van zijn tuin, maar nog had hij de deur van zijn huis niet bereikt of hij keerde zich ontsteld om. Een auto, dien hij niet had hooren aankomen, naderde bliksemsnel. De afstand tot den steen was geen tien meter meer, daar raasden de wielen over de plek, welke hij zoo goed kende. Best kneep zijn oogen dicht en zakte tegen de deur. Na eenige seconden richtte hij zich weer op, liep het tuinpad af naar den weg en na één verachtelijken trap op den losliggenden steen gedaan te hebben, draaide hij zich om en sloeg den weg naar het dorp in. Zonder op of om te zien haastte hij zich door de nauwe straat, waar de menschen in groepjes stonden te praten. Naast de kerk bevond zich een herberg. Jan Best stapte binnen en bestelde koffie met cognac.

‘De cognac kan ik je zoo geven,’ zei de waard, ‘maar op de koffie zal je nog even moeten wachten. We doen hier alles electrisch en er is kortsluiting bij de centrale. We hebben geen stroom en met een petroleumstelletje gaat het niet zoo snel. Voor een klant die zoo zelden komt hadden ze...’

Jan Best hoorde de laatste woorden al niet meer. Vol vreugde doch met angst in het hart holde hij het dorp door. De menschen schoven verwonderd op zij en keken hem na. Vlak bij de laatste huizen, geen honderd meter van zijn eigen woning verwijderd schoot hem een wagen voorbij. Bij de doffe ontploffing en den vlak daaropvolgenden klap, dien hij eerder zag dan hoorde, begonnen zijn knieën te knikken. ‘Niemand zal ooit gelooven, dat ik dit niet gewild heb,’ mompelde hij wezenloos. ‘Ikzelf zou het niet gelooven. Ik geloof het misschien nu niet eens. Ik ben een ongeloovige,’ besloot hij, ‘een gedoemde des Heeren.’